

Nye salmer, nytt språk?

Når du står med dette nummeret i hånden, er du kanskje midt oppi juleforberedelsene, eller kanskje julefreden har senket seg. Vi valgte salmer som tema for julenummeret vårt. Noen julesalmer er med for julestemningens skyld, men hovedfokuset er på nyskrevne salmer, og salmedikting generelt. Det skal derfor være nok å lese, selv for den som ikke får fred til å sette seg ned før langt utpå nyåret, når en har tømt seg for alle ord og julemetaforer. Kanskje passer det ekstra godt å kose seg med et blad som nettopp tar for seg nytt språk?

Vi har ønsket å vise frem et mangfold av salmer og salmediktere, flest nye og noen gamle. Håvard Rem har skrevet en sår og vakker tekst om formingslæreren hans på barneskolen, Svein Ellingsen. Fra Heidi Strand Harboe har vi fått en jænsk julesalme. Sindre Skeie gir oss en filosofisk refleksjon over salmespråk, tidløshet, poesi og mysterium. Ingrid B. Melve skriver om hvorfor vi fortsatt skal skrive salmer i dag. Også Kjetil Austad, Johanne Gram-Nilsen, Hans Kristian Solbu og Marita Bjørke Ådland gir oss sine unike perspektiver på forskjellige salmer. Som avslutning på magasindelen har vi tre ganske nyskrevne salmer fra unge salmediktere. Kanskje kan dette nummeret inspirere noen av leserne våre til å plukke opp pennen og skrive sin første salme?

Tekstgjennomgangsskribentene våre er allerede godt inne i åpenbaringstiden, og vi håper at deres kloke tanker om tekstene kommer til nytte i det nye året. I kirka vil det nye året dessuten bli preget av arbeidet med ny kirkeordning. Sevatt Lappegard og Finn Huseby bidrar til tenkingen om gode løsninger for framtiden med sin artikkel om ny arbeidsgiverordning i kirka. Vi har også med en bokomtale av Notto Thelles bok *Stillheten og skriket*, som kom i høst. Etter å ha lest Marius Mjaalands kommentarer, er det kanskje denne boka vi tar frem i romjula?

Gjennom prosessen har jeg fått mange gode innspill på tekstene fra Valborg Orset Stene. Jeg vil også takke Marita Bjørke Ådland for å ha lest nynorsk-korrektur. Det har vært en glede å jobbe med dette nummeret, og det håper jeg skinner igjennom!

Marte Holm Simonsen
nummerredaktør

I disse dager sender vi ut faktura for 2019 på mail og i post. Redaksjonen oppfordrer fortsatt alle abonnenter til å sende inn e-postadressen sin til **nytt-norsk-kirkeblad@teologi.uio.no** om du ikke har gjort det allerede. Vi går over til elektronisk fakturering av kostnads- og miljøhensyn, men mangler fortsatt mange epostadresser. Meld gjerne fra til oss hvis du ønsker studentpris eller pensjonistpris på bladet i 2020. Husk også å melde fra hvis du bytter epostadresse eller vanlig postadresse. Vi gjør vårt beste for å oppspore flyttede abonnenter, men vil gjerne unngå at dere mottar bladet forsinket når vi blir nødt til å ettersende manuelt.

Vennlig hilsen
Marte Holm Simonsen
redaksjonssekretær"

Magasin

Nokon må nytta heimsleg høgstil

Om salmediktaren Svein Ellingsen

Hausten 2019: Stilskapar

Eg snakkar med heilt unge salmediktatarar som fortel at den fornyinga av salmespråket som Svein Ellingsen kom med for førti år sidan, før dei vart fødde, framleis står som ein milepel.

Frå bokdebuten i 1978 har han med nybrotsarbeidet sitt rydja seg land minst femti år fram i tid (gjeve at dei unge i dag kjem med ei fornying dei neste tiåra), og minst femti år attende i tid, til den gongen dei nynorske salme(att)diktaranane fornya salmespråket i Noreg. Med andre ord: Ellingsen peikar seg ut i eit hundreårslandskap av norsk salmedikting. Dimed vert han godt synleg i ei større litteraturhistorie òg.

No er Ellingsen nitti år og – for dei som ikkje veit det – den salmediktaren som er representert med flest tekstar i Norsk salmebok, og vel den mest attdikta norskspråklege salmediktaren òg.

Korleis nærma seg Ellingsen? Ei historiskbiografisk lesing av salmekunsten hans har vorte vanleg – uvanleg nok for ein nolevande salmist. Leksikonartiklar og avisreportasjar skildrar i detalj livshendingar som har hatt direkte innverknad på diktinga hans – og dimed på norske salmesoge og nyare litteraturhistorie.

Eg vel ei biografisk tilnærming, eg òg.

Hausten 1972: Formingslærer

Ei av dei fyrste oppgåvene formingslærer Svein Ellingsen gav klassen den hausten me byrja på ungdomsskulen, var at alle lagde eit skilt til døra til klasserommet, og det finaste skiltet ville få heidersplassen på sjølve døra. Me var klasse 7f.

Moland ungdomsskule var ein stor og brutal skule, med seks klassar på kvart trinn. Truleg gav han alle sjuandeklassene same oppgåva. Det var sist i august 1972, han var 43 år, me var tretten år.

Me fekk delt ut kvart vårt skrin med fargeblyantar og stivt pappapir og sette i gang med å teikna eit skilt. På kvar side i skrinet låg ei skumgummistripe som heldt blyantane på plass. Eg teikna og klipte ut sjutalet og f-en, klipte opp stripene i to lengder, ei for talet og ei for bokstaven, og limte det saman til eit tredimensjonalt skilt, der talet og bokstaven stod ut.

Klassen var ikkje i tvil. Skiltet mitt laut opp på døra.

Nei, sa læraren. Skiltet er ikkje praktisk. Elevar kjem til å riva av talet og bokstaven.

Det hadde han rett i. Det hadde eg ikkje tenkt på. Eg hugsar ikkje at han kommenterte at eg hadde forsynt meg av skumgummien som høyrde til skrinet, men eg er viss på at han la merke til det. Han heldt nøye reknskap med inventaret i bomberommet i kjellaren, der me vart undervist i forming.

Hausten 1944: Teolog in spe

Då han sjølv var tidleg i tenåra, tretti år tidlegare, under okkupasjonen, var kongsbergguten Svein Ellingsen eitt av fleire innslag på «Ungdommens lørdagskveld» på bedehuset i heimbyen. Arrangementet vart annonsert i Buskerud Blad. Den femten år gamle Ellingsen haldt eit føredrag med tittelen «Et ungdomsliv helliget Herren».

Ikkje rart at folk såg føre seg at guten ein dag vart prest, at han etter artium gav seg i kast med teologistudiet i Oslo.

Hausten 1952: Trippeltalent

Men nei, han drog ikkje til hovudstaden for å utdanna seg til prest, men til biletkunstnar. I 1952 passerte han nålauget og vart elev ved Statens kunstakademi.

Samstundes byrja han å skriva kronikkar i Morgenbladet. Den komande biletkunstnaren var litterat òg.

Kronikkar i Morgenbladet skreiv i desse åra ein samtidig av Svein Ellingsen, den tre år yngre forfattaren Axel Jensen, som i haust har fått ein framifrå biografi av Torgrim Eggen.

Eggen skriv om forbanninga til det triple talentet. At ein kunstnar har eit dobbelt talent, innanfor to kunstnarlege felt, er til å leva med, men å ha tre talent, innanfor tre kunstnarlege felt, gjer livet og kunstnarbanen vanskeleg.

I Ringerikes Blad finn eg frå sumaren 1952 ei melding av ein konsert. Ellingsen skreiv i 1950-åra mange meldingar av kunstnarleg verksemd, men i denne meldinga er han kunstnaren: «Åssiden Mannskor sang 'Hvile' av Bjarne Gjerstrøm, koret sang bra, solisten Svein Ellingsen virket usikker, men ellers klang stemmen meget godt. En røst vi gjerne hører igjen.» Berre 23 år gamal var Svein Ellingsen eit trippeltalent, framifrå utrusta innanfor både biletkunst, litteratur og musikk.

Hausten 1956: Attdiktar

Frå føredragstittelen «Et ungdomsliv helliget Herren» er det ikkje så lang veg til boktittelen *Lydighetens vei*, tittelen på ei bok Forlaget Land og Kirke gav ut i 1956, skrive av den tyske antinazistiske teologen Dietrich Boenhoffer, som vart hengt av nazistane i februar 1945. Boka, med originaltittelen *Nachtfolge* (1937), vart omsett til norsk av teologen Stephen Tschudi.

Tschudi hadde tidlegare vore redaksjonssekretær i Vår Kirke, ei oppgåve som Ellingsen tok over året etter bokutgjevinga, i 1957. Boenhoffer avslutta kapittelet «Den synlige menighet» med to strofer frå ei salme av den tyske salmediktaren Christian Friedrich Richter (1676–1711), «Es glänzet der Christen inwendiges Leben». Desse strofene kunne ikkje Tschudi omsetja, dei kravde ei attdikting, så den oppgåva gjekk til ein biletkunstnar som året før hadde gått ut av Statens kunstakademi, Svein Ellingsen, 27 år.

Oppgåva var ikkje enkel. Teksten er gamal, tysk og med eit strengt rimmønster, AbAbOCC. Andre strofe:

Det liv som er skjult skal de engang få skue
 forklaret i lys av den evige Gud.
 Når Kristus på tronen som lynet skal lue,
 de kledes med ham i Guds herlighets skrud.
 Da skal de med kongenes konge regjere
 som lys av hans lys skal de himmelen pryde
 og evig skal Riket av lovsang gjenlyde.

Ikkje mykje her minnar om den nyskapande salmediktaren som bokdebuterte 22 år seinare med *Det skjulte nærvær*, men ei formulering i fyrstelina, «det liv som er skjult», skulle mange år seinare gå att i ei av Ellingsens mest kjende salmar, sorgsalma «Nå er livet gjemt hos Gud».

Norsk biografisk leksikon fortel at året etter attdiktinga, i 1957, synte Ellingsen venen og forfattaren Alfred Hauge disposisjonen til ei samling salmar og dikt, ein disposisjon som Hauge kjende att 21 år seinare, då *Det skjulte nærvær* kom ut.

Men mykje tyder på at sjølv skrivemåten ikkje likna. Ein stad på vegen fann Ellingsen eit anna vis å skriva salmar på.

Eit brot.

Richter-attdiktinga er god, metrisk uklanderleg, i eit for 1950-åra konservativt, men moderne riksmål, utan omvendt ordstilling og naudrim, men òg utan ein tone og eit språk som fornyar norsk salmeskriving.

Hausten 1966: Hymnolog og mykje anna

Trippeltalentet har vorte 37 år og far til to jenter, Margrethe på tre og nyfødde Ingvild. Han og kona Ingegjerd bur i Oslo, men kva skal han leva av og kva skal han verta når han vert stor – forfattar, songar, biletkunstnar?

Han har nytta fem år på den beste utdanninga i biletkunst som Noreg har å by på, men har slutta å måla. Skribentkarrieren har får ei fastare form, men frå å frilansa om biletkunst for Morgenbladet og Vårt Land, er han no tilsett i Schibsted forlag for å laga reisehandbøker, som får hyggelege meldingar i Schibsted-eigde Aftenposten, der det om *Turen går til Nederland* heiter: «En liten og hendig bok som uten vanskelighet kan stikkes i jakkelommen, men hvor det allikevel er lykkes redaktøren (Svein Ellingsen) å smugle inn utrolig mange faktiske opplysninger.»

Men eit oppdrag for Det norske Samlaget peikar ein veg. Han vert redaktør for ein antologi over salmeattdiktingar til nynorsk, *Med hyllings ljod* – med undertittelen «Salmar frå andre land og kyrkjer i nynorsk omsetjing».

Den utsøkte boka peikar mot fire viktige ting:

1) Ho peikar på kor sentralt attdiktinga står i salmekunsten. Alt handlar ikkje om å skriva nye salmar i eige namn. Å attdikta verdas salmeskatt til (ny)norsk er ei oppgåve.

2) Antologien peikar på Svein Ellingsen som salmekjennar og hymnolog. Året før hadde han fått eit stipend til «hymnologisk arbeid» fra Landsfondet til Den norske kyrkja.

3) Ho peikar på at nynorsk salme(att)dikting fornya salmespråket i Noreg på eit vis som ikkje har hendt sidan, ikkje før Svein Ellingsen sjølv, i komande tiår, gjer det. Det då om lag hundre år gamle prentet *Nokre Salmar* av Elias Blix er sjølvsgd nemnd, men mest plass nyttar Ellingsen i føreordet på attdiktingane til biskop Bernt Støylen. Ellingen skriv at «biskop Støylens omsetjingsarbeid er ei stor bragd, og det er knapt tvil om at han er den fremste mann Noreg har hatt på dette området.» Og i motsetnad til attdiktaren Blix «fann Støylen ofta fram verdfulle salmar som ikkje før hadde vore sungne i norske kyrkjer». Eit døme er «Eg veit i himmerik ei borg» som han attdikta frå tysk. Leksikonet Allkunne skriv: «Støylen greidde å kombinere høgstil med det heimslege. Han var truleg best som omsetjar, men nokre originale salmar vil nok òg leve vidare.»

4) Karakteristikken Allkunne gjev av Støylen – å greia å kombinera høgstil med det heimslege – kunne stå som ei programerklæring for salmane Ellingsen skulle skriva om nokre år.

Hausten 1968

Trippeltalentet og tobarnsfaren er innhenta av røynda og kvardagen. Han skal ikkje vera kunstnar eller frilansar i Oslo, men lærar på bygda.

Drygt ti år etter at han var ferdig på Akademiet, tok han eit årsstudium ved Statens lærarskule i forming for å få undervisningskompetanse. Så vart han tilsett ved Moland ungdomsskule ved industribygda Eydehavn i Stokken kommune (i dag ein del av Arendal kommune) dit han og familien flytta i 1968.

Hausten 1969: Far

Det er femti år sidan. Måndag 29. september 1969. Datoen er ei tatovering. Ti år gamal vart eg flytta frå Larvik til Stokken kommune. Flyttebilen parkerer utanfor pastorbustaden på Eydehavn, eg får ut sykkelen min og legg av stad for å verta kjend på ein ny stad.

I Stokken kyrkje er det gravferd denne føremiddagen. Kyrkja ligg tre kilometer frå Eydehavn, og vert om tre år skulevegen min, på sykkelen, til Moland ungdomsskule ved kyrkja. Frå klasserommet skal eg sjå kyrkjegarden.

Ein av dei framtidige lærarane mine på ungdomsskulen tek del i denne gravferda som far. Dødsannonsen i Aftenposten fortel: «Vår inderlig kjære Margrethe døde plutselig fra oss idag. 6 år, 7 måneder og 10 dager ble hennes stund på jorden. Saltrød, 22. september 1969.»

Hausten 1972: Formingslærer

Nei, me fekk ikkje forlata formingsrommet før han hadde talt over tinga. Stundom, når det mangla ei saks eller ei limflaske, fekk han eit raserianfall der framme ved tavla. Det var noko nervøst over han. Som om han ikkje var der heilt. Inntrykket vart truleg forsterka av dei uvanleg tjukke glasa i brillene.

Den hausten var eg borte frå ein av formingstimane hans. Ein søndag kveld i november døydde far min, og eg var ikkje på skulen att før onsdagen.

Me visste ikkje at han eigentleg var kunstnar. Men somme lukta at han var annleis. Eg har eit minne frå skulegarden. I langfriminuttet er det formingslærarens tur til å inspisera utandørs. Dei råaste gutane i niande klasse har flokka seg kring han. Dei er større og høgare enn han. I dei tjukke brilleglasa er augo hans store som egg. Det hjelper ikkje at han som dei har halvlangt hår. Han er fanga midt i ein mobb som taktfast ropar namnet hans: Ellingsen! Ellingsen! Ellingsen! Nervøsiteten gjer han forsvarslaus. Og rykta. At han har vore på Eg. Utanfor Kristiansand. Eg er eit av dei styggaste og farlegaste orda i språket. Eg er staden for dei sinnssjuke og dei som ikkje kan verja seg.

Hausten 1978: Debutant

Biblioteket i heimbygda Eydehavn ville skipa til ein lyrikkveld av di to personar frå industribygda hadde ei diktbok ute den hausten. Det var seks år sidan den fyrste hausten på ungdomsskulen. Eg var nitten år og gav ut den andre diktsamlinga mi, *Bruddstedet*, og delte kvelden med Svein Ellingsen som no gav ut *Det skjulte nærvær*.

Ellingsens fornying av salmeskrivinga kan me sjå i høve til norsk salmesoge, men òg i ljøs av den formale utviklinga i norsk lyrikk i etterkrigstida. Undertittelen på debutboka hans er «Salmer og dikt».

Frå 1965 var ikkje lenger rimet stovereint i seriøs norsk skriftlyrikk. I nabolanda (og i meir modernistiske krinsar i Noreg) hadde det vore avskaffa alt i 1945: Kven kan skriva songleg og harmonisk etter tapsopplevingar som Holocaust og Hiroshima?

Då rimet forsvann, forsvann rytmen og det songlege òg. Og då det songlege forsvann, forsvann lyrikken langsamt ut av det kollektive minnet. Eit døme: Etter Utøya-terroren i 2011 gjekk den generasjonen som borna mine tilhøyrer, inn i ei kollektiv sorg, og dei tydde då til poesien. Men dei tydde ikkje til lesedikta frå ei av dei 5.000 norske diktsamlingane som hadde vorte gjeve ut sidan Innkjøpsordninga vart skipa i 1965. Kvifor ikkje? Dikta var ikkje songlege og difor ikkje ein del av det kollektive minnet. Dei unge tydde til songtekstar.

Hausten 2019: Stilskapar

Salmar er songtekstar. Grepet Svein Ellingsen tok i 1970-åra er unikt:

1) Han sløyfa i stor grad enderimet – heilt uhøyrte å gjera i ein salmesjangar som var rima i hel. Med rimlause salmar fekk han fram ein ny tone, eit nytt språk, som me ikkje hadde høyrte i kyrkja, berre inni oss. Men er ein teknikalitet som enderimet så viktig, spør du. Vel, rim eller ikkje definerer eit vendepunkt i skriftlyrikken, mellom anna av di det definerer ulike livskjensler. Er livskjensle ein teknikalitet?

2) Han sløyfa ikkje berre klingklangen til enderima, men klingklangen i den poetiske høgstilen. I rimfrie strofer nærma han seg ein kvardagsleg og heimsleg prosasyntaks (1972, fyrste strofe):

I de sene timers stillhet
kjenner jeg en indre uro
som jeg ikke kan fortrenge.
Midt i gleden som jeg føler
over alt som dagen gav meg,
er en understrøm av smerte.

Det heimslege og prosaiske vart likevel høgtid og høgstil – på grunn av samanhengen strofene opptådde i.

3) Han dempa eller sløyfa ikkje berre enderimet og den høgpoetiske stilen, men òg dei kristne mantra: Jesus, Kristus, Herre, Gud osv. I staden for å nytta Jesus og Gud som adressat og inngangsord, nytta han eit framandgjort *nokon* (om lag som i dramatikken til Jon Fosse mange år seinare). Kunne ein salme opna slik, utan ei teologisk korrekt påkalling?

Noen må våke i verdens natt
 Noen må tro i mørket
 Noen må være de svakes bror

4) Men Ellingsen gjorde samstundes det dei ikkje gjorde, alle dei andre som sløyfa rimet, som sløyfa den høgpoetiske stilen, og som sløyfa ein forventta adressat:

Han heldt på rytmen og den faste metrikken, han heldt på det songlege. Dimed kunne den nye tonen og det nye språket gå inn i og verta ein del av det kollektive minnet – på eit vis som ikkje-songlege skriftdikt ikkje kan, heller ikkje *lesesalmar* (eit omgrep eg har frå Ellingsen, i føreordet hans i *Med hyllings ljod*).

Det var ikkje skrive i stjernene eller nokon annan stad at fornyinga av norsk salmespråk skulle koma frå ein kultur-konservativ kongsberggut. Men noko hende undervegs. Eit brot tvang han til å bryta ut av hundreårige rammer og retoriske grep.

Om det å skrive salmar

Dette å skriva salmar begynte for meg litt tilfeldig med to julesalmar ein gong midt på nittitalet. Eg hadde skrive tekstane til ein musikal for ungdomsgruppa i kyrkja og samarbeidde med ein komponist som ikkje rakk å laga melodi til dei siste to songane innan framføringa først i juni. Eg spurde då Bjarte Lending, ein den gongen veldig ung musikal her på Bryne, om han hadde sjanse til å hjelpa meg. Sporty nok sa han at det skulle han klara dersom eg kunne hjelpa han med tekst til to julesongar. Han ville gjerne ha noko heilt nylaga til koret han dirigerte, noko enkelt og jordnært knytt opp til evangelia, helst utan juleklisjear.

Den sommaren sat eg ute i sola og skreiv julesongar. Bjarte måtte jo få tid til å laga melodiane og skriva arrangement før dei skulle øvast inn med koret. Me vart etter kvart ganske fornøgde med resultatet begge to. Dette gav rett og slett meirsmak. Nå skal det seiast at på den tida hadde eg skrive mykje anna, men altså ikkje salmetekstar. Eg hadde gitt ut to diktsamlingar på Luther forlag på åtti-talet, og skrive mykje barneteater og tekstar til lokale barnemusikalar der eg hadde tjuvlånt melodiane. Det å få oppleva å arbeida saman med komponistar var nytt og overveldande. Eg er svært glad i kreativt samarbeid, spesielt den typen samarbeid der alle involverte veit at dette hadde dei ikkje klart aleine.

Seinare på nittitalet opplevde eg å levera vinnartekstar til to salmekonkurransar. Den eine til eit jubileum for Jelsa kyrkje og den andre til hundreårsjubileet til studentforbundet. Det litt spesielle er at begge desse, både Kyrie- salmen «Eg kjem med tome hender» og salmen «Bortom tid og rom og tanke», kom med i den nye salmeboka. Den siste salmen laga Carl Petter Opsahl melodi til, og han har det blitt meir gildt samarbeid med etterpå.

Når nokon titulerer meg som salmediktar eller lyrikar blir eg nesten litt brydd og barnsleg lattermild. Det er det å vera lærar som er faget mitt, og det har eg vore i trettifire år. Eg har ein kombinert stilling i skule og kulturskule og opplever at om det er noko yrke ein får vera konstant kreativ i, så er det læraryrket. Samtidig så er skrivetrongen stor, så det å skriva gjer eg heile tida. Eg har gitt ut fire diktsamlingar på «Sporisand forlag», eit lite forlag eg driv i lag med mannen min, han er og av det skrivande slaget. Den femte samlinga kjem ut i akkurat desse dagane og har fått namnet «For humlene si skuld». Her har eg fått uttrykka mine tankar om å ta vare på jorda, og det å vera eit truande menneske i møte med klimakrisa. Dette er noko eg har vore veldig oppteken av dei siste åra, og eg reknar med at det vil visast tydeleg i ein del av dei salmetekstane eg kjem til å skriva i tida framover. Fleire av dei ligg og svever ein plass mellom bakhovudet og hjartet. Dei har ikkje heilt funne orda endå, det er forhåpentlegvis berre eit spørsmål om tid før eg får skrive dei ned.

For å skrive salmar har eg gjort jamnt og trutt dei siste tjue åra. Nokre av dei har vore bestillingsverk, og nokre har bare dukka opp. Eg har fått jobba saman med mange ulike komponistar, og det har vore veldig lærerikt. Ein gong skreiv eg ein kantate for barnekor som eit bestillingsverk i samarbeid med Sigvald Tveit. Han kom med mange gode råd om korleis tekstar burde byggjast opp for å bli til lett songbare songar. Eg følte meg som den velkjende sporven i tranedans og unnskyldte meg med at eg var heilt ufaglært på området, men at eg gjerne ville læra. Trøysta frå han var at han trudde alle salme- og songforfattarar i dette landet måtte vera sjøvlærde for han visste ikkje om nokon stad ein kunne læra slikt. Etterkvart trur eg at eg har lært meg litt meir om handverket. Det har og vore til hjelp at eg har fått prøva meg som omsetjar, mellom anna fekk eg vera med på arbeidet med å omsetja songar frå Iona til norsk. Slik omsetjing er veldig arbeidskrevjande. Det å få med seg mest mogleg av innhaldet samtidig som ein skal ivareta rim og rytme, er omtrent som å løysa rebusar. Det er vanskeleg, men veldig kjekt når ein i beste fall etterpå kan sjå på teksten og tenkja at ein har fått det til.

Noko som heile tida har vore viktig for meg som salmediktar, er at innhaldet i salmane skal opplevast som autentisk. For meg er det slik at ein tekst berre blir opplevd som ekte dersom eg har henta han frå min eigen intuisjon og mine eigne erfaringar. Eg trur det er slik at ein tekst må koma frå eit hjarte om han skal røra andre sine hjarte. Det eg håpar på, er å kunna formidla opplevingar av tru med ord som andre kan kjenna att som ord for sine eigne erfaringar med tru.

Av og til har eg vore så heldig at eg har kome meg i veg på salmeseminar. Det har vore fint og utviklande å høyra andre salmediktarar dela av sine erfaringar, og det har vore spennande å høyra foredrag om store salmediktarar. I eit foredrag om Petter Dass si dikting vart det sett lys på den genistreken det var at han skreiv sine tekstar ut i frå eit opplevd erfaringsgrunnlag frå Nordland. Han skal ha uttalt at det var meir naturleg for han å knytte Gud til Nordlandkysten enn til Jerusalem. I Jerusalem hadde han aldri vore, hans gudsopplevingar var knytte til norsk natur.

Dette treffe meg og utfordra meg. Dei siste ti åra har mange av både visetekstane, dikta og salmane mine vore knytte til naturen og klimaet på Jæren, heimstaden min mest heile livet, som eg kjenner meg sterkt knytt til. For to år sidan skreiv eg ei jærsk julesalme som vart tonesett av Bjarte Lending, den første samarbeidspartnaren min innan kyrkjemusikk. Denne salmen skulle visa seg å vekka stor gjenkjenning i folket her på Jæren. I mange år trudde me nesten at det var noko gale med oss som feira jul i storm og regn i staden for i dei snødekte landskapa med djup julesnø og dompapar som me såg på alle julekorta. Det kunne vel nær på stillast spørsmålsteikn med om me var ekte nordmenn...

Eg tek med teksten på denne julesalmen avslutningsvis. Det kan jo tenkjast at han finn gjenklang lenger oppe på vestlandet og, og kva veit eg, kanskje fleire av oss må læra oss å feira jul med dette bakgrunnsteppet i åra som kjem... Som ei forklaring for uinvidde kan eg opplysa om at «rennedrev» er den typen snøføyke me gjerne opplever eit par gonger om året på våre kantar.

Då kjem den våte snøen horisontalt med stor kraft og legg seg i driver som kan stengja veiene og gjera det heilt uframkomeleg. I slikt ver ser ein nesten ikkje handa framfor seg. Det har hendt at folk har måtta overnatta på jobben og barna i barnehagen under eit skikkeleg rennedrev. Ordet regn har eg skrive dialektalt som «reggen», for det er slik me uttalar det her, og då treng me å få bruka to stavingar for å få sunge det.

Jærsk julevise

Det er så mørkt på jorda i desember,
me drøymmer om at lyset finn oss att,
når stormen piskar hav og draum og tanke,
og livet pakkar dagen inn i natt.

Ei stjerne lyser kvar gong himlen klarnar,
i trassig tru, så skin ho sterkt og klart,
ho seier lyset finst om natta tynger,
og alt du ser er avmakt kledd i svart.

Me tenner lys og lykt og søkjer saman.
Me dekker bord, og håpet tek me med,
om styrken i å vera hos kvarandre,
og om vår gøynde draum om julefred.

Der svarte skarvar står på kalde steinar,
og vintertrea bøyer seg i vind,
står husa her i rennedrev og reggen,
og lyser medan jula ringjest inn.

Sjå ville stormkast ruskar hus og strender,
høyr nordavinden syng at Gud er stor,
nå møtest me med hjarte blick og hender,
og trur på englesong om fred på jord.

Heidi Strand Harboe

Jærsk julevise

Heidi Strand Harboe

Bjarte Lending

A $\text{♩} = 72$ B/A E/G# E/B A/C# E/B B7

4 E E C#/E# F#m

Det er så mørkt på jor - da i Des - em - ber me
 stjer - ne lys - er kvar gong him - len klar - nar i
 ten - ner lys og lykt og søk - jer sam - an me
 svar - te skar - ver står på kal - de stein - er, og

7 B Cdim C#m A B/A

drøy - me om at lys - et finn oss att. Når stor - men pis - kar hav og draum og
 tras - sig tru så skin ho sterkt og klart. Ho sei - er lys - et finns om nat - ta
 dek - ker bord og håp - et tek me med. Om styr - ken i å ve - ra hos kvar
 vint - er tre - a bøy - er seg i vind. Står hus - a her i ren - ne - drev og

10 E/G# A E/B B7 E

tan - ke og liv et pak - ker dag - en inn i natt. Ei
 tyng - jer, og alt du ser er av - makt kledd i svart. Me
 and - re, og om vår gøym - de draum om jul - e - fred. Der
 re - gn og ly - ser med - an jul - a ring - es inn.

13 C D/C G/B G/D C/E G/D G/D D7 G

17 G E7/G# Am Am7 D D#dim Sjø

vil - le storm - kast rus - ker hus og stren - der. Høyr nor - da - vind - en syng at Gud er

20 Em C D/C G/B G/D C/E

stor. Nå møt - est me med hjar - te blikk og hend - er og trur på

23 G/D D7 G C D/C

eng - le - song om fred på jord. Nå møt - est me med hjar - te blikk og

26 G/H G/D C/E G/D D7 G

hend - er og trur på eng - le - song om fred på jord.

Utsagnet og Ordet

Om salmespråk i det 21. århundre

Hvis jeg med én setning skulle si hva som kjennetegner vår tid fremfor noe annet, ville den lyde slik: *Det finnes ikke lenger natur.*

Med det mener jeg at det nå ikke finnes et eneste område på kloden som er uberørt av menneskets aktivitet. Selv om det er steder hvor mennesker ennå ikke har vært, er også disse påvirket av oss, og vil være det i all fremtid. Denne tanken har gitt opphav til begrepet *antropocen*, som betegner at menneskearten har forandret planeten så mye at det kan gi mening å snakke om en ny geologisk tidsalder.

I denne situasjonen vil også betydningen av mange lyriske motiver bli forandret. Når selve årstidene er i endring, vil for eksempel metaforer knyttet til årstidenes skiftninger, ikke lenger bli forstått på samme måte som før.

Vi lever altså i en tid som bærer distinkte, unike kjennetegn. Etter mitt syn må det være en av kirkens oppgaver å oppdage og sette ord på disse kjennetegnene, og å tolke dem i lys av kristen tro. En kunne tenke seg at salmene var et sted hvor dette fikk skjje, og til en viss grad er de nok også det – men samtidig opplever jeg at salmene representerer noe annet i mange menneskers bevissthet.

Tidløshet – et kvalitetstegn?

Høsten 2019 dukket salmer opp som en egen sjanger i programmet Stjernekamp på NRK. Det er interessant at det som ble vektlagt som et tydelig sjangerkjennetegn, var salmenes *tidløshet*.

Salmesjangeren ble presentert som tradisjon, som noe vi har fått overlevert fra menneskene før oss. Når tekstene og melodiene berører, er det altså ikke fordi de utsier noe vesentlig om det å leve som kristen i vår egen tid, men heller fordi de er blitt sunget i generasjoner og taler om noe *uforanderlig* og *allment* både i den kristne troen og i menneskets livserfaring.

At tidløshet skulle være en særlig viktig kvalitet ved en salme, er blitt stadig vanskeligere for meg å slutte meg til. Selvsagt finnes det udødelige salmer, og dem skal vi fremdeles synge og gi videre som dyrebare skatter til kommende generasjoner. Men det kan ikke være denne tidløsheten, dette anstrøket av patina, som er salmens fremste kjennetegn.

Jeg har noen ganger støtt på en folkelig fromhet som ligner på denne tankegangen, bare knyttet til Bibelen. Da begrunnes Bibelens autoritet med at den rommer en *tidløs visdom*. For meg er dette et teologisk konsept som har lite å gi – at Bibelens verdi skulle ligge i at den inneholder generelle, allmennmenneskelige betraktninger om menneskets eksistens og livsvilkår. Bibelen gjør jo selvsagt det også – men ikke først og fremst. Alt har sin tid, som Forkynneren sier, og akkurat nå vil jeg tolke dette ordet slik: At alt hender i en tid. Når Gud blir menneske i Jesus Kristus, er det ikke en tidløs sannhet som uttrykkes, men en *helt reell fødsel som skjer*, i Guds og menneskets historie.

I et sitat som tilskrives Karl Barth, sies det at en predikant må ha «Bibelen i den ene hånden og dagens avis i den andre». Noe av dette gjelder også for salmedikteren. Men da må Bibelen forstås ikke som en allmenngyldig sannhet, men tvert om som den linsen vi trenger for å lese og forstå det dagens avis beretter om – nettopp fordi Bibelen dreier seg om Guds gjerninger *i historien*. Det er ikke slik at Bibelen representerer det evige og dagens avis det timelige. Tvert imot er det slik at vi kan gjenkjenne strukturer, mønstre og motiver fra Bibelen i hendelser i vår egen tid. Både predikanten og salmedikteren ser derfor vår virkelighet og vår livsfølelse gjennom Bibelens linse, og tolker det de ser, gjennom henholdsvis preken og poesi.

En salme har derfor å gjøre med vår egen samtid, vår egen nære historie og den fremtiden vi går i møte. Hva er det så som kjennetegner denne tiden?

Utsagnet og ordet

Jeg har lyst til å låne noen tanker fra Hans Georg Gadamer. I essayet «Språk og forståelse» fra 1970 skjelner han mellom to språklige fenomen, *utsagnet* og *ordet*. *Utsagnet* knytter han til den moderne naturvitenskapens domene. Gjennom naturvitenskapens utvikling er mennesket kommet i besittelse av en raskt økende mengde utsagn om hvordan verden fungerer. Dag for dag er våre tekniske ferdigheter blitt større, til vi faktisk er blitt i stand til å omforme hele verden. Gadamer mener at vi «må betale en høy pris» for disse fremskrittene, nettopp fordi det isolerte vitenskapelige utsagnet er verdimeslig nøytralt. Dets erkjennelse kan brukes vilkårlig og gir oss ingen hjelp til å skjelne mellom rett og galt. Den moderne vitenskapen lar oss tvinge mer og mer av naturen inn under oss – i hvert fall innbiller vi oss det – men den kan ikke tilby oss et språk som vi kan være hjemme i.

I motsetning til utsagnet står *ordet*, som hos Gadamer er knyttet til det filosofiske, det religiøse og det dikteriske språket: «Dette er ordet som treffer en, som noen lar bli sagt til en, ordet som 'faller' i en bestemt og entydig livssammenheng og får sin enhet nettopp i kraft av denne livssammenhengens fellesskap.» I alle disse tre språkene, både i filosofien, religionen og diktet, er ordet «(...) noe annet enn den selvforglemmende gjennomgangen til verden. Vi er hjemme i det. Det er som et slags pant for det som det snakker om. I den dikteriske språkbruken står dette klart for alles øyne.»

Slik sett kan man si at *utsagnet* representerer menneskehetens makt i form av tekniske ferdigheter og ressurser, mens *ordet* på et vis står for menneskets dømmekraft og i siste instans vår menneskelighet. Hvis dette hadde vært en andakt, ville jeg ha vurdert å skrive Ordet med stor O. Da ville jeg si at Ordet, i motsetning til utsagnet, teologisk forstått handler om inkarnasjonens mysterium; at den allmektige Gud bøyer seg til støvet og blir født som et forsvarsløst barn, her, midt blant oss, i det lidende, lengtende og truede skaperverk.

Når Gadamer skriver om det vitenskapelige utsagnet, beskriver han en særegen, streng logikk: at erkjennelse egentlig bare er en akkumulering, en oppsamling, av stadig flere etterprøvbare utsagn om hvordan verden fungerer. Denne logikken spiser seg nå inn på stadig nytt land – den tar for seg av naturen, men den går også inn og forandrer politikken, offentlig forvaltning, bioteknologien – og i våre dager også selve den menneskelige bevissthet. Det er selvsagt fristende å slippe den til på stadig nye områder, når den har vist seg å oppnå så store resultater. Men så kommer det brått for en dag at den likevel ikke er verdimesig nøytral. For eksempel er det slik at når noe plutselig blir teknisk gjennomførbart, så bærer det nærmest i seg en tvang til å skulle gjennomføres. Det som slik skyves til side, er den menneskelige dømmekraft og menneskers mulighet til å gjøre skjønnsmessige vurderinger i møte med ulike situasjoner.

Én dimensjon til må nevnes. Når menneskeheten øker sine ferdigheter, er det ingen automatikk i at dette kommer alle mennesker til gode. Tvert om er det en tendens i vår tid til at stadig flere ressurser samles på stadig færre hender.

Tre veier for salmediktingen

Stilt overfor denne virkeligheten må salmedikteren gjøre et veivalg, og jeg vil peke på tre ulike veier å gå. Selvsagt finnes det flere, og det er også selvfølgelig mulig å innta mellomposisjoner i landskapet.

Den første veien leder til ideen om at menneskenes hjerter aldri forandrer seg, som medfører at det er salmens *tidløshet* man velger å betone i skapelsesprosessen. Mange salmetekster befinner seg i denne delen av landskapet – et litt tilfeldig valgt eksempel er nr. 736 i N13: *Ikke ved makt*, som ble skrevet i 1970 av Sverre Therkelsen. Et lite eksperiment kunne ha vært å liste opp salmens sentrale ord: *makt, vold, råde, nåde, hånd; sverd, ild, bøye, øye, blick; frykt, redsel, lede, glede, sinn; dom, trengsel, lengsel, hjerter og håp*. Så kunne man spørre: I hvilket århundre er denne teksten skrevet? Jeg tror mange ville ha gjettet at den er eldre enn den faktisk er. I hvert fall bærer ikke salmens ordforråd bud om at denne er skrevet etter modernitetens endelige gjennombrudd. Salmen kan selvsagt gjerne ha kvaliteter

uavhengig av dette, og den kan selvfølgelig også ha et viktig budskap til oss i vår tid. Men likevel: Hvis vi ser på samtidens salmediktning som en helhet, mener jeg at denne helheten må romme en større bredde.

En annen vei kan være å etablere et nytt og annerledes språkunivers med en egen logikk. Den nylig avdøde danske salmedikteren Simon Grotrian var blant dem som gikk i denne retningen. Grotrian lar temaet i den enkelte salmetekst bli utfoldet gjennom en mengde ulike metaforer og motiver, som ikke nødvendigvis har en klar indre sammenheng. Etter min vurdering er det ingen tvil om at han både utvider salmespråkets ordforråd og har mange slående vakre og dype enkeltformuleringer. Likevel er det noe som hindrer meg i å kjenne meg hjemme i tekstene hans. Det er liksom ikke helt min verden han skriver om. De overraskende metaforene blir for mange, for overveldende, og de peker i litt for forskjellige retninger. Men ikke alltid. Det hender også at tekstene treffer meg midt i hjertet og gir meg lyst til å synge dem, særlig når jeg opplever at hele salmen er en form for utfoldelse av ett enkelt tema eller motiv, og hvor utfoldelsen nærmest tvinges frem av en indre nødvendighet, linje for linje, ord for ord.

En tredje vei for salmediktningen er å utvide salmespråkets område – altså: Ikke la den tekniske utsagnslogikken som jeg beskrev ovenfor, få enerett på å tale om verden. Det vil kreve en bevegelse i flere retninger. Da må salmespråket våge å bruke ord fra andre typer terminologi – det kan være moderne vitenskap, fra politikk, byråkrati og forvaltning, fra samfunnsvitenskap, maktanalyse og andre fagområder. Samtidig må salmenes temakrets utvides. De områdene av både naturen og kulturen som i vår tid blir truet av en kaldere logikk, må fremkalles og nytolkes i salmene. Over alle disse gode hensiktene må det likevel alltid være *det dikteriske språket* som er i førerretet. Det må være en poetisk nerve og en visjon som blir forløst gjennom tekstens form og innhold (og melodiens, men her skriver jeg i hovedsak om teksten). En slik tilnærming vil være med på å utvide salmespråkets domene, og vi som kirke tar dermed et skritt ut på tidens torg og gir en tolkning av områder og temaer som vi kanskje ikke lenger trodde vi kunne si noe om.

Å underordne seg mysteriet

Oppsummert vil jeg si: I vår tid må salmediktere søke å forstå, foredle og forvandle fremmede former for språk, logikk og temaer, og integrere dem i salmespråket. Utsagnet må tolkes i Ordets lys. Eller, sagt på en annen måte: De enorme tekniske mulighetene som noen mennesker (men langt fra alle) har tilegnet seg i det 21. århundre, må underordne seg den sårbarheten vi ser i det nyfødte barnet i krybben – og den strenge, kalde logikk må utfordres av anstøtet i Jesu korsfestelse og oppstandelse.

Har jeg skrevet noen slike salmer selv? Det er i hvert fall ikke ofte jeg har klart å innlemme et ord som ikke har vært brukt i en salme før. Det er heller ikke slik at én enkelt salme vil makte å innfri *alle* forventningene jeg har brakt til torgs, men kanskje helheten i et forfatterskap kan nærme seg det. Jeg velger derfor å avslutte med en salme jeg skrev til stykket *Frihetens time* høsten 2019, på oppdrag fra Norges Kristne Råd. Her rettes oppmerksomheten mot moderne slaveri, eller tvangsarbeid, et dunkelt samfunnsområde hvor mennesker undertvinges en iskald og livsfarlig logikk som gjør dem til handelsvarer, objekter som kan kjøpes og selges på et marked, og eies og brukes av andre.

Kom, syng en bitter salme

1 Kom, syng en bitter salme
om dager som blir brukt
på arbeid uten frihet
og innsats uten frukt.
Den salmen hører ingen,
og ingen vitner ser
de onde ting som hender
mens våre lepper ber:
Kyrie eleison!

2 Vår bitre, bistre salme
er nesten uten håp,
den stiger opp fra dypet
som stønn og halvkvalt gråt,
den søker mot et vitne,

den vil at noen vet,
slik håper vi å finne
en slags rettferdighet.
Kyrie eleison!

3 Det er et hjul av urett
som ruller over jord.
Det knuser alt det treffer.
Dets makt er mørk og stor.
Bak hjulet kommer alle
som steller andres sår,
men hvem kan stanse hjulet
som bare går og går?
Kyrie eleison!

4 Vi ønsker ikke lindring
for vold og spott og slag,
det vi vil ha, er rettferd,
i morgen? Nei, i dag!
Vi synger ikke lenger.
Vi roper, høyt og klart,
den altfor gamle bønningen
– nå må den bli besvart!
Kyrie eleison!

T: Sindre Skeie
M: Trond Gilberg

Med hender skitne av aske Om å skrive nye salmer

Da jeg var yngre, falt det meg aldri inn å skulle skrive salmer. Salmer var noe som sto i salmeboka. Og Svein Ellingsen hadde egentlig skrevet det som trengte å bli skrevet. Selv om jeg alltid kommer til å være veldig glad i Ellingsen sine salmer, og Kingo og Hovden og Blix, så tenker jeg ikke slik lenger. Jeg tror at vi også trenger nye salmer. Ikke for å bytte ut de gamle, men for å fortsatt kunne ha en levende salmekultur.

Da jeg først begynte å skrive salmer, tenkte jeg at en god salme er en salme som ligner noe Ellingsen kunne ha skrevet. Det ble det ikke gode salmer av. Både fordi Ellingsen har et særpreget uttrykk som ikke lar seg etterligne på en god måte, men også fordi Ellingsen er født noen-og-femti år før meg.

Etter mange halvdårlige og dårlige tekstforsøk erkjente jeg at jeg må skrive ut ifra min sammenheng, min generasjon, mine erfaringer, for at det skulle være noen vits – for at det skulle være reell nyskaping. Jeg har ikke lenger noen ideal om å skrive «tidløst», heller tvert imot. Jeg er født midt på 80-tallet. Gjennom hele barndommen og til et stykke ut i tenårene levde jeg med den oppfatninga at verden gikk «framover». Det ble bedre for alle. Det var en ganske oversiktlig verden, og jeg var veldig optimistisk. Men nå er jeg ikke det lenger. Verdenspolitikken er mer kaotisk enn noensinne, debatter polariseres, og det lille håpet om reell forandring som ble vekket gjennom #metoo-kampanjen, skytes nå ned igjen. Og klimakrisa truer alt jeg har tatt for gitt. Hvordan ser verden ut når mine barn har blitt voksne? Det er en bekymring så

stor at jeg ikke kan ta den helt innover meg uten å bli fullstendig lammet av uro og fremtidsangst. Dette er min kontekst. Det er fra denne uroen jeg nå skriver salmetekster – bønner om trøst og håp tross alt.

Og med dette utgangspunktet ser jeg at jeg i mine tekster beveger meg til en viss grad bort i fra klassiske kristne dogmatiske spørsmål. Når det kan kjennes ut som om alle strukturer vi har tatt for gitt, smuldrer mellom fingrene våre, så er ikke lenger spørsmålet om f.eks. tilgivelse for synder overfor Gud nødvendigvis det mest brennende, når det brenner og brenner og brenner i verdens skoger. Det er ikke i spekulasjoner om hvorvidt perleporten skal åpnes eller ikke for meg jeg nå primært henvender meg til Gud, men i spørsmål om sammenheng og mening – og bønn om framtidshåp og trøst.

For å skrive nye salmer som skal være meningsfulle for mennesker tror jeg man må tørre å bli skitten på hendene av asken fra skogbrannene. Våge å stå i kaoset, det usammenhengende og sammensatte, det konkrete og hverdagslige, og utfordre tanker om hvilke og hvem sine erfaringer som skal få plass i en salmetekst. Og i stedet for å skrive høytidelig og opphøyet, tror jeg det trengs flere salmer som er nedbøyde – til der vi mennesker er og lever.

Hold min verden sammen

T Ingrid Brækken Melve (2019)
M Solveig Spilling Bakkevig (2019)

Cm Fm/C Bb/C Cm Fm Bb

1. Glemte i jord og se - di - men - ter, bein fra dra - ge. fisk og skjell.

Eb F/Eb Eb Cm Cm7 Dm7 Gsus4 G

Ti - da er et gap som ven - ter, slu - ker selv et hus på fjell.

Eb Cm7 Fm G Abm Fm Bb Gm

Un - der al - le o - ver - fla - ter gnis - ser jor - das skor - pe - pla - ter.

Fm Gm7 Abmaj7 Gm/Bb (C)

Hold min ver - den sam - men, Her - re Je - sus Krist.*

2 Lete, lete, aldri finne
noe som kan holdes fast,
og hver drøm, hvert barndomsminne
blir til støv og mikroplast.
Alt jeg har og alt som teller
skylls vekk med glemsels-elver.
Hold min verden sammen,
Herre Jesus Krist.

3 Nye drager hveser, knurrer
maser, maser: Oppdater!
Raskere enn jorda snurrer,
går så raskt at ingen ser.
Hver dag nye overskrifter:
Kriger, flommer, løgner, rifter.
Hold min verden sammen,
Herre Jesus Krist.

4 Pusser tennene ved vasken,
møter blikket i et speil,
vasker vekk min smilemaske,
allting kjennes hult og feil.
Under blanke overflater
gnisser, banker det og skraper.
Hold min verden sammen,
Herre Jesus Krist.

5 Natten kommer – skorpa sprekker
drageild og jordskjelvkast.
Men i kaoset Du rekker
ut ei hånd som holder fast.
Holder fast i skjelv og flommer.
Jeg står opp og dagen kommer.
Allting holdes sammen,
Herre Jesus Krist!

* Kol 1,17

Gammelmodige julesalmegloser

Det nærmer seg jul, og noen har nok spilt julemusikk flere uker allerede, enten om det er Bach eller Bubl . Det er også på tide å børste støvet av julesalmene. Her er det et rikt utvalg å ta av, både gammelt og nytt.

Jeg har i mange år n ret en spesiell interesse for ord og uttrykk som er i ferd med å falle ut av språket v rt, og julesalmene har mange av disse. Jeg vil derfor i dette korte stykket løfte fram noen av mine favoritter blant de gammelmodige julesalmeglosene.

Ti

Et barn er født i Betlehem (N.F.S. Grundtvig, 1871)

(1. vers)

Et barn er født i Betlehem,
i Betlehem
de gleder seg Jerusalem?
ti gleder seg Jerusalem!
Halleluja, halleluja!

Vi skal først til en salme jeg nesten hele livet mitt har sunget feil. Det er ofte slik med sanger jeg lærte som barn, at når jeg først har lært meg teksten, så tenker jeg ikke over at den er ulogisk eller usammenhengende.

Men i (relativt) voksen alder stoppet jeg opp ved denne salmen, og innså at teksten ikke gav mening grammatisk. De gleder seg Jerusalem? Hvem er det som gleder seg her – hvem er «de»? Det var da jeg m tte slå opp teksten, og la merke til at det står «*ti* gleder seg Jerusalem».

Dette er sikkert allmennkunnskap blant mange kirkelig ansatte og salmeentusiaster, men for en teologistudent i tjueårene var dette helt ny info. Og ordet «ti» måtte selvfølgelig utforskes.

Ti er et foreldet adverb med betydning *derfor* eller *av den grunn*. Det skapes forvirring når subjektet, Jerusalem, er satt til slutt (for å rime på Betlehem, antageligvis). Skulle dette salmeverset blitt skrevet som mindre poetisk dagligtale, ville det blitt noe slikt:

Et barn er født i Betlehem, og derfor gleder Jerusalem seg.

Dette er også et rimelig spørsmål å stille: Gledet virkelig Jerusalem seg når Jesus ble født? Her er ikke evangelieforfatterne helt enige. Første gang Jerusalem nevnes i Matteusevangeliet, står det at både Herodes og hele byens innbyggere ble ugne i magen av fødselen (Matt 2,3).

Hvor kommer så denne gleden fra? Det er rimelig å anta at Grundtvig lot seg inspirere av Lukas. Her står det ingenting om Herodes' uro, men vi får høre om Jesus sitt møte med Simeon i Jerusalem. Og Simeon viste et upåklagelig engasjement for barnets fødsel (Luk 2,25ff).

Derom

Et barn er født i Betlehem
(3.vers)

Hun la ham i et krybberom,
et krybberom.
Guds engler sang med fryd *derom*.
Haleluja, haleluja!

Dette ordet har jeg valgt ut fordi jeg vil gi honnør til et grammatisk fenomen: samskrevne adverb! Vi liker samskriving på norsk. Mange har gått i korstog mot orddelingsfeil, og irritert seg grenseløst over butikkskilt med «jule ribbe» og «lamme lår». Ja, vi er så glade i samskriving på norsk at vi samskriver gjerne mindre ord som adverb og preposisjoner også.

Derom er et godt eksempel på det. Adverbet *der* og preposisjonen *om* satt sammen til et nytt adverb: *derom*. Vi har flere eksempler på slike adverb som fortsatt blir hyppig brukt i språket: *deretter*, *hvorav* og *herfra*. Og så har vi adverbene *som*, i likhet med *derom*, dessverre er på vei ut: *dertil*, *hvori*, og *herigjennom*.

Tross vår affinitet til samskrivingen, har mange begynt å foretrekke oppdelte adverb. Jeg mener at alle disse samskrevne adverbene er skatter vi ikke må miste! Her er en julesalme som *Et barn er født i Betlehem* med på å holde en av dem i live.

Eia

Eg synger julekvad (1300-tallet, oversettelse M.B. Landstad, 1856)

(3. vers)

Hvor er Gud Fader mild: Sin Sønn han sende vil!
 Vi alle var fordervet i vår ulydighet,
 Men han har oss ervervet all himlens fryd og fred.
Eia, var vi der! *Eia*, var vi der!

Eia er et underlig ord. Jeg tror ikke jeg har støtt på det andre steder enn i denne salmen. Det er sannsynligvis fordi det (så vidt jeg vet) stammer nettopp fra denne salmen.

Går vi til salmens originaltekst, *In Dulci Jubilo*, er det nærliggende å anklage Landstad for sløvt oversettelsesarbeid. Her finner vi strofen: *eia wären wir da*. Har han rett og slett latt et ord bli stående på originalspråket? Til Landstads forsvar tror jeg ikke forklaringen er så enkel.

Denne strofen, *eia wären wir da*, er verken helt ut tysk eller helt ut latin. For *In Dulci Jubilo* er et eksempel på *makaronisk diktning*, der latin og folkespråk er flettet sammen.

Makaronisk diktning har en lang historie tilbake til tidlig middelalder, og ble opprinnelig brukt parodisk. Enten ved å flette sammen folkespråk og klassiske språk, eller ved å gi ord på

folkespråket endelser fra latin eller gresk. Bare tenk på Holbergs Erasmus Montanus, eller et (gammelmodig) norsk adjektiv som *studentikos* (ordet student med gresk endelse).

I salmediktning og prekener er også makaronisk språk eller diktning flittig brukt, men gjerne uten den parodiske undertonen. *In Dulci Jubilo* er skrevet på en blanding av tysk og latin, og bruker derfor den latinske interjeksjonen *eia*; et uttrykk for glede eller ønske. Skulle vi oversatt strofen til moderne norsk, kunne vi skrevet ”gid, var vi der”. (Det kan riktignok diskuteres hvor moderne ordet *gid* er.)

Det er i alle fall rimelig å anta at Landstad verken var lat eller ulærd i sitt oversettelsesfag, men at han ville bevare salmens makaroniske egenart. Derfor har han latt ordet *eia* få stå uten å bli oversatt.

En liten kuriositet til slutt. Alle sang- eller salmetekster som blander to språk er, i prinsippet, makaroniske. Parallellene mellom den enerverende julesangen *Feliz Navidad* og *Jeg synger julekvad* er kanskje ikke åpenbare, men strengt tatt er de begge eksempler på makaronisk diktning.

Vesal

Det lyser i stille grender (Jakob Sande, 1931)

(2. vers)

Og glade med song dei helsar
sin broder i himmelhall,
som kom og vart heimstens Frelsar
som barn i ein *vesal* stall.

I likhet med *Mitt hjerte alltid vanker* er *Det lyser i stille grender* en salme som reflekterer over et paradoks i juleevangeliet. At Gud, som ofte kalles konge, skulle la sin sønn bli født i en mørk stall. Det er ikke lett å forstå.

Ordet *vesal* gir umiddelbare assosiasjoner til *vesle*, som vi kjenner fra *Veslefrikk med fela*, med betydningen *liten*. Og det stemmer. Vesal og vesle er former av det samme ordet, og betyr *liten* eller *sped*.

Samtidig ligger det flere nyanser i ordet *vesal*. Forstavelsen *ve-* markerer en motsetning, som i ordet *vemod* (fravær av mot). Endelsen *-sal* er det samme ordet som *sæl* (bokmål *salig*). Med andre ord: *vesal* er synonymt *ikke salig, usæl* eller *ussel*. Det som sies i denne salmen, er ikke bare at stallen var liten. Det står at stallen var et usalig sted, og juleevangeliets paradoks blir desto tydeligere.

Til slutt vil jeg fortelle om en skuffelse, og en ny innsikt, knyttet til nettopp julesalmene.

For meg, og sikkert for flere eksegeter, var det en skuffelse å finne ut at stallen ikke er nevnt i juleevangeliet. Med sjokk og vantro innså jeg at Lukas tier om både stallen og herberget, og nevner ikke et eneste dyr! De fargesterke bildene fra julekrybber, julespill og barnebibler begynte å slå sprekker.

Samtidig ble jeg som teologistudent introdusert for *midrash*-tradisjonen, som vi kjenner best fra jødisk bibeltolkning. I *midrash* blir leseren invitert inn i tekstens verden, fantasien får løpe fritt, og vi får være med å gjette hva som står mellom linjene. Bibelen blir til en fargeleggingsbok, der de bibelske forfattere har risset opp linjene, mens vi får velge hvilke farger vi skal fylle inn med.

Det var en skuffelse å innse at julesalmenes vakre bilder ikke fantes i bibeltekstene. Men så innså jeg: Salmeboken er jo vår kirkes *midrash*! Det er vår fortellende tradisjon, der vi har resultatet av dyktige kvinner og menn som har levd seg inn i tekstene, og så forsøkt å male det ut på et poetisk lerret. Plutselig gir den usalige stallen, herberget og alle de bråkete dyrene så mye mer mening. De gir farge og nærhet til bibeltekstene, og inviterer oss inn til å ta del i det som skjer. Salmene gjør dermed juleevangeliet, og hele Bibelen, mer tilgjengelig.

Deilig er jorden, slekt skal følge slekters gang: En salme i glede og sorg?

I 2018 skrev jeg fordypningsoppgave om salmer og sanger i dagens gravferder og gjorde en tekstanalyse av noen av disse. Materialet mitt viste en del salmer og sanger brukt i gravferder i 4. kvartal 2013 og 2016 i Oslo og Nord-Gudbrandsdalen, og kom fra Jølstad, Vinstra og Ottadalen gravferdsbyråer. Der var «Deilig er jorden» en av de mest populære.

«Deilig er jorden» (nr. 48 i *Norsk salmebok* 2013) er en salme som i salmeboken står under kategorien «Jul». Den har tekst av B.S. Ingemann fra 1850, melodi fra Breslau 1842, og sats/arrangement av Terje Kvam før 2003. Salmen finnes også oversatt til sørsamisk, nordsamisk og kvensk. Vi knytter den gjerne til jul og julens budskap, og jeg tenkte først at det var litt rart at den også er populær i gravferder. Kanskje velges den fordi den er kjent og kjær for mange? Materialet jeg brukte i min oppgave var fra 4. kvartal, altså inklusive november og desember, som kan ha hatt noe å si for hvorfor en julesalme ble mye brukt. Samtidig har jeg selv opplevd den brukt mye i gravferder gjennom hele året. I Stig Wernø Holters artikkel om denne salmen i *Nytt norsk salmeleksikon*, skriver han at salmens overskrift tyder på at den ikke opprinnelig er laget som en gravferdssalme, men at den i dag brukes både til jul, fest, og mye i gravferder, både i Danmark og Norge, og fremhever pilegrimsmotivet som sentralt (Holter 2011, 107).

Salmen er blant mine favorittsalmer. Som julesang er det nok julaftensminnene den bringer fram hos meg som gjør den til en favoritt. Jeg forbinder den med fellesskap i kirken, forventning og glede. Dessuten er samspillet mellom tekst og melodi viktig for min opplevelse av den. Melodien framhever og styrker teksten i salmen, gir den tyngde, og understreker prising, jubel og glede. Måten salmen priser både himmel og jord, beveger seg framover mot Guds paradiset og Jesu komme til jorden og menneskene, og samtidig fokuserer på livets forgjengelighet, har alltid truffet meg. I siste vers kulminerer budskapet: Det er der folk gjerne drar på i sang, orgelet er ekstra kraftig, og kanskje er det en trompet eller et helt korps som også understreker høydepunktet: *...Fred over jorden, menneske, fryd deg! Oss er en evig Frelser født!* Det gir både håp, trygghet og trøst.

Likevel ble jeg noe overrasket første gang jeg skulle gjennomføre gravferd som vikar og hørte «Deilig er jorden», salmen jeg regner som julesalmen over alle julesalmer. Den ble brukt overraskende ofte de stedene jeg har hatt vikariater. Og jeg må innrømme at jeg ble rørt da jeg hørte den i gravferdssammenheng. Den fungerte like godt der også. Den ga både meg og, så vidt jeg kunne se, de pårørende, gjenkjennelse og trygghet.

Etter å ha opplevd den mange ganger som gravferdssalme, gjerne som den siste salmen vi synger før kista bæres ut, akkurat slik den ofte er den vi synger mot slutten av julegudstjenesten, tenker jeg at jeg godt kunne valgt den selv også. For budskapet og assosiasjonen til gode juleminner, fellesskap, familie og slekt, håp, glede, trygghet og høytidspreg, det fungerer også der. Salmen binder gravferden til levd liv og minner, og til syklusen liv, død, oppstandelse, frelse og Guds nåde.

Vers tre er det derimot ikke alle som velger å bruke i gravferder, for det går jo mer spesifikt inn på julebudskapet for mange, selv om det også kan skape håp i en gravferd.

«Deilig er jorden» handler om å bringe fred til jorden via Frelserens komme og gleden rundt dette. Første vers priser himmel og jord og sjelenes pilgrimsferd gjennom *fagre riker* på

jorden og til paradiset, som vi går til ...*med sang*. Her framstår tonen som udelt positiv og optimistisk, glad, forventningsfull og prisende; man synger på vei til paradiset. Vers to går mer spesifikt inn på tiden og slektenes gang. Her settes menneskelivet inn i en relasjon til tiden, som kommer og går: *Tider skal komme, tider skal henrulle...*, og livets forgjengelighet, der mennesker kommer og går, og der ...*slekt skal følge slekters gang*. Verset avsluttes håpefullt; det vektlegges hvordan ...*tonen fra himmelen aldri stilner ...i sjelens glade pilegrimssang*. Her er det lettere å se salmen i en gravferdskontekst; der livet og tiden settes inn i en større sammenheng, hvor mennesker og slekter etter hvert forsvinner og nye kommer til, slik livets gang er. Samtidig forsvinner ikke *håpet* fordi ...*tonen fra himmelen* ikke forsvinner, men det forblir, som et trygt holdepunkt i tilværelsen, ...*i sjelens glade pilegrimssang*. Pilegrimsmotivet brukes igjen her. Her uttrykkes en tros- og frelsesvisshet. Det står tross alt ...*aldri forstummer tonen fra himmelen*. Vers tre tar for seg Frelserens komme og uttrykker glede over dette: ...*menneske, fryd deg! Oss er en evig Frelser født!*. Her kommer gledesbudskapet og håpet virkelig fram, og koples til englenes og sjelenes sang og budskapet om Jesu fødsel, som først gis hyrdene på marken. Her tales det også om en fred over jorden, fordi en *evig Frelser* er født oss. Julens budskap kommer som sett sterkest til uttrykk her.

Salmen kan uttrykke *trygghet* fordi den ser ut til å fokusere på frelsen som sikker. Den sier ingenting om noen tvil rundt frelse. *Håp* er også uttrykt, nemlig håpet, og nesten vissheten, om å komme til paradiset. Den positive framstillingen av jorden, Guds himmel og veien til paradiset kan vitne om *takknemlighet* og *louprisning*. Salmen begynner tross alt med *Deilig er jorden, prektig er Guds himmel*. Dessuten skal man fryde seg over Frelserens komme og synge. Adjektiver som *skjønn, deilig, prektig og fager* brukes for å beskrive jord, himmel og sjelenes vei til paradiset. Rikene på jorden beskrives også som *fagre*. Guds skaperverk og frelse prises, og er noe man er takknemlig for. Kanskje uttrykker teksten her også *lengsel* etter å få komme til paradiset, ettersom den bruker et pilegrimsmotiv der sjelens vandring til paradiset kalles *sjelenes pilegrimsgang*.

Nærvær og fellesskap kan også komme til uttrykk her, fordi salmen synges av et «vi»: ...*går vi til paradiset med sang*. Det handler om *sjelenes*, i flertall, reise gjennom jordens riker og til paradiset. Dette kan uttrykke et menighetsfellesskap, knytte de syngende sammen, og presentere frelsen kollektivt som *vår* frelse, paradiset som *sjelene* går til. *Tilgivelse* og *frelse* kommer til uttrykk gjennom beskrivelsen av veien til paradiset, som kan koples til frelsen og uttrykke et sterkt håp om frelse. Samtidig står det ikke noe om skyld eller dom, og det nevnes ikke at det er noe spesifikt å tilgi. Så om dette uttrykkes, er det i så fall om det ses implisitt i salmen, i relasjon til Jesus Kristus og den kristne tro.

Trøst og fred uttrykkes også: Man kan sette sin lit til himmelen, frelsen, og Jesu komme og søke trøst i sjelenes sang. Det er noe å holde fast ved, også i møte med jordelivets forgjengelighet. Salmen slår fast at livet er forgjengelig og aksepterer det, men gir samtidig håp, trøst og trygghet ved å peke på himmelen og de glade sjelene og sangen som aldri skal stoppe. Sjelenes pilegrimsgang, sang og paradiset er kanskje metaforer på frelsen. Tider som skal komme og gå og slekt som skal følge slekters gang, kan være metaforer for liv, død og livets gang og forgjengelighet, i kontrast til himmelen og frelsesbudskapet. Salmen kan også uttrykke *hjelp* og *redning*, fordi Frelseren kommer til jorden for å gi fred og frelse og er godt nytt for menneskene.

Når man ser versene i sammenheng kan jorden også stå som en parallell til himmelen og som en kontrast til den. Der jorden er forgjengelig, er Gud og himmelen evig. Livet på jorden, uansett hvor godt det er, er kort. Dermed kan et ønske eller en lengsel om å komme til himmelen og et evighetsperspektiv uttrykkes. Selv om salmen taler positivt om livet på jorden, er det stadig bevegelse i salmen, mot et mål, nemlig paradiset, og sjelene vandrer på den veien som pilegrimer, vekk fra det forgjengelige på jorden. Frelseren kommer til jorden i salmen, men for å gi muligheten til å komme til paradiset og oppleve oppstandelsen. Dessuten kan sjelenes pilegrimsgang representere de dodes vandring til himmelen. Salmen uttrykker dermed et liv-død-oppstandelsesperspektiv som ser fram mot et mer permanent, evig liv i paradiset. Salmen har også flere gjentakelser som *sang*,

gang, fryd og sjel. Enderim er også mye brukt. Man kan også si at salmen uttrykker håp, drømmer og en lengsel om frelse og fred, men primært taler den i nåtid om himmel og jord. Budskapet er utelukkende positivt, og det er ingen antydning til fokus på skyld, dom, klage, angst eller andre vanskelige følelser og temaer. Ei heller uttrykker salmen direkte sorg eller noen frelsesusikkerhet eller noe tydelig om tilgivelse, men den fokuserer samtidig på Jesus som frelser og veien til paradiset.

«Deilig er jorden» er en salme som fortsatt treffer meg midt i julehjertet, men som nå også sier meg noe dypere om liv, død, oppstandelse og håpet om en trygg havn, og Guds omsorg. En salme som ser det større bildet, et større fellesskap og harmoni mellom Gud og mennesker, som priser det gode både i himmelen og på jorden og sier noe om vår ferd gjennom liv og død. En salme som gir meg gode minner til jula og til verdige avskjedsseremonier. Jeg får alltid en klump i halsen når jeg synger den, og det føles godt, både til jul og i gravferder. For salmer som «Deilig er jorden», deres tekster og melodier, kan uttrykke og romme så uendelig mye. Vi knytter og forbinder gjerne ulike salmer til spesielle situasjoner. Vi har ofte noen salmer vi er ekstra glade i, har et forhold til og bruker for å uttrykke ulike følelser. Noen salmer blir primært forbundet med helt spesielle anledninger, ritualer, tradisjoner eller høytider. Og kristen eller ikke, mange har et forhold til «Deilig er jorden». For meg viser den seg som en allsidig salme som kan romme mye, selv om den ikke direkte setter ord på for eksempel sorg. Jeg tror ikke «Deilig er jorden» har vondt av å brukes i både gravferder og julefeiring, i glede og sorg. Den rommer begge deler, og det gir dybde til forståelsen og tolkningen av den. Dette er også en salme det finnes utallige fremførelser og innspillinger av, men som jeg absolutt ikke er lei. For budskapet står seg, og likeså minnene og følelsene den uttrykker.

Salmer har fortsatt en plass i ulike sammenhenger, både i og utenfor kirken. Vi trenger derfor ulike salmer, både gamle og nye, som kan romme og uttrykke ulike følelser, både det gode og det mer vanskelige.

Litteraturliste

Gram-Nilsen, J. (2018) *Salmer og sanger i dagens gravferder: En tekstanalyse av et utvalg gravferdssalmer og sanger*. Fordypningsoppgave. Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/66512/Fordypningsoppgave-i-teologi-Johanne-Gram-Nilsen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Holter, S.W. (2011) «Deilig er jorden». I: Holter, S.W., Grøm, R. og Øystese, V. B. (red.) *Nytt norsk salmeleksikon bind 1*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag. s. 106-109.

Norsk salmebok: for kirke og hjem (2013)
Stavanger: Eide Forlag AS.

Fra fjord og fjære

«Det blir ikke skikkelig jul uten ribbe, eller uten pinnekjøtt, uten torsk, uten snø, uten grantre-duft i stua, uten nybakt vørtebrød...» Det blir ikke skikkelig jul uten..., vi har vel alle spesielle sanseintrykk som gir gode (eller vonde) juleassosiasjoner, og som vi nesten er avhengige av for å komme i den rette julestemninga (eller som vi ønsker for alt i verden å unngå).

For meg er et sânt «det blir ikke skikkelig jul uten...» knyttet til juledagen. Det blir ikke skikkelig juledagsgudstjeneste uten at vi får synge salmen *Fra fjord og fjære* av M. B. Landstad. Og denne teksten blir nok en blanding av barndomsminner, voksenerfaringer og presterefleksjon.

Hva er det med *Fra fjord og fjære*?

Det er vel den norskeste av alle julesalmene i salmeboka. Krybben og barnet og hyrdene plasseres inn i rammene av norsk geografi (vers 1), norske tradisjoner (vers 2) og norsk klima (vers 6). Det liker jeg. Landstad drev virkelig med stedegengjøring og kontekstualisering 150 år før disse begrepene var oppfunnet. Men det er ikke det som gjør salmen så viktig for meg.

Det handler mest om vers 5: «Ha takk, som treder til armøds hytter ned». For det verset brukte vi som kveldssalme i jula i min barndom og oppvekst. Med hele familien samlet, med levende lys på juletreet, gode og mette av nøtter, konfekt, frukt og brus avsluttet vi dagen med det verset. Eller trygt under dyna, enten det var mor eller far som sang med oss. Og derfor betyr det verset og hele salmen noe det ikke er mulig å finne ord for.

Vi hørte absolutt ikke til dem som levde i «armods hytter», men jeg tror jeg likevel oppfattet noe om at vi kunne synges det i solidaritet. Salmen var ikke bare om oss. Og jeg kan huske at far en gang snakket om at Landstad visste nok hva han skrev om når det gjaldt «armods hytter», med sin oppvekst og senere prestetjeneste bl.a. i Seljord. Og så fant far fram Landstads lange dikt «Aneksreisen» som skildrer forholdene og oppgavene hans som prest på vei til og i Åmotsdalen. Der møter vi mange «armods hytter». Men dette visste jeg selvfølgelig ingenting om som liten. Men jeg likte «tenn lys i hvermanns gård». «La isen briste, gi varme snart og vår» var det derimot ikke så nøye med. For jeg var – og er – for glad i vinteren og snøen og skiturere til å lengte mot vår i desember. Men jeg skjønnte nok ganske tidlig at det kanskje var ment i overført betydning.

Men det helt reelle været og klimaet var jo ikke helt uten betydning likevel. Jeg husker at noen juledagsmorgener var forholdene sånn at det var spørsmål om vi kunne synges siste vers: «Her ute kulde er nu – og dypen sne». Faren min, som altså også var prest, tok salmetekstene på alvor.

Akkurat dette ble jo litt enklere da de i den forrige salmeboka (NoS 1985) endret det til «Her ute kulde er nå med is og sne». Det er gjerne mer hålle og glatt enn det er dyp snø rundt juletider, så kanskje den endringen ikke var så dum. Nå skal ikke jeg gjøre dette til en klimakrise-salme, men det er kanskje en tankevekker at salmeteksten blir endret i takt med klimaendringene.

Men det jeg er glad for at vi fikk tilbake i N13 er «hos hver som greder, vår Herre selv vær gjest» i vers 2. Det er mye mer levende og rørende enn «på sorgens steder vår Herre selv vær gjest» (NoS 1985).

Jeg er også glad for at *Fra fjord og fjære* ikke så ofte er med på juleplater eller julekonserter. Da slipper jeg å bli lei av den før juledagen kommer. Men som prest har jeg alltid sørget for å ha den med på juledagsgudstjenesten. Og når vi synger den, har jeg helst villet stå ved alteret med ryggen til forsamlingen. For gjennom året som har gått har jeg vært sammen med så mange

som har fått grunn til å gråte, og som syns jula bare er vond. Det fins mange «armods hytter» på mange forskjellige måter. Alle disse har jeg villet ha med meg i sangen uten at de andre i kirka ser (på) meg. Synge salmen med et sterkt ønske for dem og for meg selv og mine: «La ingen miste hva godt din fødsel spår».

«Bare må ha det»

Det var ein reklame for Tine mjølk for nokre år sidan som var slik; «Må ha det, bare må ha det». Eg er glad i mjølk, og det er litt «må ha», spesielt om morgonen slik at eg kan få laga meg ein cappuccino. Det må til for å starta dagen på ein bra måte. Traktekaffi på morgonen er ikkje heilt my cup of tea. Men det er ikkje berre cappuccino eg må ha. Ein annan ting eg ikkje kan leva utan, er salmar. Eg kan faktisk ikkje forstå korleis folk kan leva utan salmar. Eg tenker stadig på det når eg for eksempel har gravferd. Her sit det ein familien som har opplevd kanskje det verste i livet, nemleg døden, og så kjem salmane som ei gåvepakke med trøyst, livserfaring og håp. Og eg håpar dei kjenner at kvart einaste ord er til dei. Eg håpar dei gode orda smyg seg inn i tanke og hjarte og at det finst trøyst i å kjenna at andre veit korleis dei har det. Tenk for eksempel på salmen «Blott en dag» (Norsk Salmebok 2013 nr. 489), skriven av Lina Sandell i 1865. Lina Sandell mista sitt einaste barn under fødselen, og begge foreldra hennar døydde då ho var i 20-åra. Det ligg ein enorm livsvisdom i det ho skriv, sjå berre her:

Själw han är mig alla dagar nära
för var särskild tid med särskild nåd.
Varje dags bekymmer vill han bära
han som heter både Kraft och Råd.
Att sin dyra egendom bevara,
denna omsorg har han lagt på sig.
Som din dag, så skall din kraft ock vara,
detta löfte gav han mig.

Det er utruleg sterkt å forfatta ei slik strofe når ein har opplevd det ho opplevde. Og det er utruleg sterkt å synga det, når vi veit kva ho har opplevd. Og det er sterkt å oppdaga at vi ikkje er aleine om å oppleva krevjande dagar. På tross av alt vi opplever her på jorda, løfter vi på dei tøffe dagane fram eit håp om at det er noko meir, det er noko større, dette er ikkje alt. Det er så fint å formidla til menneske – og å syngja det saman med andre! Eg har vanskeleg for å skjøna korleis menneske kan klara seg utan den massive trøysta og håpet og dei gode orda som blir formidla gjennom salmane. Og eg trur orda som salmane formidlar, betyr noko for dei som sørgjer. Salmar er levd liv formidla av vanlege menneske, det er livsvisdom, strålende lyrikk, ord som trøystar og lækjer. «Fem om dagen» er rådet for inntak av frukt og grønt. Heldigvis har eg ein jobb der eg får fem om dagen – av salmar, både i triste og glade samanhengar. For salmane gir meg ofte gåsehud og glede. Salmar er lyrikk for både glade og triste dagar!

Eg har mange favorittar; særleg blant Edvard Hoem og Sven Ellingsen. Det er ei livskraft og ei kraft til liv i dei salmane. Hoems «Den fattige Gud», t.d. (Norsk Salmebok 2013 nr. 740) som viser oss verdens utfordringar og vårt ansvar i møte med det, som plasserer Gud midt i verda og midt i livet, som utfordrar oss til handling på ein svært radikal måte; ein salme som røskar skikkeleg i meg. Det er vanskeleg å komma unna «No stig vår song», også (Norsk Salmebok 2013, nr. 854). Enkelte ting funkar best på nynorsk, bl.a. «heite kjærleiksord». Eg elsker at salmeboka inneheld slike formuleringar. Blant Ellingsens salmar er det vanskeleg å plukka ut ein favoritt, men eg kjem alltid tilbake til «Vi rekker våre hender frem», (Norsk Salmebok 2013 nr. 678). Har du funne rimmønsteret i denne salmen? Det gir den eit heilt spesielt driv og skapar ein samheng mellom strofene slik at vi blir på eit vis vevd inn i orda, inn i handlinga der og då, mens vi syng! Svein Ellingsen er meir enn salmediktar, han er lyrikar på nivå med Stein Mehren, vil eg påstå. Kanskje er det difor hans salmar bevegar meg på ein særskild måte; tekstane har både innhald og tekstleg kvalitet som få andre salmar har. Eg liker salmar som har eit språk for vår tid, for våre utfordringar og våre liv .

Vi prøver å bruka mangfoldet i salmeboka kvar søndag i Slemmestad og Nærnes menighet. Gjennom tekst og melodi uttrykker salmane nettopp dei ulike sidene ved kyrkjeåret. Bruk salmane som reiskap for å uttrykka både med ord og musikk dynamikken i kyrkjeåret! Det finst minst fem salmar for kvar søndag i kyrkjeåret, for store og små, for dag og kveld, for glede, lovsong, sorg, død, treeininga, for vigsel, for konfirmasjon, for nattverd, påske, pinse, Maria budskapsdag, for tryggleik og glede, for håpet.

Nytt salmesamarbeid

I august 2019 kom det ut ei plate der Helge Harila har tonesett og framfører egne salmemelodiar, med tekstar av han sjølv, av Astrid Sætrang Morvik og av underteikna. Eg liker å skriva til bestemte dagar eller om bestemte tema, og difor har plata fått tittelen «Modige Maria» - som er ein salme skriven til Maria budskapsdag. Plata ligg tilgjengeleg på Spotify og Tidal. Mange av mine salmar er altså knytt tematisk til gudstenesta på ulike vis, som denne nattverdssalmen:

Ordet og bordet

I vin og brød er liv og ikkje død
 I Ordet er det trøyst i all vår nød.
 I fellesskapets omsorg får vi be,
 der kan vi sørgja og der kan vi le.

I kyrkja er det rom for alt vi er
 og vi får også kjenna Du er der.
 Vi strekker våre opne hender fram
 og bed om smak og glimt av deg, Guds lam.

Vi samlar våre hender som ein kopp
 og ber at Du må fylla koppen opp.
 Alt det vi kjenner, har du også kjent
 for Du var menneske til jorda sendt.

Og difor vågar vi å komma nær
 Den heilagdomen som Du også er.
 Så tek vi med oss krafta frå ditt bord
 og lever i din kjærleik her på jord

Når eg skriv salmar, tenker eg på dette: Det er andre rammer for salmar enn for anna lyrikk, og det å skriva tekstar som skal brukast i heilage rom, gjer noko med mitt forhold til språket. Vi skriv om dei store tinga i tilværet, vi lagar lyrikk for det heilt grunnleggande i livet vårt; til dei store dagane med dei store kjenslene. Og det er nettopp det som er så flott med salmar. Det er det store og eksistensielle, sett inn i ei språkleg ramme som vi kan fatta, begripa og syngja.

Min favoritt-julesalme

Vi nærmar oss jul, den tida då mange oppsøker kyrkja og der tradisjonane står sterkt med tanke på salmar også. Eg har mange favorittar, men det er ein enkel salme som eg har begynt å like veldig godt, og det er «En krybbe var vuggen» (Norsk Salmebok 2013 nr 56). Den bruker vi alltid i skulegudstenestene. Den ivaretar på ein god måte både det store mysteriet og den folkelige formidlinga. Den har eit enkelt og konsist språk, samstundes som den er god å syngja. Her har Eyvind Skeie, også ein solid salmediktar, gjort eit godt arbeid med omsetjing og nyskriving av vers to og tre.

En krybbe var vuggen som ventet ham her,
det lille barn Jesus, vår Frelser så kjær.
Men stjernene lyste helt inn der han lå.
Det lille barn Jesus, på leiet av strå.

Så enkelt og stille kom Gud til vår jord.
Så høyt er jeg elsket av Jesus, min bror.
Han kom fra Guds himmel, Gud selv var han lik,
men Jesus ble fattig og jeg er blitt rik.

Fra krybben til korset gikk veien for deg,
slik åpnet du porten til himlen for meg.
Velsign oss, vær nær oss, gi lys på vår vei,
så alle kan samles i himlen hos deg.

Kvifor denne? Kanskje fordi den gir tilstrekkeleg av både julestemning og innhald? Mange julesongar plasserer seg godt i stemnings-kategorien, kanskje fordi vi har sunge dei så

mange gongar, at språket er arkaisk eller at klisjeane skygger for teologien. I «En krybbe var vuggen» kjem evangeliet tydeleg fram, det er ein raud tråd og ein bevegelse, og eg liker at også «korset» er med i julesalmen – for det gir oss ein samanheng og ein fortsettelse i juleevangeliet som er viktig at ikkje blir borte!

Nyoppdaget

Ingenting er som å oppdaga nye skattar i den fabelaktige salmeboka vår, og det gjer eg framleis (sjølv om eg trur eg har full oversikt). På bots- og bønnedag skulle vi ha folketonemesse i kyrkjelyden der eg jobbar, og eg leste gjennom alle folketonane i salmeboka. Då fann eg ein lysande, vakker folketone med ein fantastisk tekst som eg ikkje har sett før (i tillegg til alle dei andre fine som eg kjende frå før). Eg følte meg umiddelbart rik! (Eg er ein skikkeleg salmenerd!) Det er salmen «Du er mi øy i havet, Gud», og eg har fått lov å gjengi teksten her. Teksten er bygd på over ei keltisk kveldsbønn. Eg er særleg begeistra for teksten som går i ein slags sirkel, frå «Du er mi øy i havet, Gud», til siste setning «Du er eit hav kring heile meg». Salmen rammar inn livet og mitt forhold til Gud, og det er ein salme som har i seg både det litt melankolske og undrande, men også fuglekor og kvad! Den kan brukast i mange høve og er t.d. flott som avslutningssalme i gudstenesta. Den plasserer meg nær Gud, og Gud nær meg, og det oppsummerer vel målet med gudstenesta på ein god måte. Len deg tilbake. Les teksten mange gongar, sjå på samspelet mellom strofene, og syng den med munn og hjarte i både glede og sorg.

Du er mi øy i havet, Gud, ei stø for mine føter.
 Du er eit vinddrag mot mi hud, ditt kjærteikn som eg møter.
 Du er ein stavstill fjord, min salme utan ord.
 Du er eit fuglekor som kved, der får eg lov å syngje med.

Du er ein bårerygg som bryt, der får eg sjå ditt velde.
 Du er ei elv som roleg flyt, ho er mi nådekjelde.
 Du fjøre er og flod, i rytmen finn eg ro.
 Du er eit hav kring heile meg, der er eg evig eitt med deg.

*(Sverre Hatle, gjengive med tillatelse frå
 forfattaren. Norsk Salmebok 2013 nr. 334)*

To salmer

I den grad jeg prøver å skrive salmer, er det for å leke meg med den rikdommen av bilder som finnes i Bibelen og den kristne tradisjonen. Jeg fascineres av hvor kreative og fantasirike de tidlige kristne kunne være når de gikk i gang med å se på virkeligheten på nytt etter at Jesus var stått opp fra de døde. De skjønnte at korset og oppstandelsen hadde forandret alt. Å bli kristen var å begynne å lese de gamle skriftene og, i forlengelsen av det, å se på verden med et sett av briller eller nøkler som gjorde at det fundamentalt nye trådte frem. (Om enn bare glimtvis). Korset blir et seierssymbol. Fortellingene om Isak, Josef, Jona og Herrens lidende tjener mister ikke sin gamle betydning, men de lades med noe nytt. Den falne verden er ikke som før, den har begynt å vri seg som i fødselsveer.

En slik innlevende lese måte kan aldri få noen fasit. Vi må stadig vende tilbake til tekstene og til livet og se hva som skjer med dem når vi leser dem med billedskapende fantasi, i lys av korset og oppstandelsen. I en salme kan man kanskje tøy og strekke metaforene lenger enn ellers, og kombinere dem på andre måter. Kanskje er genren litt mer «useriøs» enn en preken eller en artikkel, slik at det ikke er så farlig med noen typologiske eller allegoriske sidesprang.

Himmelfartssalmen er et eksempel på et slikt forsøk. Diskursen om Kristi himmelfart fanges så lett inn i gørrkjedelig historiserende «problematisering». Antikke verdensbilder, Jesus med jetmotor osv. Det er så traurig og uinteressant sammenlignet med Johannesevangeliet, som rett og slett kollapser Jesu opphøyelse i herlighet og Jesu fysiske oppheising på korset i ett og samme bilde (Joh 3,14; 12,32. Noe lignende skjer i Kol 2,15).

Det er mye morsommere – og for min del mer oppbyggelig – å utforske dette uhørte, enn å forsikre alle, enda en gang, om at vi tror jo ikke at Jesus bokstavelig talt sitter på en sky, osv. osv.

Den Gud som skapte himmel, jord

Salme til Kristi himmelfartsdag

(Kan synges på melodien til *Å, var eg meir deg, Jesus, lik*)

1 Den Gud som skapte himmel, jord
har løftet opp sin Sønn
til nidingtreets herlighet
og hørt hans offerbønn:
At naglen i hans kjærlighet
må åpne nådens josefsbrønn
for alle dem som tror.

2 Den evige treenighet
har åpnet seg, er sprengt!
Til guddomsaltets ytterkant
har korsets smerte trengt!
Den slår til støv det sverd som brant
og åpner porten som var stengt
for Kristi menighet.

3 Han løftes opp til gru og glans,
Guds ord som er blitt kjød.
Og en dag drar han alle inn
i Sions morgenrød.
Da bøyes alle stive sinn,
selv mitt! Selv djevel, synd og død
skal løses opp i dans.

4 Og mens vi venter vet vi dét,
at alt vi er og har
har Jesus Kristus løftet opp
på tronen til sin far.
Der bier nå vårt liv, vår kropp,
vår synd – ja, alt som Kristus bar
høyt opp på løftets tre.

5 Du evige treenighet,
selv ble vi løftet ned
i Kristi død ved Kristi dåp.
Nå våger vi å be
at han må la seg løfte opp
fra altret som en sol av fred
og hviske: «Ta og ét!»

6 Du evig gode far og Gud
la dette bli vår bønn:
At vi må se hvor nær han er,
din himmelfarne sønn!
Som blod mot tann, som vind mot fjær
som angsten mot et smertestønn
som hud mot naken hud.

Hjelp oss, Gud, å se med troens blikk

Salme til åpenbaringstiden

1 Hjelp oss, Gud, å se med troens blikk
at bakom verdens hverdag ligger riket
hvor all vår sorg og straffedom må vike,
og Rakels gråt forvandles til musikk;
at blant planeters og atomers baner
det er vår herre Jesu kors vi aner,
vevd inn i universets genetikk.

2 Gi oss nåde til å vandre frem
til barnet, født i verden av en kvinne
og i hans sorte barneøyne finne
en avglans fra et nytt Jerusalem.
Ja, vis oss, Hellig Ånd, at denne stallen
så kald og trang og skitten, så forfallen
i natt er blitt Jehovas fødehem.

3 Hjelp oss, Gud, å se at han som rir
på eslets rygg, en fattig langveisfarer
han rir i spissen for Guds engleskarer,

Han er Guds Ord som binder og befri!
For han er ett med Gud, men òg forskjellig!
La folk og engler synge: Hellig, hellig.
Treenig Gud, som var og er og blir.

4 På korset åndet en forbryter ut,
hans venner de forlot ham alle sammen.
De så kun dødens tap, den nakne skammen.
En mann forbannet etter lovens bud.
Men vi vil stå her, hjelp oss se forbi det!
Få se at skjult i alt han måtte lide
er livet gjemt. På korset henger Gud!

5 La oss se den sannhet vi har glemt:
Vår Gud han handler fortsatt som han handlet
da han ble kjød, og verden ble forvandlet
og vi ble frikjøpt, som det var bestemt.
La hjertet høre ropet når han kaller
så våre øynes dunkle skjell, de faller:
I ord og brød og vin er frelsen gjemt.

6 Hjelp oss, Gud, å se med troens blikk
at gjemt i brød og vin er nådens kilde,
at gjemt i nestens ansikt er ditt bilde
at bak all synd er troen som vi fikk
da du i Ånd og sannhet lot oss døpe
slik du en dag i jorden lar oss svøpe
og våkne opp i lyset fra ditt blikk.

Mamma Gud

Å skrive salmer var noe som kom litt brått på meg. Jeg skrev mye i ungdomstiden, mest noveller og litt poesi, men et årsstudium på Skrivekunstakademiet gav meg prestasjonsangst og for høye ambisjoner, og det endte med at jeg tok en lang pause fra skrivingen. At det ble nettopp salmene som fikk det til å løse igjen, var en overraskelse. Jeg hadde tenkt at salmene våre allerede var skrevet, og at de kom fra en annen tid, fra noen helt andre folk. Det var derfor en liten åpenbaring å få høre Ingrid B. Melve og Solveig Spilling Bakkevigs salmer for noen år siden, på et Feministteologisk Symposium. På vei hjem tenkte jeg at når jeg bare blir ferdigutdanna, så skal jeg også skrive salmer. Men det gikk knapt en uke før jeg tjuvstarta på skrivingen, og innen 8. mars hadde jeg skrevet min første salme.

I løpet av studietiden har det blitt en liten håndfull salmeforsøk, noen mer seriøse enn andre. Det er morsomt og vanskelig å skrive i bunden form, men givende å slippe seg løs og leke med språket. Prosessen veksler mellom lek og alvor. Ofte opplever jeg skrivingen som en slags spirituell praksis, hvor store deler av teksten bare kommer av seg sjøl. Deretter famler jeg meg fram til de versene som mangler, roter litt rundt etter setninger som passer med rim og rytme, før jeg forhører meg med skrivende venner om de har noen innspill.

Salmen under kom til meg i høst, på en melodi av Leonard Cohen som jeg har vokst opp med, Dance me to the end of love. Jeg tror den kommer av en lengsel jeg føler hver morsdag. Jeg mistet moren min da jeg var fjorten, og hun etterlot seg et tomrom som jeg fortsatt synes er vanskelig å forholde meg til. Å famle rundt i gudsforholdet mitt etter morsmetaforer er ikke bare en

feministteologisk øvelse for meg, et forsøk på å supplere med gudsbilder jeg synes det er for få av i salmeboka – det handler om det jeg savner i selve livet.

Uttrykket Mamma Gud er brukt av flere før meg, blant annet Geir Lystrup. Kanskje er det paradoksalt at jeg som ellers er så kritisk til kjødelige salmemetaforer, knapt kan komme nær nok med metaforspråket om en moderlig Gud. Men kanskje er det nettopp derfor jeg skriver, for å ha et ufarlig rom hvor jeg kan lengte etter de trygge, varme, myke og sanselige aspektene av Gud.

Vær en himmelsk Mor for meg, og elsk meg, Mamma Gud.
La meg hvile hodet mot din mages myke hud.
Oppdra meg med kjærighet, og trøst meg gang på gang.
//: Hold meg i ditt trygge fang. ://

Unnfang meg i kjærighet og bær meg i din kropp.
Gi meg melk fra brystet ditt og la meg vokse opp.
Du har gitt meg livet mitt og du har gitt meg navn.
//: Hold meg i din trygge favn. ://

Se meg når jeg gråter, Gud, når dagen går mot kveld.
Se meg fra min mørke side, elsk meg likevel.
Våk med meg om natten når jeg knapt tør si ditt navn.
//: Hold meg i din trygge favn. ://

Send meg ut i verden, og la vinden ta meg frem.
Jeg må reise hjemmefra for å få komme hjem.
Følg meg gjennom livet, Gud, og vær min siste havn.
//: Hold meg i din trygge favn. ://

Tekstgjennomganger

2. søndag i åpenbaringstiden

12. januar 2020

Jes 42,1–6	Herrens tjener, et lys for folkene
Apg 18,24–19,7	Johannesdåpen og kristen dåp
Matt 3,13–17	Jesus blir døpt

Dagens bønn

Hellige Gud, du som lot din elskede Sønn bli døpt for å bære verdens synd, vi ber deg: Forny oss i vår dåp, så vi alltid følger etter Jesus Kristus, *vår Herre*, som med deg og Den hellige ånd lever og råder, én sann Gud fra evighet til evighet. Amen.

Åpenbaringstid – hvem er Jesus

Gjennom søndagene i åpenbaringstiden gir evangelietekstene i første rekke oss sterke bilder av hvem Jesus er. Fra åpenbaringen når de vise mennene kommer til barnet med sine gaver, gjennom fortellingen om Jesu dåp og til noen av de mest kjente underfortellingene. Fra tidlig i kirkens historie, og fortsatt i østkirken, er fortellingen om Jesu dåp stekt knyttet til selve Epifaniafesten. I vest ble denne fortellingen etter hvert knyttet til søndagen etter Kristi åpenbaringsdag, slik det er hos oss. Jesu dåp markerer i evangeliene begynnelsen på Jesu offentlige virke, og følges i tre av evangeliene av fortellingen om at Jesus føres av Ånden ut i ødemarken for å fristes av djevelen. Den sterke Gudsåpenbaringen som skjer i dåpen – Teofanien – kan forklare denne dype sammenhengen med åpenbaringsfesten. I moderne teologi har også karakteren av initiering gitt grunnlag for tanken om at Jesus adopteres som Guds sønn i denne spesielle

hendelsen. Den kristologiske retningen som angis i dagens bønn er i midlertid i tråd med tradisjonen. Tekstene selv forteller at det er Guds sønn som døpes, og Johannes gir til kjenne at han ser Jesus som den som skal komme – han som skal døpe med hellig ånd og ild.

Jesu dåp – min dåp

Det er et berettiget fokus på dåp i Den norske kirke. Dåpstallene går nedover, og det er grunn til å arbeide seriøst med alle spørsmål omkring dåp og dåpspraksis. Et sveip innom nettsidene til kirken under fanen dåp, forteller imidlertid at fokuset fort domineres av ønsket om å få flest mulig til å velge dåp – ikke fordypning i dåpsteologi. *Dåpen er et tegn på Guds kjærlighet til alle mennesker, og en gave som det bare er å ta imot, uansett når i livet vi døpes. (...) Den døpte blir en del av Guds store familie – den verdensvide kirken. Den som døpes blir også medlem i Den norske kirke.* Nettsidene er kanskje ikke formatet for dypdykk, men det som står under «Spørsmål og svar om dåp» minner mye om det jeg selv også snakker om i samtale med dåpsforeldre. Og der blir det sjelden dypdykk ned i den dramatikken som dåpen har i de bibelske tekstene. Mister vi noe? Det er et stykke fra de smilende bildene og de blide insisteringene på Guds kjærlighet og til Paulus sine kraftfulle ord i Romerne 6 om at *alle vi som ble døpt til Kristus Jesus, ble døpt til hans død?* Jeg forstår at metaforen med døden blir litt sterk, men vi går også glipp av den sterke fortsettelsen: *Vi ble begravet med ham da vi ble døpt med denne dåpen til døden. Og som Kristus ble reist opp fra de døde ved sin Fars herlighet, skal også vi vandre i et nytt liv. Har vi vokst sammen med Kristus i en død som er lik hans, skal vi være ett med ham i en oppstandelse som er lik hans.* Hvordan kan vi forkynne om dåpens radikale betydning på en forståelig måte – forståelig også for dåpsfølget på 2. søndag i åpenbaringstiden?

Dødens spor ligger i kroppen

Jesus trengte ikke en omvendelsesdåp. Det forstår vi også ut fra Johannes' forsøk på å hindre ham. Jesus sier at det må skje for å oppfylle all rettferdighet. Det peker frem mot korset og døden.

I sin bok «Jesus fra Nasaret» henviser Pave Benedikt XVI til ikonografiens fremstilling av Jesu dåp. Ikonene av Jesu dåp fremstiller vannet som en flytende grav med form av en dyp kløft. Dette er ikonspråkets fremstilling av dødsriket. I sin dåp går altså Jesus billedlig gjennom det som senere skal skje når han dør på korset. Sagt med ordene fra dagens bønn: han blir døpt for å bære verdens synd. Han stiger ned i dødsriket. Og han stiger seirende opp igjen. Det er dette vi vil ha del i i vår dåp. Dette er et kraftfullt bilde. Marius Timman Mjåland beskriver dette i sin gjennomgang av Paulinsk dåpsteologi i sin systematiske teologi: *Dåpen er derfor mer enn en symbolsk hendelse som bekrefter skapelsen. Teologisk forstått dreier det seg om en frelseshendelse, der menneskets kropp skrives inn i en helt bestemt differens mellom død og liv. Jesu historie skrives inn i min historie i dåpen, og min historie i hans. Hvorfor er dette viktig? Kanskje fordi vi mennesker bærer så mange av dødens spor i våre gebrekkelige kropp. Da kan det være viktig å peke på det håpet som er gjemt i dåpens gave. Dødens spor ligger i kroppen og former kroppen, men i forventningen om nytt liv.*

Det nye livet har allerede begynt

Når Jesus stiger opp av vannet, åpner himmelen seg. Guds Ånd kommer over Jesus som en due. Opp gjennom historien har teologene lest sammenhengen mellom duen som svever over Jesus og Guds Ånd som svever over vannene i skapelsen. Ånden er der over kaoskreftene, løftet om livet som seirer over døden. Skapelsen av verden, nyskapelsen i dåpen. Rowan Williams snakker om dette i sin bok *Being Christian*. Frelsen i dåpen betyr ikke frihet fra livets prøvelser, fra kaoskreftene. Men fra dypet kan vi rekke opp en hånd og bli møtt av Guds hånd. Det betyr også, sier han, at vi alltid vil finne kristne nær der hvor menneskeheten står på spill. Der vil vi også finne Kristus. Kallet til å følge etter Kristus vil alltid føre oss til mennesker som har bruk for oss.

Tanker til prekenen

Jesus åpenbares i sin dåp – han åpenbares som den som stiger helt ned i kaoskreftene for å gjenvinne verden og menneskene. Han åpenbares som Guds sønn, som seirer over dødens krefter.

I din dåp har du del i Jesu død og oppstandelse. Jesus har skrevet sin historie inn i ditt liv, og din historie i sin. Å følge etter Jesus vil føre deg til mennesker som har bruk for deg. Du vil aldri gå alene, Jesus er allerede der.

Forslag til salmer

- 360 Jesus, du har brakt Guds rike
- 209 Døden må vike for Gudsrikets krefter
- 99 Jesus från Nasaret går här fram
- 583 Anden over vatnet sveiv
- 589 Sov, du lille, sov nå godt

3. søndag i åpenbaringstiden

19. januar 2020

1 Mos 1,26–31	Mann og kvinne i Guds bilde
Åp 21,1–6	En ny himmel og en ny jord
Joh 2,1–11	Bryllupet i Kana

1 Mos 1,26–31:

Felleskap, likestilling, menneskeverd og økoteologi
Første lesning har stort formidlingspotensial!

Felleskap

Gud sa: «*La oss*» (1, 26). Noen eksegetiske tradisjoner foreslår at dette “oss” er en gammeltestamentlig referanse til den Hellige treenighet: Faderen, Sønnen og Den hellige ånd. Andre mener at bruken av “oss” heller refererer til himmelens hær (se Første kongebok 22,19). Uansett er det verdt å legge merke til at Gud ikke er en ensom skikkelse, men heller eksisterer i fellesskap med andre. I tillegg, at Gud ikke skapte mennesket til å leve alene, men i partnerskap med andre.

Menneskeverd

Gud skapte mennesket i sitt bilde (1,27). Dette er hovedgrunnet for Kristen etikk om menneskeverd. Hvert eneste menneske, uansett deres opprinnelsesland, utseende, kjønn, legning, evner, eiendom, er skapt i Guds bilde og er unike og verdifulle.

Likestilling

I Guds bilde skapte han det, som mann og kvinne skapte han dem. (1,27). Kvinner og menn er like verdifulle—begge er skapt i Guds bilde.

Økoteologi

Dere skal råde (...) over alle dyr som det kryr av på jorden.

(1,28). I dag trues eksistensen til nesten alle artene på jorden av muligheten for katastrofale klimaendringer, og dette inkluderer også menneskeheten. Hva betyr det å «råde over» her? Mange er av den oppfatning at Kirken må være en profetisk stemme i vår tid og handle på vegne av skapelsen.

Johannes 2,1-11: Det skjulte er avdekket

Hva er ditt Gudsbilde? Det er et av det første spørsmålene jeg stiller til konfirmantene mine. De siste årene har de ved starten av konfirmantåret beskrevet Gud som en slags maktesløs bestefarfigur med hvitt skjegg som sitter oppe i himmelen og hører på harpemusikk mens han dirigerer uendelige korøvelser. Det er ikke særlig overraskende at mange ungdommer i dag synes at populærkulturelle beskrivelser av helvete høres mye mer spennende ut! Ta for eksempel den som er beskrevet av Aaron Lewis, frontfigur i rockebandet Stained, i låten *Party in hell*, der han beskriver en djevel som deler ut kort, mens en bartender serverer brennevin til alle. Men hvilke gudsbilder får vi i selveste Bibelen? Dette spørsmålet har vi muligheten til å undersøke gjennom Åpenbaringstiden.

“Hvem er Gud” er hovedtemaet for Åpenbaringstiden. Vi har nettopp feiret Jesu fødsel, ankomsten til *Immanuel*, Gud med oss. Tekster i denne sesongen i kirkeåret viser oss forskjellige sider ved hvem Jesus er, og gjennom hans liv og lære får vi vite mer om Gud generelt. Som det er skrevet tidligere i Johannesevangeliet: *Ingen har noen gang sett Gud, men den enbårne, som er Gud og som er i Fars favn, han har vist oss hvem han er* (Joh 1,18). Og bildet vi får av Jesus i Bibelen er av et kjærlig, utfordrende og inkluderende menneske, som heller ikke tok totalt avstand til fest; se for eksempel Matteus 11,19: *Menneskesønnen kom; han spiser og drikker, og de sier: ‘Se, for en storeter og vindrikker, venn med tollere og syndere!* (se også Lukas 7,34). Og, hva lærer vi om hvem Gud er gjennom fortellingen om da Jesus reddet festen ved å gjøre vann til vin? Vinunderet i Kana tegner et bilde av Gud som er leken og sjenerøs.

På den tiden var bryllup ganske annerledes enn det vi er vant til i dag. Da var et bryllup mer som en nabolagsfest der hele lokalsamfunnet var invitert, og feiringen kunne pågå i flere dager. Det å slippe opp for vin midt i festiviteten var en total krise. Dette var en kultur som verdsatte gjestfrihet; det å mislykkes som vert ville bringe stor skam. I småbyer som Kana (mest sannsynligvis en liten landsby nord for Nasaret) var det begrenset tilgang på varer, og det å få tak i mer vin ville ikke være en enkel eller kvikk ting å gjøre, hvis det i det hele tatt var mulig.

I vers 3 legger Maria (som aldri blir navngitt i Johannes-evangeliet) merke til krisen på kjøkkenet før hoveddelen av de andre gjestene gjør det. Hun vet at det er én person som kan redde festen. Hun går diskret bort til sønnen sin og sier: *De har ikke mer vin.*

Da Jesus kom til jorden for å leve blant oss, var han både menneske og Gud, og den spente mor/sønn-samtalen som følger Marias kommentar illustrerer hvor menneskelig Jesus var. *Kvinne, hva vil du meg? Min time er ikke kommet*, sa Jesus. Han ønsker ikke å bli mast på av sin mor til å kjøre et improvisert «talent-show» foran alle gjestene. Bibelen gir oss ikke særlig innsikt i Jesu barneår og tenåringstid, men denne ordvekslingen gir oss grunn til å spekulere at umulige hendelser nok ikke var helt uvanlige hjemme hos Josef og Maria.

Frem til dette tidspunktet i evangeliet har Jesus kalt noen disipler (Joh 1, 35-51), men han har ikke utført noen offentlige mirakler. Det å gjøre et mirakel i dette bryllupet der han var kjent (vers 2, «Jesus og disiplene hans var innbudt»), foran tjenere som helt sikkert ville fortelle detaljer om det som skjedde, var ikke en diskre fremgangsmåte. Det ville «slippe katta ut av sekken», og Jesu spesielle identitet ville bli avslørt. Men Maria gir seg ikke. Hun går imot Jesu ønske og tilkaller tjenere, peker på Jesus og sier: *Det han sier til dere, skal dere gjøre.* Hun virkelig presser ham!

Jesus bestemmer seg for å følge morens råd, men han løser ikke bare krisen med en helt akseptabel mengde vin, han sørger heller ikke for at de har en rikelig mengde med vin til den åpne baren.

Nei. Jesus ser seg rundt og oppdager de gigantiske vannkrukkene de bruker i de Jødiske renselsesritualene der full nedsenkning var nødvendig, og han ber tjenerne om å fylle alle krukkene til randen med vann. Disse krukkene ville ha plass til mellom 70 og 105 liter med vann hver (Verbum, Studiebibelen, 2019, s. 1007). Det var nok ikke bare bare for tjenerne å gjøre det Jesus ba dem om. Forespørselen om å fylle opp badekrukkene hadde ikke noen logisk forbindelse til hvordan man kunne redde festen, og det må ha vært mye arbeid å hale opp så mye vann fra brønnen. Det er som om Jesus sier, «Okei mamma, du vil jeg skal lage vin? Her har du vin!» Han er lekende og skandaløs, og lager en mengde vin som tilsvarer cirka 800 av dagens vinflasker.

Forfatteren av evangelieteksten bruker ikke mye tid på selve mirakelet (som bare beskrives i Johannesevangeliet). Vi leser bare at det skjedde på en eller annen måte, i tidsrommet fra da tjenerne tok vann fra krukken til det nådde leppene til Kjøkemesteren. Det hadde blitt til vin, og ikke hvilken som helst vin heller, men en vin av ekstraordinær kvalitet. Når kjøkemesteren smaker vinen, vet han ikke at den ikke har blitt lagret, eller at den faktisk bare er noen få minutter gammel. Han er husets vinekspert, og det han smaker er så fabelaktig at han forteller brudgommen at denne vinen burde ha blitt servert først, slik at gjestene kunne ha merket hvor flott den er før de var beruset (vers 9-10).

I vers 11 står det at dette var *det første tegnet som Jesus gjorde*. I Johannesevangeliet fortelles det om minst sju tegn i tillegg til dette (Joh 4,46-54, Joh 5,1-15, Joh 6,5-14, Joh 6,16-24, Joh 9,1-7 og Joh 11,1-45), og grunnen for at fortellingene er tatt med beskrives i Johannes 20,30-31: *Jesus gjorde også mange andre tegn for øynene på disiplene, tegn som det ikke er skrevet om i denne boken. Men disse er skrevet ned for at dere skal tro at Jesus er Messias, Guds Sønn, og for at dere ved troen skal ha liv i hans navn*. Allerede her i Kana har tegnet hatt en trosskapende effekt. I vers 11 står det at *disiplene hans trodde på ham*. Her kan kirken virkelig modellere seg selv etter Jesu eksempel, ved å være kjærlig, raus, utfordrende, lekende og inkluderende!

Jeg avslutter med det som Rachel Held Evans en gang sa:
Kirke er Gud som sier: Jeg holder en stor bankett, og alle disse feiltilpassede menneskene som roter det til er invitert. Vær så god og forsyn dere med litt vin.

Salmeforslag

Inngangsalme: 290 vers 1-4 «Takk, gode Gud for alle ting»

Mellom tekster: 290 vers 4-8 «Takk, gode Gud for alle ting»

Etter preken: 393 «Kom syng for vår Gud»

Nattverdsalme: 617 «Vårt alterbord er dekket»

Utgangsalme: 526 «Velsigna band som bind»

4. søndag i åpenbaringstiden

26. januar 2020

Salme 146,1–10 Herren åpner blindes øyne
Rom 16,25–27 Mysteriet er kommet for dagen
Luk 18,35–43 Den blinde ved Jeriko

«Kyrie eleison - hjelp meg til å se!»

Det er deilig å være tilbake i første tekstrekke, og tilbake til den kulminasjon som ligger i åpenbaringstidens evangelietekster. Søndag for søndag åpenbares det i større og større grad hvem Jesus Kristus er; fra vismennene som hyller ham i krybben på Kristi åpenbaringsdag, til den store forklarelsen på Kristi forklarelsesdag.

Når vi kommer til denne søndagen er Jesus godt i gang med sitt voksne virke. Han vandrer med disiplene, helbreder og gjør under, og nærmer seg Jerusalem. Søndagens tekster kretser rundt temaet «Øynene våre - å være blind - å se». Hvordan kan Kristus hjelpe oss til å se?

Første lesetekst: Salme 146,1-10

Første lesetekst åpner med en hymne/lovsang fra Salmenes bok:

Halleluja! Lovsyng Herren, min sjel... Herren gir de blinde syn... Halleluja! (146,1).

Kanskje var det dette den helbredede blinde og folkemengden sang, da Jesus hadde gitt den blinde synet tilbake i prekenteksten?

Salme 146 er fylt av tillit til Herren. Her er det ingen tvil, ingen teologiske kvaler om meningen med livet og ingen klage. Nei, det er en takk og en stadfestelse av at Herren kan hjelpe oss i våre liv.

Han skapte himmel og jord, havet og alt som er i dem,
 Han er trofast til evig tid.
 Han hjelper de undertrykte til deres rett,
 ... Herren reiser de nedbøyde opp. (146,6-7.8b).

Første lesetekst setter dermed glede og takk som tema for dagen, samtidig som den peker på hva Jesus holdt på med i sitt treårige virke: Å åpenbare Guds kjærlighets mysterium.

Her er tro, håp og kjærlighet i sving for oss som leser teksten i dag: Troen på at Guds kjærlighet bærer oss gjennom dette livet. Håpet om at det salmen beskriver en dag skal bli virkelighet. Og en beskrivelse av hva Guds kjærlighet egentlig er, helt konkret i sin praksis.

Andre lesetekst: Rom. 16,25-27

Dermed får vi en fin overgang til andre lesetekst fra Paulus brev til de hellige (husmenighetene) i Roma. Perikopen denne søndagen er fra Paulus` aller siste vers i romerbrevet. Etter å ha snakket om mye forskjellig gjennom brevet (sitt ønske om å komme til Roma, om mange sentrale teologiske spørsmål osv.) runder han av brevet med en lovprisning av Gud.

Og hva gjør denne perikopen på denne søndagen? Den er generell i sin utforming, men til åpenbaringstiden kan det jo passe med en lovprisning som betoner nettopp åpenbaringen:

Han som har makt til å styrke dere med mitt evangelium,
 budskapet om Jesus Kristus, ut fra åpenbaringen av det
 mysterium som har vært skjult fra evige tider. (16,25).

Kirkeårsmessig er hele poenget med åpenbaringstiden at vi bedre skal forstå hvem Jesus er. Og Paulus gir oss et spennende innspill med sin betoning av «åpenbaring av det mysterium som har vært skjult.» Med Jesus løfter Gud på sløret, viser seg selv i sin allmakt

og avmakt, og gjør kontakten med Gud tilgjengelig, en gang for alle, for alle mennesker.

Prekentekest: Luk. 18,35-43

Prekentekesten åpenbarer det som Salme146 har kunngjort: *Herren gir de blinde syn.* (Salme 146, 8). Med Jesus fikk også profetiene kjøtt og blod - det var til hjelp for dem som var nedbøyd og undertrykket.

Denne perikopen er fra Jesu siste reise til Jerusalem (Luk 17,11-19,27). I de forrige tekstrekkene tilhørte en utvidet variant av denne perikopen til Fastelavnssøndagens tekster (Luk. 18,31-43), og her hos oss feiret vi karnevalsgudstjenester med masker, og dramatisering av helbredelsen av den blinde. Vi snakket om å det å se, særlig hva som skjer når man tar av masken og ser igjen. I de nye tekstrekkene er Luk 18,31-43 delt opp, slik at vers 31-34 er fremdeles i fastelavnssøndagens tredje rekke («Se, vi går opp til Jerusalem»), mens vers 35-43 er evangelietekst på vår søndag, 4. søndag i åpenbaringstiden.

Mange forbinder teksten om den blinde ved Jeriko med «Kyrie eleison» fra Hovedgudstjenesteliturgien. Nå er det flere steder mennesker roper varianter av dette til Gud, for eksempel:

1) Fra Salmenes bok ropes det «Vær meg nådig» 17 ganger (f. eks. i Sal 4, 6, 9, 25, 26, 27, 30, 31,41, 51, 56, 57, 86, 119).

2) Fra evangeliene roper flokken med de ti spedalske «Jesus, Mester, ha barmhjertighet med oss» (Luk 17,13). Den kanaaneiske kvinnen roper «Herre, du Davids sønn, ha barmhjertighet med meg» (Matt. 15,22), og flere blinde roper om hjelp (Luk 18,35ff og Matt 20,30 ff).

Fra 300-tallet kom «Kyrie eleison» inn som menighetsvar i liturgien, i et treenig formular fra Pave Gregor den store på 600-tallet.

Historisk har kyrie-leddet en tresidighet:

- 1) Bønn om bot
- 2) En selverkjennelse i respekt for Gud, som vi møter Guds nåde med i liturgien.
- 3) Bønn om legedom for egne og verdens sår.

I *Novum Testament Graece* står faktisk ikke ordet «kyrios» nevnt i vår perikope, bare «eleison» («ha barmhjertighet med meg!» (18,37)).

Knut-Gunnar Ellverson skriver i *Handbok i Liturgik* (Verbum, 2003, s. 91) at kyrie-tittelen er lagt til senere og knyttes til hvem Jesus er: *Kyrios* är ju det grekiska gudsnamnet som kom att stå för det utsägbara namn, som Mose fick höra av Gud, «Jag är den jag är» (2. Mos. 3,14). I kyrkan kom Jesus att få namnet *Kyrios* som en bekännelse att Jesus Kristus är den Gud vars namn är «Jag är». *Kyrie* är tilltalsformen av *Kyrios*.

Det som forener bibelreferansene og liturgiledet, er funksjonen til bønneropet: Det er menneskehetens primalskrik. Et sted trenger vi å rope ut vår lengsel eller nåde og få bekreftet at Gud er her for oss.

Jesus bekreftet dette for den blinde mannen ved Jeriko. «Hva vil du jeg skal gjøre for deg?» spør Jesus. Og den blinde grep sjansen og bad om det som betød mest for ham, synet. Han ville at Jesus skulle klare det! Han trodde det! Og igjen ser vi den samme tilliten som finnes i Salme 146.

Dermed er den blinde mannen et fantastisk forbilde for oss i dag. Han er frimodig! Like frimodig skulle jeg ønske at jeg var også - slik vil også jeg være!

Og det er min tro: Visst var den blinde ved Jeriko faktisk blind, men det var ikke noe galt med hva han så. Han så hvem Jesus var. Og det skal åpenbares også for oss.

Salmeseddel

440 Kom, kom og hør
 99 Jesus från Nasaret
 96 Å Jesus, lat meg loset sjå
 344 O Jesus, åpne du mitt øye
 103 Det finnes en dyrebar rose
 101 Kristus er verdens lys

5. søndag i åpenbaringstiden

2. februar 2020

1 Mos 15,1–6	Herren regnet ham som rettferdig
Rom 4,1–8	Abrahams tro
Mark 2,1–12	Jesus og den lamme mannen

Rettferdighet er den røde tråden i dagens tekstrekk. I Første Mosebok møter vi Abram som forbanner seg over sin egen barnløshet, men fikk høre fra Herren at han skulle få like mange etterkommere som stjernene på himmelen, og stolte på og trodde Gud. I Paulus' brev til romerne får vi høre at vi blir regnet som rettferdige ved å tro. Og i Evangelieteksten møter vi den lamme mannen som rettferdiggjøres ved troen, men ikke ved sin egen tro.

Begrepet rettferdighet er egentlig ganske utfordrende. Vi har alle et intuitivt forhold til begrepet, en følelse av hva rettferdighet er. Vi vet ofte hva som er rettferdig og hva som er urettferdig når vi møter det. Det å stoppe og reflektere over *begrepet rettferdighet* er noe annet. Det er vanskelig å sette ord på. Det blir enda vanskeligere når vi skal tenke på vår egen rettferdighet.

I Første Mosebok får vi kanskje et svar: «Abram trodde Herren, og det ble regnet ham til rettferdighet (1Mos 15,6).» Tro har i hvert fall noe med rettferdighet å gjøre. Ofte når jeg har lest disse tekstene, hørt dem, eller diskutert dogmer og kirkehistorie, har dette begrepet ikke resonnert så mye. Kanskje setter vi ikke nok pris på det, eller tar det som gitt, kanskje vi ikke reflekterer over hva det betyr at noe regnes oss som rettferdig. Kanskje vi tar det som en selvfølge at vi er rettferdige, og tanken stopper der? I hvert fall trodde Abram, og det var nok til at det ble regnet ham til rettferdighet.

Dette bibelverset hadde stor påvirkning på Paulus. I dagens bibeltekst kritiserer Paulus handlinger som skal gjøre oss rettferdige. Gjerninger kan føre til at vi blir stolte av det vi har fått til, men foran Guds ansikt holder ikke gjerningene. Paulus fremhever dette i Romerbrevet, og referer til Første Mosebok og Abrahams tro. I tillegg henviser Paulus også til David for å understøtte sin påstand. Det er troen, og ikke selve gjerningene, som gjør et menneske rettferdig, ifølge Paulus.

Vi ser her fundamentet til en svært viktig trosartikkel og et dogma som har stått sterkt i vår Lutherske arv. Fjerde artikkel i *Confessio Augustana* handler om rettferdiggjørelse ved troen alene. Denne rettferdiggjørelsen betyr at vi gjenopprettes til et godt og rettferdig forhold til Gud, hvor syndene har blitt tilgitt. Her beveger vi oss i kjent farvann. Vi er plassert trygt i dogmer og en gammel tradisjon. I møte med andre religioner har det vært tankevekkende å se at kristendommen er innmari opptatt av ortodoksi. Vi har tre oldkirkelige bekjennelser, og i tillegg har Den norske kirke to andre bekjennelsesskrifter, Den augsburgske bekjennelse av 1530 (*Confessio Augustana*) og Luthers lille katekisme. Andre religioner har selvfølgelig hellige tekster, men de har ikke de samme formuleringene som i kristendommen. Les den athanasianske trosbekjennelse, det er fascinerende hvor detaljert den er.

Jeg har fokusert på tro og rettferdiggjørelse ved troen, det er det som er tekstenes røde tråd. Og i møte med disse tekstene må vi har vår kirkelige tradisjon og historie i bakhodet, derfor har jeg vært innom disse temaene. Den lamme mannen er et utmerket eksempel på tro og rettferdiggjørelse. Her vises det så sterk og dyp tro at Jesus tilgir syndene hans. Helbredelsen som kommer i kjølvannet av syndenes tilgivelse er egentlig sekundær. Det er syndenes tilgivelse som er viktig, og Jesu Kristi makt til å tilgi synd.

Disse tre tekstene er en utmerket mulighet til å utfordre troen vår. Noen vil kanskje spørre: Er troen ikke utfordret nok i vår postmodernistiske verden? Kanskje det, men troen er allikevel noe som er levende og i stadig bevegelse. Vi er i konstant dialog

med Bibelen og verden; verden endres og vi endres også. Troen er derfor også noe som er stadig i bevegelse, den må være det fordi dette er en levende tro. Tro som ikke endres og nyanseres ville være en død tro. Det er derfor jeg refererer til bekjennelseskraftene, for vi må også ta hensyn til tradisjonen bak oss. Å reflektere over troen er ikke en enkel sak, det krever mye, og vi konfronteres med mange svære spørsmål.

Allikevel må vi stille oss dette spørsmålet, hva tror jeg? Og i kjølvannet av det må vi streve med troens mange nyanser. Her kan vi ta utgangspunkt i Fadervår, eller den trosbekjennelsen vi resiterer hver eneste søndag. Vi kan også gå inn på andre ledd i liturgien og reflektere over hvordan vi gir uttrykk til troen i gudstjenesten. Her er det mange veier i prekenen, og mye vi kan hente frem og reflektere over sammen med menigheten.

Vi må alltid være kritiske, vi må reflektere over verden og våre kontekster. Her kan vi reflektere over det om fokuset på at mennesket rettferdiggjøres ved troen, om det har dratt oss ned i en grøft? Det kan være fare for at hvis vi bare fokuserer på troen, da kan vi tenke at alt annet vil ordne seg. Jeg har tenkt på dette fordi jeg leste om en islending for noen uker siden, Jon «lærde» Gudmundsson. Han levde fra 1574–1658, og var selvlært i medisin, magi, runologi, den tidens naturvitenskap og mye annet. Som prest i Den norske kirke slo det meg hvor kritisk han var til reformasjonen, som han kalte *rökkurbýsnir*, stor skumring. Hans hovedkritikk var at med reformasjonen var fokuset hovedsakelig på troen. De fattige vandret rundt Island, banket på dørene til de stor gårdene, men ble avvist. Det var ikke den samme gjestfriheten som før, det var nok å ha den «riktige troen.»

Ortodoksien var kanskje viktigere enn de gode gjerningene. Og her skal jeg ikke kjempe for gjerningsfromhet. Men vi må også være kritiske til rettferdiggjørelse ved troen alene. For det kan være ganske behagelig å tenke at det holder med troen. Selvfølgelig skal de gode gjerninger komme som et følge av troen. Men vi må reflektere mer over denne troen vi har, og hvilke følger den har i verden. Det kan være en utfordring til oss alle, at vi tenker på hvordan vår tro manifesterer seg i vår urettferdige verden?

Her kommer perikopen om den lamme mannen inn. Det er ikke troen til den lamme mannen som redder ham. Det er troen til de fire som berget ham, de som bar ham opp på taket, rev det opp og firte ned den lamme mannen. Her kan vi fremheve troen som hjelper andre, den troen som bærer frem vår neste og hjelper den. Vi kan også legge merke til at de fire bokstavelig talt sprenger alle grenser og river opp taket for å føre den lamme mannen til Jesus. Er det ikke sånn at den troen vi kalles til er grenseoverskridende? Troen på Jesus Kristus ser ikke grenser oss imellom, alle står sammen i troen på Jesus Kristus.

Troen på Jesus Kristus er en kilde som vi stadig kan søke til. I menighetene våre er også individer som har nedsatt funksjonsevne. I Jesu samtid var slike individer svært marginaliserte. Og vi kan godt forestille oss at denne lamme mannen var en tigger som ikke kunne forsørge seg selv og var absolutt avhengig av sine neste, avhengig av nestekjærligheten. Denne avhengigheten kommer til uttrykk i perikopen hvor det er troen til de fire mennene som fører til frelse og helbredelse. Men det er ikke bare troen til de fire som er beundringsverdig. Men også at de fysisk gjorde noe. De tok den lamme mannen og førte ham til Jesus og lagde et rom for ham. Bokstavelig tatt ved å bryte opp taket og fire ham ned til Jesus. Det er vakkert og herlig at de fire viser så stor kjærlighet for sin neste. Vi kan reflektere over hva perikopen sier til oss i dag, og hvordan vi behandler de med nedsatt funksjonsevne og psykiske utviklingshemninger. Vi hører ikke fra den lamme mannen, og vet ikke hva han syntes om det hele. Han er dessverre taus i perikopen, men det er verdt å stoppe ved denne tausheten og reflektere litt over den.

Vi fokuserer ofte på det å hjelpe, men i senere tid har det vært større og større fokus på hjelp til selvhjelp. I perikopen er det selvfølgelig svært positivt at den lamme mannen fikk syndene sine tilgitt og at han ble helbredet av Jesus. Men vi må også tenke på at denne mannen var utsatt og marginalisert. Og i våre ønsker om å hjelpe de som har nedsatt funksjonsevne og også de som er psykisk utviklingshemmet, da er det viktig at vi også lager rom på deres premisser. Det kan selvfølgelig være svært utfordrende, og selv har jeg ikke noe fasit på hvordan. Men kanskje er det viktigste å være reflekterte og kritiske til oss selv når vi forsøker å danne inkluderende rom for andre som strever.

Den lamme mannen var en mann med nedsatt funksjonsevne, og derfra har jeg reflektert videre over psykiske utviklingshemninger. Selvfølgelig er det stor forskjell på disse to gruppene. Og i dag, takket teknologien, er individer med nedsatt funksjonsevne enda friere enn i Jesu tid. Med blikket på disse to gruppene som kan være sårbare i samfunnet er det viktig å reflektere over vårt eget arbeid og hvordan vi kan bidra til Jesu verdensvide kirke. Og hvordan vi kan lage rom som kan være støtte i hverdagen. Denne perikopen kan utfordre oss til en refleksjon over det. I denne refleksjonen er det viktig å ha det i bakhodet at vi forsøker å danne disse rommene på premissene til de som skal bruke dem. Et konkret eksempel kan være sangstund med psykisk utviklingshemmede. Hvor folk kommer sammen, spiser sammen, understreker fellesskapet og deretter synger sammen. Hvor de som kommer i kirken får velge låtene som synges, og dermed ta eierskap over rommet og vise at kirken rommer også de.

Det er mye som kan diskuteres i denne teksten, og jeg har kun vært innom en liten del av de forskjellige temaene. Vi kan også se på andre temaer som synden, eller å ikke overholde sabbaten, eller Jesu konflikt med de skriftlærde. Dette er en svært innholdsrik tekst med flere viktige sider og temaer som ennå er svært relevante til oss i dag. I lys av denne tekststrekken ville jeg fremheve troen. Det er viktig å reflektere over den og å gjøre denne refleksjonen i lys av vår resepsjonshistorie. Den strever jeg ofte med, men tenker ofte å hva som er det viktigste i Bibelen. Kanskje er det den enkle og vakre troen på Jesus Kristus og hans virke i verden som sprenger alle grenser og stadig utfordrer?

Salmeforslag

1 Herre Gud, ditt dyre navn og ære
421 Alt for Jesu fot jeg legger
438 Eg kjem med tome hender
380 Herre, du har reist meg opp
460 Bortom tid og rom og tanke
415 Alltid freidig når du går

Kyndelsmesse

søndag 2. februar 2020

1 Sam 1,21–28 Hanna får Samuel
1 Joh 1,1–4 Livets ord
Luk 2,22–40 Jesus blir båret frem i tempelet

En gammel merkedag

På primstaven som henger i gangen vår er Kyndelsmesse avmerket. Merket kan nesten se ut som et stilisert grantre med et kors på toppen, men det er nok en lysestake. Om merkedagen står det i brosjyren som følger staven: «Denne dagen ble kirkelyden innviet ifølge Lukas 2,20. Marias renselsefest».

I Birger Sivertsens bok *Mari vassause og den hellige Margareta – Gamle norske merkedager*, skriver han dette om Kyndelsmesse – Maria renselsesdag – Vårfruemesse:

«Kyndelsemesse kommer fra det latinske voksllys; candela som på norrønt ble til kyndill. Latin Missa Candelaru, som betyr lysenes messe, derav Kyndelsmesse.

Navnet Maria renselsdag har rot i jødisk tradisjon. Den foreskriver at kvinnen skal renses for fødselens urenhet 40 dager etter fødselen, så frem hun føder en gutt. Maria ble altså rensset denne dagen etter at hun fødte Jesus. «Vår frue er ensbetydende med Maria.»

Denne renselsefesten skulle holdes i en kirke. I år 690 bestemte pave Sergius I at alle talglys som skulle brukes i kirkene kommende år, skulle velsignes denne dagen. De velsignede lysene

hadde kraft til å beskytte mot ondskap, sykdom eller død. Ofte ble et slikt lys tent ved sengen til et udøpt barn og brant til barnet ble hjemmedøpt eller båret til dåpen.”

Sivertsen skriver at man i Norge ikke har brukt velsignede lys i hjemmene, men at man støpte spesielle talglys til denne dagen. De ble tent for at familiene skulle få beskyttelse i året som kom, frem til neste Kyndelsmesse. Svært ofte brukte man flerarmede lysestaker, og de fikk navnet kandelabre etter det latinske ordet *candela*.

Dagen var en stor og viktig merkedag. På Vestlandet og i Nord-Norge ble dagen regnet som den siste juledagen, og all julematen ble spist opp.

Det var også gamle værvarsel knyttet til Kyndelsmessedagen. Den var kjent for å være innledningen til en hard værperiode. Enkelte steder på Østlandet klatret man opp på hustaket og målte snødybden. For «så dyp som snøen er på hustaket Kyndelsmesse, så langt skal gresset bli til St. Hans.»

Kyndelsmesse på en søndag

I 2020 faller Kyndelsmesse på en søndag, og kan markeres i søndagens hovedgudstjeneste. Det er én tekstrekke til denne dagen, akkurat som til julaften og juledag. (Men vi fikk først tekster til denne dagen da det kom ny tekstbok i 2012.)

Tekstene til Kyndelsmesse brukes også andre ganger i kirkeåret. Oversikten bakerst i tekstboken viser det:

GT-teksten fra 1.Samuls bok er også 3. rekkes tekst på Maria budskapsdag. Teksten fra 1. Johannes er tekst både julaften og julenatt.

Prekenteeksten fra Lukas 2,22-40 er fortellingstekst på romjulssøndagen og lysmesse. Deler av perikopen er prekenteekst på 1. nyttårsdag og romjulssøndagen. Og fortellingens siste vers om «gutten som vokste og ble sterk og fylt av visdom» er første vers i preketeeksten på Kristi åpenbaringsdag.

Og så klinger tekstene altså sammen i den ene tekstrekken for Kyndelsmesse.

Vi hører om kvinnene, Hanna og Maria, som bærer barnet sitt frem til helligstedet. Begge to kommer sammen med mannen sin. Hanna med Elkana, og Maria med Josef.

Fra 1. Samuelsbok hører vi at Hanna blir hjemme da mannen hennes skal reise til helligstedet for å bære frem offer for Herren. Hanna har sin egen plan for når hun skal reise, slik at barnet kan bli en del av Guds plan på en spesiell måte. Det er som om myndigheten hennes kommer tydelig frem når hun sier til mannen sin: «Når gutten er avvent, vil jeg ta ham med, så han kan bli fremstilt for Herren og siden være der all sin tid.» Elkana svarer at hun vet best. Så Hanna blir hjemme og ammer Samuel til han var avvent.

Så begir hun seg i vei til Herrens Hus i Sjilo. Mannen er også med. De ofrer okse, mel og vin slik det er foreskrevet, og så fører Hanna sin sønn frem for Eli. Hun sier at hun har fått det hun ba om. Hun var blitt bønnhørt, og gir «ham tilbake til Herren for hele hans levetid. Han skal tilhøre Herren.»

Prekenteeksten handler om et annet foreldrepar som kommer til helligstedet med barnet sitt. Maria har født en sønn, og hun og Josef gjør det de etter Moseloven skal gjøre, kommer med barnet 40 dager etter fødselen. Og de har med offergaver, men størrelsen på gavene viser at de ikke hadde så mye å rutte med.

Foreldre og barn møtes av to gamle mennesker. To som har levd sitt liv, og nå lever tilknyttet tempelet. De hadde ventet på den som skulle komme, Israels trøst. Og de føyer seg inn i rekke av mennesker som forteller foreldrene om barnets storhet. Evangelisten skildrer det så vakkert. Det er som om vi ser hengivenheten deres, og Simeons ord har blitt en del av kirkens liturgi. Han lovsang bes og synges. Delta på en aftenbønn eller et *completorium*, der følger ordene en inn i natten.

Det er Simeons ord som lever videre, og så er det Anna. Enken som trofast lovpriste Gud. En kvinnelig profet som så og vitnet.

Hva ser de som tar imot? De ser den de har ventet på. En profeti som går i oppfyllelse. Nå skjer det.

Og her kan teksten fra 1. Johannesbrev klinge med. Der alt trekkes tilbake til begynnelsen, skapelsen, livets ord, det evige liv, gleden og fellesskapet. Maria og Josefs sønn, var fra begynnelsen, og forkynner det evige liv for menneskene.

Barnet tenner lys i de gamle som tar han i favn. De ser lenger og dypere. Barnet får oss til å se lyset, til å se det større utenfor oss selv.

Vi tenner våre lys

Men ordet lys er faktisk ikke nevnt i tekstene for søndagen, selv om søndagens navn «Kyndelsmesse» jo som vi har sett, har med lys å gjøre.

Vi brenner lys i kirkene våre. Og det er regler for det. Regler for hvor mange lys det skal være på alteret, kvaliteten på lysene og hvordan de skal plasseres. Vi tenner påskelys, dåpslys, lys i lysgloben.

Vi velsigner ikke lysene. Men de kan minne oss om det som blir til velsignelse. Om barnet som vokste opp og sa om seg selv: Jeg er verdens lys. Og lyset som seiret over mørke og død. Om velsignelsen fra Gud. Om lyset som gir liv.

Lystenning betyr mye for mennesker i 2020. Enten det skjer hjemme eller i kirkene eller når det tennes lys på de stedene der en ulykke har skjedd. I mørket tennes det lys.

Lystenning er en del av våre liturgier. For eksempel i de liturgiene som er utviklet av Kirkelig Ressurssenter mot vold og seksuelle overgrep. Der kan en forme sitt eget lys: feste voksstriper i ulike farger til et hvitt lys, og så tenne det og sette det fra seg. Da utvides det å tenne lyset, fordi den som tenner det kan forme lyset som et uttrykk for det en kjenner akkurat nå.

Presten Nadia Bolz-Weber forteller i boken *Å finne Gud i feil folk* om hvordan man i hennes kirke smeltet lysstumpene sammen og laget nye lys. Påskelyset som tennes påskenenatt er nytt og gammelt på samme tid: «Lyset er forma av dei smelta restane etter alle lysa vi har brent det siste året, og er spetta av det vedunderlege ufullkomne.» (s. 191)

Kanskje menigheten denne søndagen kan få med seg et lys hjem. En rest av et stearinlys fra kirken? Som først ble tent i «hellige rom for vanlige liv» (mottoet til Den norske kirke i Hamar bispedømme). Kanskje Kyndelsmesse kan minne oss om dette, om barnet som på en spesiell måte brakte lyset til verden. Lyset som skinner i mørket. Lys som vi i overført og konkret sammenheng kan bære med oss ut i våre hverdager, slik at vi kan være lys for hverandre.

Kyndelsmesse har mange muligheter. I liturgi og i ordene vi lander med. Tre tidligere tekstgjennomganger fra NNK til Kyndelsmesse har gode innspill til dagen. Gjennomgangene ligger på nett, og jeg anbefaler herved:

<https://www.tf.uio.no/forskning/publikasjoner/nytt-norsk-kirkeblad/nnk-i-pdf/nnk-2016-5.pdf>

<https://www.tf.uio.no/forskning/publikasjoner/nytt-norsk-kirkeblad/nnk-i-pdf/nnk-2017-6.pdf>

<https://www.tf.uio.no/forskning/publikasjoner/nytt-norsk-kirkeblad/nnk-i-pdf/nnk-2018-6.pdf>

Salmeforslag

104 – I et skur ved Betlehem

582 – Milde Jesus

101 – Kristus er verdens lys

482 – Deg å få skode

615 – Vi bærer mange med oss

431 – La oss vandre i lyset

Samefolkets dag

torsdag 6. februar 2020

1 Mos 2,4–9	Gud formet mannen av jord
Gal 3,26–29	Dere er alle én i Kristus
Matt 5,13–16	Jordens salt og verdens lys

Kort om kirkeårsdagen

Sápmi er ikke en selvstendig stat, men er likevel en nasjon – et folk – med en stolt historie, eget språk og egen tradisjonskultur. Derfor kaller gjerne 6. februar ikke bare Samefolkets dag, men også Samenes nasjonaldag. Dagen har vært feiret siden 1993 til minne om det første samiske landsmøtet. Dette ble innledet i Metodistkirken i Trondheim 6. februar i 1917, og dette var første gang nord- og sørsamer fra flere land samlet seg til et slikt stormøte for å drøfte felles saker og utfordringer. Hendelsen har blitt definerende for nyere samisk historie.

Dagen kan markeres på søndagen som faller nærmest i tid. Men enda bedre er det selvsagt om en kan legge en gudstjenestelig markering til selve dagen. For å ta en naturlig sammenligning, så er det vel ingen menigheter som legger feiringen av 17. mai til nærmeste søndag.

Dagen markeres på ulikt vis i ulike lokalsamfunn, og det vil være ulikt hvilke andre arrangement en kan koble den kirkelige markeringen opp mot. Det er ingen grunn til at kirka skal være mer tilbakeholden med å markere dagen enn samfunnet ellers. Tvert imot: Den norske kirke bør være seg sitt ansvar særlig bevisst i å løfte fram samisk språk, kultur og historie. Vi blir alle rikere hvor samisk lyder og samiske kulturuttrykk blir synlig.

Dagens bønn (bokmålsvarianten)

Gud, himmelens og jordens skaper,
 du har kalt jordens folk til å være ett i Kristus.
 Takk at vi alle kan glede oss over vår arv og våre forfedres land.
 Vi ber deg:
 Bevar og led samefolket,
 og gi alle folkeslag et verdig liv i rettferd og fred,
 ved din Sønn Jesus Kristus, vår Herre,
 som med deg og Den hellige ånd lever og råder,
 én sann Gud fra evighet til evighet.

Kommentar

Dagens bønn på Samefolkets dag spiller på to viktige teologiske og (kirke)sosiologiske motiver. For det første betones enheten i Kristus, som transcenderer alle språk og kulturer. For det andre betones stoltheten over vår egen kulturelle bakgrunn, den kontekst som har formet vårt liv, den kultur hvor Kristus også inkarneres. Den som kjenner seg selv og er trygg på sitt eget ståsted kan også møte den andre med trygghet og åpenhet. I tillegg ber vi, naturlig nok, denne dagen på en særlig måte for samefolket, som løftes fram som et eksempel blant «alle folkeslag». Det partikulære og det generelle holdes her sammen.

Feiringen av dagen står i den samme spenningen. Samefolkets dag er en dag for å sette særlig fokus på samisk språk, kultur og historie. Dette må skje med stolthet og trygghet. Det partikulært samiske skal løftes fram og få den samme status som det generelle de av oss som ikke er samer omgir oss med og ellers speiler oss i årets øvrige 364 dager. For at dette skal skje er det særlig viktig at samisk språk får lyde, at dette kommer til orde og får stå for seg selv, også på steder hvor dette ikke skjer regelmessig i kirkene. Den norske kirke har dessverre også bidratt til fornorskning av samer, og har ennå noe å gjøre godt igjen i så måte.

Min egen erfaring med bruk av (sør)samisk språk er at det ikke alltid er mye som skal til for å tale til hjertene. Nådehilsen og/eller velsignelse på to språk, et kyrie eller et fadervår – man kommer langt med dette. Jeg har noen ganger møtt kolleger som sier at det ikke har noen hensikt å benytte samisk dersom man

ikke vet at det er samer til stede. Det er et standpunkt jeg ønsker å utfordre av flere grunner. For det første kan man ikke alltid vite på forhånd hvem som er same eller hvem som kjenner tilhørighet til samisk språk og kultur; noen ganger blir samisk identitet gjort synlig først når språket klinger i rommet. For det andre avslører standpunktet en hierarkisk tenkning vi som kirke må utfordre, nemlig at nordmenn bare skal måtte høre samisk når det er samer til stede. Samer må som kjent høre norsk over alt hele tida.

Salmevalg

Vår nyeste salmebok inneholder salmer på alle de tre samiske språk som er har offisiell status i Den norske kirke: Sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Noen salmer foreligger på flere samiske språk, andre på kun ett av dem. Enkelte foreligger også med norsk eller svensk tekst satt opp parallelt med samisk. På Samefolkets dag vil det være viktig å understreke at alle oppfordres til å synge (og lese) samisk, også om en ikke kan språket. Akkurat denne dagen bør ikke klingende samisk bli oppblandet (eller overdøvet) av bokmålet. Det er dessuten en nyttig øvelse for den som ikke selv er same å oppleve å bli «fratatt» sitt primærspråk i kirka.

Til denne dagen skal du derfor slå opp i tema- og sjanterregisteret bakerst i salmeboka, finne oversikten over nordsamiske, lulesamiske og sørsamiske salmer og begynne å nynne deg gjennom utvalget, enten for deg selv eller sammen med gruppa som planlegger gudstjenesten. Vurdér å ta inn et samisk kyrieledd. Både det nordsamiske (Halvdan Nedrejord) og sørsamiske (Frode Fjellheim) er svært sangbare og vakre kyriemelodier, og i kyrieleddet er det overkommelig mengde tekst å forholde seg til (ettersom halvparten er på gresk uansett).

Den uungåelige salmen

241 Biejjiem jih askem

Den samiske oversettelsen av Måne og sol er kontekstuell på alle måter: Her er reinsdyra og stjernene diktet inn i teksten, og det nye metrum har fått følge av en på alle måter vakker melodi av Frode Fjellheim. Kronprinsessen tok denne med på sin salmeplate. Det sier alt.

Den uventede salmen

512 Båht' Ájlis Vuojnjan ármujnat

Å be om Den hellige ånds komme (på lulesamisk) på Samefolkets dag kan muligens virke som et overraskende valg. Men hvorfor ikke? Ånden bygger fellesskap og taler alle språk.

Den utfordrende salmen

758 Guhkkín davvín Dávvgáid vuolde

Samefolkets nasjonalsang burde ikke være utfordrende å synge. Men her er det mye tekst, og sjangertypen «nasjonalsang» oppfattes gjerne utfordrende i kirkelig kontekst fordi den formidler det partikulære mer enn det generelle. Men kan vi synge «Ja vi elsker» i kirka, kan vi selvsagt synge denne også. Og det bør vi i grunnen gjøre, dersom det ikke er et annet offisielt arrangement på stedet som lar akkurat denne salmen klinge.

Såmannssøndag

9. februar 2020

Jes 55,8–13	Ordet vender ikke tomt tilbake
Hebr 4,12–13	Guds ord er levende
Luk 8,4–15	Såmannen og jordsmonnet

Dette er ein dag som spring ut av tradisjonen med «forfaste», ein tradisjon som i tillegg femna om vingårdssøndagen og fastelavenssøndag. Såmannssøndagen erstatta i 1914 *søndag seksagesima*, den sekstiande dagen før påske. I Sverige har dagen vore markert som reformasjonsdag, og dagen har «Det levande ordet» som overskrift. I Finland likeeins, der står dagen under temaet «Guds ord».

Søndagen har eit namn som set såmannen eller bonden i sentrum. Det skulle ein kanskje ikkje tru ut frå tekstane. Såkornsøndag eller såbedsøndag hadde kanskje vore meir treffande. Den gamaltestamentlege leseteksten frå Jesaja framhevar *kvaliteten* på det som blir sådd, dvs. sæden. Epistelteksten frå Hebrear brevet krinser også kring Guds ord. Evangelieteksten tematiserer heller ikkje såmannen, men snarare jordsmonnet, dvs. mottakaren av såkornet. Dersom ein trekk inn eit perspektiv frå den klassiske retoriske modellen, så er det fyrst og fremst *logos*- (innhaldet) og *pathos*-sida (tilhøyrarane) som tekstane dreier seg rundt. *Ethos*-sida, altså såmannen sine karaktertrekk for at ordet skal bli effektivt kommunisert, ho vert så og seie supplert ved namnet til dagen. Det kan ein kanskje ha i mente når det gjeld innramminga av dagen. I motsetnad til det som skjer i skulen, der alt fokus ser ut til å vera på læraren og hennar kvalifikasjonar, så er den kyrkjelege "såmannen" berre til stades i namnet. Ja, det kan sjå ut som om tekstane er prega av ei relativisering av avsendaren. Han som sår er rett og slett ikkje viktig.

No kan ein kanskje hevda at det er Herren sjølv som er den eigentlege sãmannen. Og det er kanskje eit godt poeng, men det kan ein gjerne gje eit augustinsk preg: Når presten døyper, er det Kristus som døyper. Når presten talar Ordet, er det Kristus som talar. I det heile er det eit anti-donatistisk drag over dei tekstane som vert leste: Den skapande krafta ligg ikkje i talaren sine åndelege kvalitetar, men i Ordet sin sædkvalitet og såbedet sin fruktbare natur.

Her ligg det også eit klassisk poeng, til trøyst for dei som er middelmåtige, anten det er i sengehalmen eller det er på jordet: Sjølv ein dårleg elsker kan verta far, så lenge ei fruktbar kvinne tek imot sædceller som sym. Det kan gro etter ein lat bonde, så lenge såkornet spirer i god jord. Eit slikt perspektiv kan nok vera trøystefullt for nokre, men i agronom-samanheng er det samstundes nedslåande for aktivistiske Per og Pål. Som bonde skular eg olmt over steingarden, og ser på den rike avlinga til den late døgenikten av ein nabo, ein Espen Oskeladd, medan eg, som gjerne slår meg på brystet med eit mønsterbruk, i alle høve i eigne auge, slett ikkje kan visa til betre utkome og større grøde. Eg må beint fram bita i graset og innrømma at, jo, det veks der også. Det veks godt.

Samanhengen mellom såkornet, eller "sæden", og resultatet av såkornet sitt møte med den fruktbare, føreset at målestokken er knytt til avkasting eller grøde, gjerne hundre gonger det som vart sådd, som det heiter i teksten frå Lukas. Ein kunne jo vore freista til å spørje om klungeren ikkje bør ha sin rettmessige plass i ei moderne og gjerne økologisk gardsdrift. Den kategoriale skilnaden mellom korn og ugras vart problematisert i utstillinga «Flora» i Stavanger kunstmuseum. Det stakkars ugraset har ingen anna innramming enn at det er uønska, endå det er ei naturleg (!) del av floraen. Men ei slik problematisering av korleis menneska klassifiserer plantene heng tett saman med at ein lever i ein kultur der folk kan eta seg mette. I konteksten til Lukas står svolten på lur dersom klungeren får overtaket.

Likevel, spørsmålet varer ved: Kvifor er det slik at i nokre menneske ber Ordet grøde, i andre ikkje? Krafta i såkornet er heva over diskusjon. Lesetekstane understrekar at Guds ord

«vender ikkje tomt attende» til Gud, det «trengjer igjennom til det kløyver sjel og ånd, merg og bein». Det er med andre ord ikkje bodskapen som kan forklara skilnaden i grøderikdom. Det er snarare jordkvaliteten hjå mottakarane.

I den kategoriske inndelinga over dei ulike typane jordsmonn er det eitt påfallande element som skil seg frå rapporten som alle bønder i Noreg fyller ut for å få tilskot frå staten til å driva med jordbruk. Det gjeld distinksjonen mellom "dyrka mark" og "utmark". Dyrka mark på Jæren er eit landstykkje med ei kulturhistorie. Det er optimalisert jord som gjerne er opparbeidd av generasjonar sitt arbeid og slit. På Jæren tyder det konkret at jorda er rydda for stein og har eit fungerande dreneringssystem. I motsetnad til turre område i nær-Austen er problemet hjå oss stort sett for mykje vatn. Poenget er at eit slikt kulturhistorisk blikk kan plassera forkynninga i eit historisk perspektiv. Kanskje ein forkynnar kan trekka linene til alle dei åra som kristen tru har vorte forkynt i Noreg, og slik laga føresetnadar for eit jordsmonn som Guds ord kan veksa i. Omvendt kan ein kanskje spørja om sekularisering har utarma det som ein gong var fruktbare landskap, at moderniteten nærast har lagt jorda under asfalt. Den økologiske utfordringa ein står andsynes i dag handlar også om jord og jordvern.

Det er mogleg at ein jærbonde ville hatt ein meir offensiv haldning til jordsmonn-kalibrering enn ein agronom i det nære austen for 2000 år sidan. Men stilt andsynes problemet som teksten reiser så fell kanskje norsk bonde-optimisme til jorda: Kan noko veksa opp etter vegen? Kan noko veksa opp mellom klunger? Kan noko veksa opp utan vatn? Ein får ikkje mjølk av ein trebukk, seier dei på mine kantar. Ligg det eit manglande endringspotensiale for dei som ikkje høyrer på den måten som Jesus stiller opp som idealet, altså det som står i det siste verset: «Dei som høyrer ordet og tek vare på det i eit fint og godt hjarte, held ut og ber grøde»? Eller kan ein oppmoda folk til å lytta på rett måte?

Dette dilemmaet minner om eit kjent problem frå kyrkjesoga, eit problem som vart akutt på reformasjonstida. Kan ein oppmode folk til å ta seg saman og velja trua? Eller spring trua ut av det forkynte Guds ord? Tekstane gjev kanskje ikkje eit tydeleg svar

når det gjeld i kor stor grad ein kan optimalisera såbed. Dei lutherske teologane har stort sett streka under at Den Heilage Ande neppe let seg manipulera, sjølv av fromme ønsker. Det er snarare slik at ordet går ut frå Guds munn og trua vert skapt i hjarta. Likevel, som bonde veit eg at det finst tider der såkornet har større sjanse for å veksa.

Eg trur at det er eit par føresetnadar ein bør nemna. For det fyrste let Lukas Jesus setja skilje mellom dei som er læresveinar og dei andre. Læresveinane får nemleg ei forklaring til likninga, medan dei andre må klara seg utan å kjenna løyndomane (gr: mysteria) til Guds rike. Denne inndelinga i to slags folk er interessant å reflektera over, og framhevar at kunnskapen (gr: gnosis) ikkje er irrelevant. Dei som har kunnskap har tilgang til tolkingsnøklar som er avgjerande for forståinga av Guds ord. Utan kunnskap får Guds ord den omvendte verknaden: At «dei skal sjå, men ikkje sjå, høyra, men ikkje skjøna.»

I forklaringa til likninga er mange farer for kristenlivet nemnde. Ordet har fiendar, og Jesus nemner opp både det eine og det andre. Her kan ein sikkert laga mange analogiar til det moderne livet. Eg ville kanskje rådd talaren til å presentere dette som ei trøyst, som ei årsaksforklaring på kvifor så mange av dei som høyrer likevel ikkje trur. Sagt på anna vis: Sæden har ikkje mista si kraft. Eg ville vore varsam med å lista opp faremoment, av typen: «Pass på at du ikkje blir ein steingrunn».

Til sist vert det gode og fine hjarta presentert av Jesus. Det er i slike hjarte at ein får rik grøde. Men kva tyder det for ho eller han som sit i benkeradene i kyrkja? Kan dei byta ut hjarta, slik dei byter ut jorda i ei blomsterpotte? Det er vanskeleg – for ikkje å seia umogleg – å endra sitt eige jordsmonn. Poenget er: Alt ligg i frøet. Kanskje ein kan mala fram takksemnd for at det spirer og gror? Kanskje ein kan løfta fram det forunderlege at såkornet vart sådd i vår verd, i vår kyrkje, ja endåtil i meg?

Salmeforslag

529 Vidunderligst av alt på jord, vers 1-6

262 Det folk som frægt vil vera

955 Du sender ut din ånd

601 Som korn frå vide åkrer

277 Gladelig vil vi halleluja kvede, vers 1-3

Kristi forklarelsesdag

søndag 16. februar 2020

5 Mos 18,15–18	En profet som deg
Åp 1,9–18	Menneskesønnen åpenbarer seg
Matt 17,1–9	Disiplene får se Jesu herlighet

Fra grønt til lilla – åpenbaring til faste

Kristi forklarelsesdag er den siste søndagen i åpenbaringstiden. Den avslutter åpenbaringstiden og bringer oss over i fastetiden, og fungerer som et bindeledd med en skinnende åpenbaring for disiplene og et frempek til påsketiden.

I teksten møter vi Jesus og den indre kjernen av disipler på vei opp til et fjell, i tradisjonen bestemt som Tabor. Jesus drar flere ganger i evangeliene «til fjells» når han vil være alene. Fjellet er også et bibelsk sted for åpenbaringer. Her har han med seg disiplene, antakelig for å vise dem hvem han er. På fjellet blir Jesus forvandlet, ikke helt ulikt noen av opptredenene etter oppstandelsen. I tillegg er Moses og Elia tilstede, og prater med Jesus. Peter reagerer på scenen på en latterlig, men troverdig måte. Han vil bygge hytter til Jesus, Moses og Elia. Det er for oss nåtidige lesere humoristisk at Peter reagerer på en ekstatisk, åndelig opplevelse, med noe som konkret som å bygge hytter for å kunne bli på stedet. Samtidig er det forståelig at Peter i rådvillhet blir så fysisk og konkret. Hvordan skulle han ellers reagert? Videre hører de Guds røst som sier akkurat det samme som når Jesus blir døpt, pluss en oppfordring om å lytte til ham. Disiplene kaster seg i bakken, sikkert både i tilbedelse og i frykt, men de blir brakt tilbake til virkeligheten av Jesus som rører ved dem, han er forandret tilbake til sitt vanlige selv. Han oppfordrer dem om

å ikke være redde. Når de går ned igjen fra fjellet, gjør Jesus slik han ofte gjør etter helbredelser og lignende; han oppfordrer dem til å ikke fortelle om det som har skjedd, men han legger til: «før Menneskesønnen har stått opp fra de døde.»

Parallele tekster som kaster lys

Hvis vi kan kalle åpenbaring en tekstlig kategori, vil vi kunne sortere ganske mange tekster i bibelen inn i dem. Mange av dem har Guds røst, lys og hvite klær felles. Det er også en god porsjon tekster som foregår på fjelltopper i den bibelske kanon. Det er en god del overlapp mellom disse to.

Det finnes noen likheter mellom Matt 17, 1-9 og Abrahams nesten-ofring av Isak i 1. Mos 22. Abraham blir bedt om å dra opp på fjellet, og Isak er sønnen han elsker (v. 2). Rabbinsk tradisjon snakker også om skyen som omga Moria-fjellet (Targum Yerushalmi I), og Guds røst lyder. Likevel er de to historiene veldig ulike.

Noe mer likhet finnes i fortellingene om Moses, men dog spredt utover fortellingene om ham. I 2. Mos 24 drar han til Sinai med en utvalgt gruppe for å møte Gud, og fjellet er omgitt av en sky. I kapittel 34 beskrives det at Moses ansikt stråler. I 5. Mos 18, som også er lesetekst denne søndagen, beskriver Moses at en profet skal komme, og sier «Ham skal dere høre på» (v. 15). Dette er en tekst som henvises til mye i det nye testamentet; ofte når det er snakk om Profeten som ventes på, er dette den teksten som ligger i bunn.

Det er ingen av disse tekstene som passer godt med Matt 17,1-9, selv om de kan si noe om bibelsk tradisjon for åpenbaring, fjell og lys.

I jødisk-kristen eskjatalogi finnes noe kontekst til v. 2-3. Paulus omtaler forvandling og uforgjengelighet i 1. Kor 15, 51-53. Daniel 12,3 omtaler det vi kan kjenne igjen som det skinnende lyset fra Jesus i vår tekst. I tillegg finnes en del liknende i apokryfe tekster (1. Enok 62, 15-16; 4. Esra 7, 95). Og Elia er i jødisk tro fortsatt forventet (se for eksempel Malaki 3, 23).

En nærere tekst som kan ses opp mot Matt 17,1-9, men på en helt annen måte enn det som er gjort over, er Matt 26, om Jesus og disiplene i Getsemane. Denne teksten kan ses på som en motsetning til åpenbaringen på fjellet. Jesus tar de samme tre disiplene med seg til fjellet og til hagen. Der hvor Jesus på fjelltoppen var Gud, er han i Getsemane menneske. Der han stråler av lys på fjelltoppen, er han tynget av sorg i Getsemane. Der han på fjelltoppen er omgitt av to store profeter, er han i Getsemane omgitt av disipler som sovner.

Både og

Disiplene har i størst grad opplevd Jesus som et menneske og en profet. I tiden før hendelsen i Matt 17,1-9 har Peter bekjent at Jesus er messias, og Jesus har snakket med disiplene om sin død og oppstandelse. Da er det noenlunde naturlig at Jesus åpenbarer sin guddommelighet for dem. Dette blir en direkte motsetning og videreføring av samtalen av hans død. For disiplene møtte og ble kalt av mennesket Jesus, og så ham leve som et menneske. Vi derimot sitter i andre enden, og har ikke opplevd mennesket Jesus, og har ikke samme opplevelse eller forståelse som disiplene av menneskeligheten de så ham med. De hadde kanskje behov for å se Jesus som Gud før hans død og oppstandelse. Vi kan lese at Jesus sier «Jeg er», og så er det nok til å formulere kristologi og Jesus dobbelte karakter. Mens disiplene trengte se den guddommelige Jesus, trenger kanskje vi se den menneskelige Jesus.

Dette kan være et godt tema i overgangen fra åpenbaringstiden til fasten. Åpenbaringssøndagene er preget av dåp med Guds røst og mirakler – som er åpenbaringer som hinter om hvem Jesus er. Selv om de ofte er fysiske og handler om menneskeskjebner som blir endret, så er fokuset på selve åpenbaringen, sett ut fra kirkeårets kontekst. Åpenbaringstiden er vandringen opp til fjellet. På Kristi forklarelsesdag er vi på fjelltoppen, og åpenbaringshendelsen er mer ekstraordinær enn de andre søndagene. Men vi bør også ta turen ned igjen fra fjellet, og få med oss konteksten åpenbaringen skjer i, og hva det peker frem mot. Skinnende hvite klær står i hver sin ende; på Kristi forklarelsesdag og påskedag, men midt mellom dem finnes sorg, tårer og tvil. Menneskelig og guddommelighet går hånd i hånd.

Salmer

895 Ja, engang mine øyne skal

102 Vi skal se deg, Herre Jesus

104 I et skur i Betlehem

604 Jesus, livets sol og glede

899 Jeg tror på jordens forvandling

Fastelavnssøndag

23. februar 2020

Høys 8,6–7	Kjærligheten er sterk som døden
1 Kor 13,1–7	Kjærlighetens vei
Joh 17,20–26	Så kjærligheten kan være i dem

Glødende kjærlighet

Prolog

«Den verste straffen jeg kunne få når jeg hadde gjort noe galt, var verken juling eller husarrest, det var at jeg ikke fikk høre Ønskekonserten i radioen på mandagen,» fortalte en kamerat meg en gang. Ønskekonserten var en viktig institusjon i vår oppvekst, og vi hørte også ganske fast på den i min familie. Men jeg kan huske at jeg synes det var rart at folk sendte hilsener til foreldre eller til barn som de bodde sammen med og så hver dag. Var ikke Ønskekonserten for dem man var glad i og som bodde et annet sted?

Den samme tanken har jeg nå også hver gang jeg leser sterke, vakre og private gratulasjoner som ektefeller gir hverandre og foreldre gir til barn osv. på Facebook. Jeg tenker: Kan de ikke bare si det direkte til dem og så gi dem en god klem? Jaja, kjærligheten er ikke så enkel å forstå seg på.

Kjærlighet

De fleste av oss liker å preke om kjærligheten, om Guds uendelige kjærlighet og nåde. Men hva er det for noe egentlig?

For jeg har jo lært at bibelens ord om kjærlighet ikke handler om følelser på den måten vi i vår tid og vår kultur tenker om kjærlighet.

Og så har jeg lært at det er viktig å skille mellom «eros» og «agape» (Nygren 1966). Eros er den kjærligheten som stiger oppover og vil oppnå tilfredsstillelse av egne behov ifølge Nygren. Det er en gresk eller hellenistisk kjærlighetsforståelse. Mens agape er den kjærligheten som stiger nedover for å hjelpe og gi. Og det er den kristne kjærligheten.

Men med denne kunnskapen blir jeg sittende med spørsmålet: Hva blir egentlig igjen av denne kjærligheten? Det blir fort bare store ord, litt sånn livsfjernt, egentlig.

Det var et slit, men også en glede, for meg å komme meg gjennom boka «Så mye hadde jeg» av Trude Marstein. Om Monika som aldri klarer å slå seg til ro. Som alltid drømmer om og må noe annet. Som lengter og lengter. Som elsker og elsker og roter det til stadig på nytt. Og jeg tenkte stadig i løpet av lesinga: Men herlighet, da menneske, slapp av!

Det var mest en fryd å lese Geir Hellemos «Gud i kjærligheten» i «Det ånder himmelsk over støvet». En artikkel om Augustins bruk av egne erfaringer i Confessiones. Det jeg skriver her er inspirert og preget av de to tekstene.

Vi må ta våre livserfaringer på alvor. Vi er fysiske sanselige vesener, og det kan ikke være irrelevant når vi skal forkynne om Guds kjærlighet.

Glød

Kjærligheten får oss til å gløde, og noen ganger også til å brenne. Det handler om å være tent, - ikke bare i erotisk forstand, - men også i erotisk forstand. Et av spørsmålene blir da: Hvem er det som puster til glørne sånn at vi kan brenne?

«Pust normalt,» sier legen til meg når han skal lytte på meg når jeg er på min årlige blodtrykk-sjekk. «Pust normalt?» tenker jeg.

Hva er det? Hvis jeg *tenker* på å puste normalt, så gjør jeg det i alle fall ikke. Jeg puster normalt bare når jeg ikke tenker på at jeg skal puste. Når jeg «får puste» og pusten «går av seg selv». En videre refleksjon over dette fenomenet minner meg om at livet, gjennom pusten, så å si kommer til meg. Fra en pust eller kilde utenfor meg selv. Og av og til får denne pusten meg til å gløde. Den får meg til å lengte, til å elske, til å gråte og til å begjære.

Tekstene på fastelavnssøndag bekrefter på mange måter at det er slik. Gløden må ikke og kan ikke slukkes. Det uttrykkes ganske så direkte i Høysangen. Mens Paulus i 1. Kor. 13 nesten står i fare for å kvele gløden med mange vakre ord om kjærligheten. Men det avgjørende punktet i hans tekst, etter min mening, er «Kjærligheten tar aldri slutt» (vers 8). Og jeg kan ikke begripe at leseteksten avsluttes rett før den setningen. For der er gløden igjen, med den setningen blir kjærligheten guddommelig, for det er bare det guddommelige som «aldri tar slutt».

Jeg får også en annen tekst-assosiasjon knyttet til gløden: Det er Emmausvandrerne (Luk. 24). Etter at Jesus hadde delt brødet med de to disiplene og de hadde kjent han igjen, sier de til hverandre: «Brant ikke hjertet i oss da han talte til oss på veien og åpnet skriftene for oss?» (v.32) Og denne brannen får dem til å bryte opp med en gang, selv om det er seint på kvelden, og gå tilbake til Jerusalem.

Men vi vet også at den gløden som får oss til å elske og begjære og gråte og lengte, også kan svi og lage alvorlige brannså. Både utvendig og innvendig. Både hos oss selv og hos andre. Det er det Monika i «Så mye hadde jeg» sliter med. Hun får, slik jeg leser det, et forferdelig slitsomt liv. For det ligger en makt i denne gløden som kan være farlig. For ikke å snakke om frykten som er der hele tiden for at gløden skal dø ut.

Når Monika nærmer seg 60 år, finner hun Lars: «Jeg vet alltid at Lars kommer når han har sagt, og jeg vet hva han føler. Det er ikke mye, og det er ikke avansert; det er stabilt og lett begripelig. Ingen strategier eller utflukter, han gir ikke omsorg eller oppmerksomhet for å oppnå noe, han gjør det fordi det

føles godt, eller fordi han kjenner det som en plikt, en del av å-være-i-forhold. Han kommer inn i rommet med en selvsagt ro, og han forlater rommet med den samme roen. Aldri fornærmet, aldri oppgitt.» Og det virker som Monika også faller til ro i dette forholdet. Men betyr det at gløden har sluknet? Er det en aldri så liten resignasjon å merke her? Eller er det bare pusten som er blitt god? Jeg vet ikke helt.

Nei, kjærligheten er ikke så enkel å forstå seg på.

Eros og agape

Jeg tror det er nytteløst å holde eros og agape fraskilt. Jeg tror ikke vi skal forsøke å gjøre det heller. I alle fall ikke på den måten at vi forakter eros og framhever agape, og på den måten forkynner at det bare er agape som er kristelig.

Eros og agape må holdes sammen, og tvinnes inn i hverandre. For når de får leve sammen, slukner ikke gløden, samtidig som den ikke får lage for mange sår.

Evangelieteksten

Finner vi denne gløden og denne sammenfiltringen av eros og agape i evangelieteksten? Kanskje prekenutfordringen denne gangen kan være å lete etter hvor det virkelig gløder her. Noen observasjoner fra min side:

Situasjonen Jesus og disiplene er i gløder i seg selv. Jesus har gått på kne for dem (fotvaskingen), Judas har forlatt måltidet («Det var natt»), uroen blant disiplene omkring hva som egentlig er i ferd med å skje («Herre, hvor går du hen?») og intensiteten i Jesus sin avskjedstale og -bønn er sterk. Det er like før alt skal bli fullbrakt.

Bønnen om vennskap og enhet er også intens. Tør vi si (nesten) erotisk. «Å være ett», - slik «du er i meg og jeg i deg, skal også de være i oss.» Det er i alle fall et sterkt begjær etter å høre sammen og å kjenne hverandre.

I vers 25 brukes forskjellige former av «å kjenne» tre ganger: Verden *kjenner* deg ikke. Men jeg *kjenner* deg, og disse vet (egentlig *kjenner*) nå at du har sendt meg. Det handler ikke om å vite eller vite om hverandre, men om et tett og nært, nærmest intimt fellesskap.

Poenget er ikke å tegne spiren til en sex-sekt, men å ta på alvor en sterk lengsel etter og visshet om fellesskap og tilhørighet. Og det er også betryggende at Jesus her kaller Far for Rettferdige Far, nesten som en slags beskyttelse mot overgrep som denne intime beskrivelsen kan misbrukes til. (Selv om, så vidt jeg kan forstå, en del håndskrifter ikke har med «rettferdige».)

«... Fordi du elsket meg før verdens grunnvoll ble lagt.» Det er denne kjærligheten, denne gløden som er selve livets og verdens opphav. Og da er det ikke noe stort poeng i å reise 13,7 milliarder år bakover i tid til Big Bang. Det glødet nok sikkert bra da også. Men det må spore oss til å lete etter erfaringer av at kjærligheten og gløden og pusten er først. Både i individuelle relasjoner og i fellesskap og i politiske strukturer.

Da jeg som 8-åring flyttet fra en liten grendaskole i Nord-Norge og skulle begynne i 2. klasse på Byåsen skole, som da var Norges største skole, følte jeg meg ganske bortkommen. Da jeg kom inn i klasserommet, sa Svern Magne: «Du kainn sætt dæ hær», og han pekte på plassen ved siden av seg. Det var sånne gammeldagse tomannspulter. Usikkerheten rant av meg. Vi er fortsatt gode kompiser.

Vi opplever en stadig sterkere polarisering både nasjonalt (by mot land / «elite» mot «vanlige folk»), internasjonalt (det bygges stadig flere murer), og mellom generasjoner (klimakrisen). Vi må ikke miste gløden for fellesskap og enhet; vi som er i Kristus.

Epilog

Det går an å minne om at pusten, gløden og Ånden er noe som er gitt oss, og at vi lett kommer på feil spor dersom vi forsøker å ta styringa over den.

Salmer

- 790 – Nå rinner solen opp
- 528 – Lovsyng Herren! Han er nær!
- 103 – Det finnes en dyrebar rose
- 318 – Himmelske Fader
- 526 – Velsigna band som bind
- 534 – I Krist er ikkje aust og vest
- 666 – Å leva, det er å elska
- 680 – Ubi caritas
- 233 – Kjærlyhet er lysets kilde
- 373 – Hvert et lys i livets natt
- 308 – Nå la oss takke Gud

Askeonsdag

26. februar 2020

Joel 2,12–13

Vend om for Gud er nådig

1 Pet 3,18–4,2

Dåpen og det nye livet

Matt 6,1–6.16–18

Gaver, bønn og faste

Oppsummering av tekstene på askeonsdag

Evangelieteksten på askeonsdag er et utdrag fra Bergprekenen, kapittel 5-7 i Matteus-evangeliet. Dagens tekst befinner seg ca. midt i denne sammenstillingen av Jesu uttalelser og formaninger, og dagens formaninger har av Bibelselskapet fått overskriftene «Gaver til de fattige», «Bønn» og «Faste». Alle tre har til hovedpoeng at jeg ikke skal gi gaver, be eller faste av overfladiske grunner, altså for at folk rundt meg skal se hvor selvoppofrende og from jeg er. Tekstutdraget forteller oss hvordan vi ikke skal be, men hopper over vers 7-14 hvor Jesus kommer med fasit for bønn, og lærer tilhørerne sine Herrens bønn.

GT-teksten fra Joel taler om faste og omvendelse, og gjentar temaet om at dette ikke handler om det overfladiske når det står «Riv hjertet i stykker, ikke klærne!». 1 Pet 3, 18 – 4, 2 kobler sammen Kristi død og oppstandelse med skillet mellom det synlige og usynlige indre. Kristi døde med kroppen sin, men gjenoppstod i Ånden. Peter henviser også til Noah som et bilde på dåpen hvor en blir vasket ren av vannet; ikke som en vask hvor skitten skylles av kroppen, men som en «bønn om en ren samvittighet, i kraft av Jesu Kristi oppstandelse»

Sett sammen understreker disse tre tekstene voldsomt at det vi holder på med i kirken og gudstjenesten ikke skal ta utgangspunkt i det ytre og performative. Det første jeg stusser på da er at disse

tre tekstene leses nettopp på askeonsdag, en av de få dagene i kirkeåret hvor vi i vår lutherske norske kirke har ekstra fokus på det fysiske og visuelle; askekorset vi tegner i vår egen panne. Jesus sier at når vi ber skal vi gå inn på rommet, lukke døren og be til Gud i det skjulte. På askeonsdagen samles vi i en åpen, offentlig gudstjeneste og bønnefelleskap, tegner et kors i pannene våre og vandrer ut i byens gater.

Ved første øyekast synes jeg dette kan se ut til å krasje med kjernen i denne dagens budskap, men da begår jeg en grunnleggende feil som er akkurat den som her blir advart om; jeg tar utgangspunkt i det overfladiske og performative. På studiet har jeg, som mange andre, lært å bli glad i Luther, og i denne sammenhengen har jeg lyst til å hente frem igjen den lutherske semiotikk som bruker for å forklare sakramentene. Luther skiller mellom ord og sakrament, det første er Guds løfte om nåde slik det fremgår i evangeliet, og det andre er dets synlige tegn i kirken som er til for at vi kristne skal få en påminnelse om dette løftet som ofte virker for godt til å være sant.

Det samme gjelder dette korset som vi tegner i pannen. Utgangspunktet er ikke at vi skal gjøre oss til kristne eller vise oss frem for andre. Det å tegne et kors på pannen gjør jo ingen forskjell fra eller til det faktum som er Kristi kors, men det fungerer som en påminnelse for oss om den lidelse og det offer som Guds sønn en gang gjorde for oss. Fasten starter i hjertet, innerst, men på samme måten som jeg trenger nattverdens påminnelse om nåden og Jesu offer, så er det også god hjelp med et konkret, visuelt hjelpemiddel på fastetidens dørstokk. «Å bære mitt kors» blir brått mindre abstrakt når jeg ser meg i speilet etter gudstjenesten og kan se det på min egen panne.

Gaver til de fattige, og Facebook

Det er ikke lenge siden at jeg sist gjorde et bidrag til et bistandsprosjekt, og grunnen til at jeg gjorde det var at det dukket opp en god sak på Facebook-feeden min. Da sa jeg at ja, dette vil jeg være med på. Men så la jeg igjen en kommentar om akkurat hvor mye jeg hadde tenkt til å sponse. Hvorfor gjorde jeg det? Det må jo handle om at jeg har lyst til å vise frem at hvor flink

jeg er, og selvfølgelig også at jeg har lyst til å mate Facebooks algoritmer med kommentaren min, slik at den gode saken får mer oppmerksomhet og flere bidrag.

Det er blitt veldig populært med bursdagskampanjer på Facebook hvor folk ber om at det blir gitt pengebidrag til en sak de bryr seg om, istedenfor å få bursdagsgaver. Jesus virker ganske krass og streng i dagens evangelietekst, men vi må ikke glemme at alt han gjør har omsorg og kjærlighet som utgangspunkt. En skal derfor være forsiktig med å mistenke folk sine intensjoner, kanskje spesielt fra prekestolen. Med en slik tekst kan det være lett å trække feil, og det siste en bør gjøre er å så tvil om folks intensjoner, og gi dårlig samvittighet til de som har lyst til å stå frem og stå opp for en god sak.

Likevel er det ikke til å stikke under en stol at det er fint å få vise frem for folket hvor engasjerte vi er. Facebook vet veldig godt at vi er glade i å vise hvor flinke, altruistiske og gode mennesker vi er, og derfor vet de også veldig godt at det er god butikk å lage en plattform for dette. Dagens tekst advarer: «Pass dere for å gjøre gode gjerninger for øynene på folk, for å bli sett av dem.» Dette betyr ikke at en skal la være å gjøre gode gjerninger for øynene på folk, men det betyr at en ikke skal gjøre disse tingene først og fremst for at andre skal se dem. Motivasjonen bak den gode gjerningen skal altså være nestekjærligheten, eller den gode gjerningen i seg selv.

Hvis motivasjonen min hovedsakelig er å vise meg frem og få skryt av andre for alt det flotte jeg gjør, så sier Jesus at jeg ikke kommer til å få noen lønn hos Far i himmelen av den grunn. Men betyr det at jeg får lønn av Gud i himmelen om jeg gjør gode gjerninger i det skjulte? Luther har fortalt meg at det ikke finnes noen rettferdiggjøring gjennom gjerninger, at den eneste veien til frelse er ved å ta imot nåden som Gud vil gi meg. I dagens tekst kan det se ut som at jeg skal få min lønn i himmelen gjennom gjerninger, at jeg kan rettferdiggjøre meg overfor Gud gjennom mine gode gjerninger, så lenge jeg ikke gjør disse gjerningene for å også rettferdiggjøre meg overfor mine medmennesker.

Selv om det ikke er vanskelig for meg å tolke Jesu ord i denne retningen, så har jeg ingen tro på å forkynne gjerningsrettferdighet og gjeninnføre denne teologien. Men da er jeg nødt til å lese det på en annen måte: Fordi nåden er gitt av Gud, gratis og ufortjent, så gir det ikke mening å utføre gjerninger for å rettferdiggjøre seg selv, verken overfor Gud eller andre mennesker. Våre gode gjerninger bør da være styrt av dette guddommelige forbildet, nemlig gratis og betingelsesløst, motivert av kjærligheten slik det instrueres i det dobbelte kjærlighetsbud om å elske Gud og nesten som oss selv.

Fribønn og Vår Far

Et annet konsept som denne teksten får meg til å tenke på, er det som så fint kalles fribønn. For min del har dette med fribønn alltid vært et godt stykke utenfor min komfortsone, og involverer en del prestasjonsangst: På stående fot er jeg nødt til å improvisere en storslagen bønn som skal vise frem hvor dypsindig, veltalende og from jeg er.

Askeonsdagens evangelietekst hopper bukk over versene 7-16 hvor Jesus lærer tilhørerne å be Herrens bønn. Jesus introduserer denne bønnen med å si at når vi ber skal vi «ikke ramse opp ord slik hedningene gjør; de tror de blir bønnhørt ved å bruke mange ord». Gud vet hva vi trenger, han vet alt og kjenner oss alle allerede før vi selv har fått formulert våre tanker. Derfor skal vi bare be Vår Far, som ikke er til for at Gud skal forstå hva som bekymrer oss og hvilke behov vi har.

Vår Far i himmelen!

La navnet ditt helliges.

La riket ditt komme.

La viljen din skje på jorden slik som i himmelen.

Gi oss i dag vårt daglige brød,

og tilgi oss vår skyld,

slik også vi tilgir våre skyldnere.

Og la oss ikke komme i fristelse,

men frels oss fra det onde.

For riket er ditt og makten og æren i evighet.

Amen.

Denne befriende ordfattige, korte og enkle bønne gjentas av hele verdens kristne både i gudstjenestenes store fellesskap og alene på sengekanten. Den er ikke til for Gud som trenger å bli minnet på hva vi har behov for. Vår Far er en påminnelse for alle oss mennesker som ber den, om at Gud elsker hele sitt skaperverk, om at vi trenger hjelp til å realisere denne kjærligheten på jorden. Det er en påminnelse om at det daglige brød, våre grunnleggende behov, er dekket av den skaper som hver dag holder liv i oss og den natur som vi er avhengige av og en del av. En påminnelse om at vi er syndige og feilbarlige, at Gud har nåde for oss, og at vi trenger hjelp til å være nådige med oss selv og andre. At overalt vi ferdes er det mengder av fristelser og fallgruver som Guds hånd kan lede oss utenom og dra oss ut av når vi snubler ned.

Salmeforslag

117 Se vi går opp til Jerusalem.

676 Du åpner døren for ditt rikes komme

403 Jesus møter deg alvorleg og kjærleg

737 Herre, du vandrer forsoningens vei

738 Noen må vake

711 Del ditt brød med sulten bror

1. søndag i fastetiden

1. mars 2020

1 Mos 2,8–9; 3,1–8	Syndefallet
Jak 1,12–16	Gud frister ingen
Matt 4,1–11	Jesus blir fristet

Jesu tre fristelser

Varme og kalde fristelser

I kristen tradisjon blir fristelser gjerne forbundet med det man kalte “kjødets lyst” – fysisk begjær, erotiske fristelser og seksuell utfoldelse. La oss kalle dem varme synder. Det fins det saktens nok av. Men leser man de bibelske beskrivelsene av fristelser og begjær i kontekst, handler det langt oftere om kalde synder: hjertekulde og ufølsomhet, makten som manipulerer og kontrollerer, utnytter og undertrykker. Når det tiende budet forbyr begjæret, handler det om nestens eiendom – hans hus, hans hustru (beklager, hun ble sett på som eiendom), slaver, okse og esel eller noe som hører ham til (2 Mos 20, 17). Jeg vil påstå at fristelsene i dagens tekster først og fremst handler om makt, posisjon og ødeleggende ambisjoner. Aller tydeligst er det i beretningen om Jesu fristelse.

Jeg skal ikke ta opp igjen diskusjonen hvorvidt fristelser kan komme fra Gud. I dagens tekster er det tydelig at Gud ikke frister noen (Jak 1,13) og at det er den onde som frister. Men i den større sammenhengen er fristelser en viktig del av menneskets skoling. Den som skal gå inn i store oppgaver og bære ansvar, må gjennom prøvelser for å bli utrustet til kallet. Det gjaldt også Jesus. Det er en hard skole.

Drømmen om makt

I kommentaren vil jeg konsentrere meg om Jesu fristelse, slik den beskrives i Matt 4. Men først et sideblikk på de andre tekstene for å begrunne påstanden om varme og kalde fristelser.

I syndefallsberetningen heter det at frukten var vakker og velsmakende. Tradisjonen har gjerne gjort begjæret etter frukten til en erotisk fristelse, og forstår syndefallet som oppdagelsen av nakenheten og seksualiteten. Det ligger nok en slik invitasjon i symbolikken. Men slangens virkelige lokkemiddel var løftet om at den som spiser av frukten, blir som Gud. De ville bli noe mer enn det de var skapt til å være. Resultatet viste seg i neste episode, med Kain og Abel. Den beretningen handler ikke om to menn som begjærer en kvinne, men om selvhevdelse, misunnelse, hat og hevn. Senere kommer beretningen om Babels tårn, som handler om noe av det samme – mennesket vil bli som Gud og erobre herredømmet, symbolisert ved ett tårn, ett språk, ett folk samlet under én absolutt makt. Babels forvirring var ikke en forbannelse, men Guds velsignende beskyttelse mot menneskets ambisjon om å bli mer enn menneske. Det er bare en Gud som elsker, som kan tåle å ha all makt.

Jakobs brev beskriver det salige menneske som holder ut i fristelser. Gud frister ingen, heter det. Når lysten blir svanger, føder den synd, og når synden er moden, føder den død. Men «lysten» beskrives ikke som erotiske fristelser og seksuelle utskeielser. Lysten handler om makt og posisjon. Brevet beskriver de rike som opphøyer seg over de fattige og forakter de fattige. Det handler om strid og splid. Lystene fører krig med hverandre. Dere myrder og misunner, men oppnår ikke noe. Gud står de stolte imot. Dere baktaler og dømmer. Lønner de har holdt tilbake fra arbeiderne på åkeren, og nødrene fra dem som høster, når Herren. Les hele brevet. Kan det sies tydeligere?

Jeg kunne også nevne andre tekster der Jesus taler om begjæret. Om ditt øye lokker deg til fall, så riv det ut, sier Jesus med en profetisk overdrivelse i Bergprekenen. Om din hånd lokker deg til fall, så hugg den av. Øyets forlokkelse er nok også det erotiske begjæret, men enda mer drømmen om å erobre og eie. Når Jesus

senere i Bergprekenen taler om det lyse og mørke øyet, handler det om begjæret etter rikdom. Det mørke øye tilber Mammon, ser på verdens rikdom med grådig blick. Hånden som lokkes til fall, er mennesket som misbruker andre, eller skyver dem til side for selv å få albuerom. Foten som lokkes til fall, er foten som trækker andre i støvet for selv å reise seg. Kjødets lyst er menneskets behov for å fremme sin egen sak uten å ta hensyn til andre.

Jesu tre fristelser

Hvis jeg skulle preke denne søndagen, ville jeg ikke dvele ved de tre typene av fristelser beretningen forteller om, selv om det også kunne gi mening. Jeg ville stoppe ved de tre store prøvene eller fristelsene i Jesus liv – ved begynnelsen, midt i hans virksomhet og ved slutten. Alle handler på ulike måter om hva guddommelig makt, ære og høyhet egentlig dreier seg om.

All verdens herlighet. «Jeg skal gi deg all verdens riker og deres herlighet», sier Satan til Jesus i Matteusevangeliets fristelseshistorie (Matt 4,1-11) og oppsummerer på denne måte hva hans tre fristende forslag består i. Det er kirkens klassiske beretning ved fastens begynnelse. I fortellingens høydepunkt står han sammen med fristeren på et høyt fjell ute i ødemarken. Alt et menneske kan drømme om av makt og herlighet, ligger og venter på ham. Det er bare én betingelse: Han må bøye seg for den onde, falle ned og tilbe ham. Jesus har rede svar: «Vik bak meg Satan. Herren din Gud skal du tilbe og ham alene skal du tjene.»

Beretningen stopper der, men i min fantasi blir Jesus stående igjen på fjellet. Han ser ut over verden på ny, nå med skaperens blick. Han fornemmer Guds nærvær i verdens myldrende liv. Han ser skjønnheten og hesligheten, alt som skaper og alt som ødelegger. Jorden stønner i smerte, utpint av grådighet og maktsyke. Og jorden er grønn og vakker. På ny hører han ordene, denne gangen som et kall og et løfte fra skaperen selv: «Jeg gir deg all verdens riker og deres herlighet.»

Så forlater han fjellet og stiger ned i Guds verden. Ikke som hersker og maktmenneske, ikke på samfunnstoppene blant de rike og velfødde. Han blander seg i vrimmelen, går rundt blant fattige

og utstøtte, hjelper, trøster, får livet til å gro, reiser mennesker opp av fornedrelsen, gjør Gud nærværende der ingen trodde en guddom ville sette sin fot. Han ser spor av en ny verden som blir til der Gud får makt blant mennesker, der godhet vinner over ondskap, der tilgivelse seirer over hat og hevn, der mennesker foretrekker å tjene hverandre fremfor å herske.

Det som Gud vil. Den andre fristelsen kommer midt i livet. Den nye verden er i ferd med å ta form. Disiplene har sett mesterens mektige gjerninger, soler seg i glansen av hans autoritet, venter på riket som er i ferd med å bryte frem. Han er i sannhet Messias, den høyestes sønn, bekjenner Peter. I Matteusevangeliets regi er det den bekjennelsen som gjør Peter til selve Klippen som kirken skal bygges på. Men paradoksalt nok er det også han som står for den sataniske fristelsen. For Jesus proklamerer en annen type Messias enn Peter og de andre ventet på. Jesus har vendt blikket mot Jerusalem, lidelse og død. «Gud fri deg, Herre», protesterer Peter. «Dette må ikke hende deg.» Jesus svarer med samme formulering som han avviste fristeren på fjellet: «Vik bak meg, Satan!» (Matt 16,21-23).

Hverken Peter eller de andre hadde sans for det som Gud ville. De trodde Jesus skulle ta makten, befri dem fra undertrykkerne, skape et nytt Israel på ruinene av det gamle, et nytt folk med tolv stammer og én apostel for hver stamme. De skulle sitte ved hans råd og dømme, nyte den makten de fikk tilgang til. De begynte til og med å diskutere hvem som skulle sitte øverst ved hans bord. Men Gud hadde en annen vei til verden.

Stig ned av korset. Den siste fristelsen dukker opp i ulike varianter. I Getsemane er Jesus i bønn og ber om at smertens beger må bli tatt fra ham, men blir stående ved sitt kall (Matt 26,39). Men det er på korset den virkelige fristelsen kommer, i form av soldatene som spottende utfordrer Jesus til å bruke sin makt, vise sin guddommelighet ved å stige ned av korset. Da ville de tro (Matt 27, 42-43).

De fleste forbinder kanskje «den siste fristelsen» med Nikos Kazantzakis roman og filmen som baserte seg på romanen. Der henger Jesus på korset og blir tilbudt å slippe døds kampen og

leve et vanlig menneskeliv, et ekteskap med Maria Magdalena og et godt familieliv. Det er en blek fristelse i forhold til det som gjennom hele livet hadde vært hans program: å gjøre Gud nærværende med en annen type makt enn herredømmet, kontrollen, æren og allmakten.

Den japanske teologen Kosuke Koyama har et fascinerende perspektiv på den siste fristelsen. Han lar de spottende ordene forvandles til en dyp teologisk innsikt. «Andre har han frelst, seg selv kan han ikke frelse», spottet soldatene. De så en svak Gud i ham som hang dødsdømt på korset. Ja, kommenterer Koyama, det er nettopp poenget. Det er forskjellen på Guds maktutøvelse og denne verdens makter. Verdens mektige kan det med å frelse seg selv, berge skinnet og kjempe for æren og makten. Men andre kan de ikke frelse. Den Gud vi kjenner i Jesus Kristus, er annerledes. Andre frelser han, men selv er han villig til å gå til grunne.

Et kinesisk apropos

Kan vi tale med frimodighet om denne typen makt? Har den noen appell til moderne mennesker, eller er den så fremmed og annerledes at den ikke berører? Vi må vel innrømme at denne forståelsen av makt strir imot mange av våre dypeste instinkter, slik den også var vanskelig å akseptere selv for Jesu nærmeste, og slik vår kirke ikke så lett tar den inn over seg. Samtidig er det min overbevisning at denne forståelsen av makt berører noe som går enda dypere i oss enn drømmene om makt og vellykkethet, nettopp fordi den taler til oss i vår sårbarhet. Kanskje jeg kunne si den taler til oss som «kjød». Å være «kjød» er ikke bare å kjenne «kjødets lyst» – varme og kalde fristelser – men å innse at vi er «kjød» i betydning svake, sårbare og dødelige. Gud vet at vi er kjød, heter det, og det bare er en guddom som selv blir «kjød» som kan nå inn til selve sentrum i vår eksistens.

Jeg finner en vakker stadfestelse av disse idealene i noe så fjernt og fremmed som kinesisk filosofi. Jeg tenker på en sentral innsikt i daoismen, ikke minst hos den legendariske Laozi fra 300-tallet f. Kr. Han forbindes gjerne med Daodejing, «Skriftet om Veien og Kraften». Et av de motivene som dukker opp der, er kontrasteringen av fjellet og dalen, det høye og det lave.

De fleste fascineres av fjell som kneiser og ruver. Fjellet står for det opphøyde, makten og æren. Det er menneskes symbol og uttrykker ambisjon, klatring og konkurranse, drømmen om å nå toppene – helst før alle andre og over andre. Det er for øvrig ikke bare menn som streber og klatrer.

Den virkelige kraften, heter det hos Laozi, er ikke å finne på toppene. Den ligger i det lave. Fjellet imponerer og lokker, men det er dalens ånd som gir liv. Ikke minst er det vannet som har kraft, det mykeste og mest ydmyke av alle elementer. Vannet søker alltid nedover, ned fra fjell og stup og luer mot dalen, utover slettene der det vanner markene og lesker dyr og mennesker. Så renner det ut i havet med dets myldrende liv, før det igjen vender tilbake for enda en gang å søke nedover.

Fjellene imponerer der de kneiser og rager over alle andre, ambisiøse og selvbevisste – de tror de er evige. Men det er i det lave det virkelige livet utfolder seg, kommenterer den store filosofen. Det er dalens ånd som gir liv, det er vannet som nærer alle med sin ydmyke tjeneste. Med all sin lave mykhet seirer vannet til slutt selv over harde klipper og ruvende fjell.

Hos Jesus hender viktige ting på ulike fjell: åpenbaringer, fristelser, tilbaketrukket stillhet. Men det avgjørende skjer når han går ned av fjellet og åpenbarer Gud i det lave.

PS. Hvis noen har behov for mer utdypende kommentarer, finnes det mer i Gåten Jesus, særlig i kapitlene «All verdens herlighet» og «Den siste fristelsen», der jeg inspireres av Graham Greenes merkelige lille roman Monsignor Quixote. Om Laozi har jeg skrevet i flere kapitler i Kjære Siddhartha. God teologi kan man finne på de mest overraskende steder. Om noen skulle ha behov, kan bøker bestilles pr e-post til notto.thelle@teologi.uio.no.

Salmeforslag

Blant mange salmer som knytter seg til søndagens tema, nevner jeg følgende:

- 364 Så kom du da til sist
- 236 Det skal ei skje ved kraft og makt
- 358 För att du inte tog det gudomliga dig till en krona
- 679 Du viste oss veien til livet
- 120 Du er Guds sønn, den sterke

2. søndag i fastetiden

Kvinnedagen 8. mars 2020

1 Mos 32,24–30	Jakobs kamp
Jak 1,2–8	Tro i prøvelse
Matt 15,21–28	Den kanaaneiske kvinnen

Men stort sett biter vi det i oss. For vi vet at dersom vi blir sinte, kommer dere til å avskrive oss. Da blir vi utdefinert. Da har vi tapt.

(Marta Breen, *Om muser og menn*, 182)

Matteus 15,21-28

Felles for de tre tekstene denne 2. søndagen i fastetiden er kamp og prøvelse, og i dag, på 8. mars, vil jeg løfte frem den kanaaneiske kvinnens kamp. Marta Breens sitat viser hvordan sinte kvinner har en tendens til å bli definert, og i dag skal vi møte en av dem. Men denne kvinnen biter det ikke i seg, hun taper ikke, hun blir ikke avskrevet og utdefinert.

Først plasseres vi geografisk. Vi er i områdene omkring Tyros og Sidon, som ifølge Matt 11:22 er områder som skal slippe lettere på dommens dag. En kanaaneisk kvinne roper og ber om hjelp. Datteren hennes er plaget av en ond ånd, men *Jesus svarer ikke et ord*. «Et ord» er en gjentakelse av fortellingen om offiseren i Matt 8:5-13, som kun krevde ett ord. Men her svarer Jesus med stillhet. Spørsmålet er hvorfor han ikke svarer: Fordi hun er kvinne? Eller undrer han seg, slik som i Matt 8:10?

John Nolland skriver i *The Gospel of Matthew*, at det er første gang hos Matteus at en kvinne adresserer Jesus først (Nolland, 632). Derfor blir det ekstra sterkt når han ikke svarer. Stillheten forsterker alvoret i det kvinnen spør om, og det er tydelig at det ikke finnes et enkelt svar. Midt i det hele kommer disiplene og klager på ropene. Men det er som om Jesus ikke hører disiplenes klage, for han lytter til kvinnen, og nå gir han et svar som er vanskelig å forstå. Han sier han kun er sendt til de bortkomne sauene i Israels hus, ikke til kvinnen som roper. Situasjonen eskalerer. Kvinnen faller på kne og ber igjen om hjelp. Men Jesus fortsetter å snakke, *brødet kan ikke tas fra barna og bli gitt til hundene*. Hundene blir et bilde på det å være underordnet sine eiere, et bilde på det å være lavest på rangstigen. Nolland skriver at hundene kan fungere som et bilde på at Jesus hadde begrenset kapasitet. Dette er et perspektiv man sjeldent finner i evangeliene. Uansett virker bruken av ordet hund brutalt. Vi møter en ekskluderende Jesus, og denne kvinnen aksepterer det. For hun er kvinne og kanaaneer. Hun forstår at hun ikke har noen rett til å bli likestilt med Guds folk. Likevel fortsetter hun å argumentere, fordi selv hunder får smuler. Her kommer vendepunktet i teksten. Kvinnen har ropt, hun har ventet, hun har knelt, hun har sagt at Jesus snakker sant. Hun har gjort seg liten, hun har bekreftet ham, og nå svarer hun tydeligvis rett. Og først da kjenner vi ham igjen. Jesus svarer at hennes tro på smulene vitner om en sterk tro. Det blir som kvinnen vil. Hennes syke datter blir frisk.

Det er lett å tenke at dialogen viser at Jesus skifter mening. Nolland er kritisk til denne tolkningen. Han mener heller at det blir klart for Jesus hvordan han skal handle overfor akkurat denne kvinnen. For når en hedning bærer en slik tro, da faller logikken om at Jesus kun er sendt til de bortkomne sauene i Israel. Jesus mister ingenting ved å hjelpe denne kvinnen. Det kan virke som at alt raser sammen når kvinnen svarer som hun gjør. Slitsomme rop, urenhet, etnisitet og kjønn har ikke lenger noe å si. For kvinnen tror på Messias, og hun tolker loven rett. (Her er det fristende å trekke en parallell til nattverdsbordet. Vi mister ingenting ved å ha åpne nattverdsbord. Definisjoner og regler har ikke lenger noe å si når man ønsker og søker et nattverdsfelleskap.)

Fortellingen ender godt, men vi kommer ikke unna at teksten er dramatisk og brutal. Kvinnens handlingsrom virker så skjørt. Det er lett å forestille seg at denne dialogen kunne endt annerledes. Hva hadde skjedd om hun ikke hadde ropt? Om hun ikke hadde knelt? Om hun ikke hadde tålt stillheten? Vi må også spørre: Hva med alle de menneskene som ikke svarte rett? Hva med alle de som ikke ropte? Hvor mange dialoger endte i stillhet? Eller hvor mange kvinner gjorde som denne kvinnen, men deres rop ble aldri videreformidlet?

8. mars

Denne søndagen faller på 8. mars, kvinnedagen. I første utkastet av denne teksten så hoppet jeg galant over hundene. Jeg godtok bildet som et eksempel på å forklare noe annet. Jeg leste ordet, men jeg unnskyldte det og tenkte ”Jesus mener det jo egentlig ikke sånn.” Og det er akkurat det denne dagen handler om. Vi må si høyt at Jesus kaller kvinnen for en hund. Hun sier ikke imot. Ingen sier imot. Kvinnedagen er en dag for å løfte frem alle de ordene som kvinner unnskylder. De ordene kvinner stadig hører, som blir stående, fordi ingen svarer tilbake. Fordi ingen krever en forklaring. De ordene vi later som om vi ikke hører, og heller tenker at «han mente det egentlig ikke sånn». De ordene vi later som at vi tåler, men som ikke slipper taket. De ordene som egentlig var langt over grensen. De ordene som får deg til å kjenne at svaret er nei, på spørsmålet om det samme kunne bli sagt til en mann. Dette er dagen for å si ordene høyt.

Det er en dag for å løfte frem kvinners stemmerett og rettigheter. Vi har en tekst som går rett inn i spørsmål om kjønn, makt og likestilling. Det er ikke vanskelig å se den undertrykte kvinnen. Det er ikke vanskelig å ha et maktkritisk og feministisk blikk. Marta Breen fikk innlede denne teksten, fordi den kanaaneiske kvinnen også blir definert som den slitsomme kvinnen som roper. Hun er kanskje ikke sint, men disiplene orker ikke ropene hennes. Teksten minner oss på hvordan implisitte og ubevisste kjønnsnormer hindrer likestilling. Denne kvinnen har et begrenset handlingsrom, i kraft av å være kvinne. Hun skal ikke forstyrre. Hun har ingen naturlig rett til å delta. Hun er navnløs og alene. Hun står i veien. Hun har omsorg for et sykt barn, og

dermed kan man anta at hun ble sett på som uren. Det står om liv og død for kvinnen, og hun har ingen ting å tape på å rope og knele. Mens Jesus er mannen med et mål. Kvinnen kommer ut fra et område, han kommer inn. Han er mektig, han kan helbrede. Han er mannen som svarer med stillhet. Han er mannen som kommer i et følge og står oppreist.

De tydelige kjønnsnormene kan brukes som en inngang til å snakke om dagens kvinnesyn og likestillingsutfordringer. Hvilke tradisjonelle kjønnsroller vi bærer videre. Det som er så lett å snakke om, men vanskelig å bli kvitt. Ironisk nok blir likestilling alt for ofte møtt med stillhet. Det er også en dag for å snakke om at det er mange måter å være kvinne på. I starten av teksten er det som at kvinnen "gjør" kvinne i ord og handling. Denne kvinnen blir presentert som forventet, men så *gjør hun ikke* som forventet. Hun bryter ut av kategorien hun er plassert i. For denne kvinnen nekter å godta at ikke hun også har rettigheter. I en preken kan det være interessant å sammenligne teksten med Markus 7:24-30, hvor den samme kvinnen plutselig får andre kategorier. Hun snakker gresk, bor i et hus og har en seng. Kanskje hun var en velstående og ressurssterk kvinne? Et perspektiv som også kan sette kvinnen hos Matteus i et annet lys. Et lys på hvordan vi leser teksten og selv setter kategorier.

I en preken ville jeg løftet frem hvordan kvinners frihet og handlingsrom så lett blir definert av andre. I denne teksten ser det ut til at friheten er prisgitt en gruppe menn. Dessverre er det vanskelig å si at kvinners frihet er en konstant størrelse. I 2019 har det flere ganger føltes som om at opparbeidete rettigheter står på spill, med innstramning av abortloven og utgivelsen av boken *Skal kvinnene tie? Om ordinasjon av kvinner til prestetjeneste* utgitt av Foreningen for bibel og bekjennelse. Det er som at vi går et skritt frem, og så to tilbake. Rommet virker større, men så blir det innskrenket fra en annen vinkel.

Samtidig er kvinnetdagen en dag for å minnes, for å feire og for å heie. Det er en dag for å snakke om kvinner vi beundrer. Denne kvinnen tror, gjør og handler for en annen. Dagen er for kvinner som heier på andre kvinner. Kvinner som møter kritiske blikk,

men allikevel fortsetter. Kvinner som står rakrygget i stillhet. Som ikke lar stillheten bli til egen skam. Kvinner som ikke godtar svaret de får. Kvinner som svarer tilbake. Kvinner som ikke finner seg i at smulene er alt. Kvinner som roper, selv om de står i fare for å bli avskrevet og utdefinert.

Evangeliet som dialog

Vi kommer ikke forbi spørsmålet om hvem Jesus er i denne teksten. Jeg vet ikke om jeg liker ham. Han viser seg som et menneske som ikke strekker til. Som ikke ser det han burde se. Som har begrenset kapasitet. Som holdt på å gjøre en feil. Kanskje han beundrer kvinnen for å ha sterkere tro enn seg selv. Jesus som pleier å være den aktive parten, den som rører ved, den som kommer med kjærlighet. Han er så annerledes her. I en preken må skuffelsen over Jesus sine ord få lov til å bli stående. Samtidig kan ikke en preken slutte der. Ordene likestilling, verdighet og frihet er ikke så lett å plassere i denne teksten. Vi er vant til at Jesus peker på hvor vi skal se, men her er det kvinnen som peker. Det er kvinnens sterke tro vi skal ta med oss. For det er kvinnen som opplyser og skaper verdighet. Hennes tro viker ikke, selv om Jesus holdt på å gå forbi. Selv om Jesus kaller henne hund. Det er som at hun roper: Du er nødt til å se meg! Hennes tro er forbilledlig. Hennes tro er trassig og ekte. Hun gjør motstand og er uenig. Hun viser en tro som ikke svekkes i kampen og ropene blir tegnet på hennes styrke. Jeg klarer ikke si at Jesus hindrer kvinnen i å bli utdefinert og avskrevet, når han kaller kvinnen for en hund. Likevel tar han ropene på alvor og bekrefter hennes tro. En tro som er så sterk at hun lykkes i all motstand.

Så hvor er evangeliet? I denne teksten er det som at evangeliet skjer i dynamikken mellom Jesus og kvinnen. I dialogen, kampen og diskusjonen. I rop, stillhet og argumentasjon. Der vokser bekreftelse og troen seg sterkere. Det er som at de begge overrasker hverandre. Fordi de begge skjønner at de også står overfor et menneske. Hun er mer enn en kanaaneisk kvinne, og han er mer enn en avvisende mann.

Salmeforslag

158 Jesus, din søte forening å smake

364 Så kom du da til sist

479 Fordi han kom og var som morgenrøden

Litteratur

Breen, Marta

Om muser og menn (Oslo: Spartacus forlag, 2019)

Nolland, Johan

The Gospel of Matthew: The New International Greek Testament Commentary (Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 2005)

Omtaler

Stillheten og skriket

Notto Thelle

Det er en poetisk tittel Notto Thelle har valgt for sin siste bok. Stillheten og skriket. Mellom disse to spennes livet ut: Stillheten som det første – og så skriket. Både stillheten og skriket er uten artikulerede ord, påpeker han, men kan likevel være mettet av mening, eller gi et desperat uttrykk for meningsløsheten. Dette er blitt en personlig bok, der Thelle deler sin visjon for livet og for teologien: Han søker en tro som er «større», et rom for den utvidete og virkelighetsnære teologi, en teologi som er mer opptatt av spørsmålene enn de riktige svarene, en teologi som ligger tett på livet, også i dets uutgrunnelighet.

Boken er delt inn i fire hoveddeler. Den første bærer overskriften «Hjerteslag». Den handler om stillhet, om tilstedeværelse, om en «femte dimensjon» av mystisk nærvær, om stillheten «etter» Gud, som Thelle kaller det. I dette ligger en natur- og hverdagsmystikk som nok virker tiltalende for mange, enten de går i kirken på søndagene eller foretrekker å vandre i skog og mark. Forfatteren er dessuten en utmerket historieforteller som holder oss fast som lesere.

Den andre delen har tittelen «Mellom ordet og det usagte». Her blir forfatteren mer pratsom og deler sine synspunkter på aktuelle og mindre aktuelle spørsmål, som for eksempel sosiale medier, gordiske knuter og Johannes-apokalypsen. Paradoksalt nok er det når han reflekterer over aktuelle spørsmål at Thelle iblant virker som en vismann fra et annet århundre, fjernt fra den hektiske hverdagen som innhenter de fleste av oss. Det er samtidig noe

befriende over denne distansen, men visdomsordene treffer dårligere og teksten blir mindre engasjerende i disse partiene. Noe av det samme gjelder bokens fjerde del, som tematisk skiller seg ut og gir rom for små, kuriøse historier under overskriften «Noen stemmer fra sidelinjen».

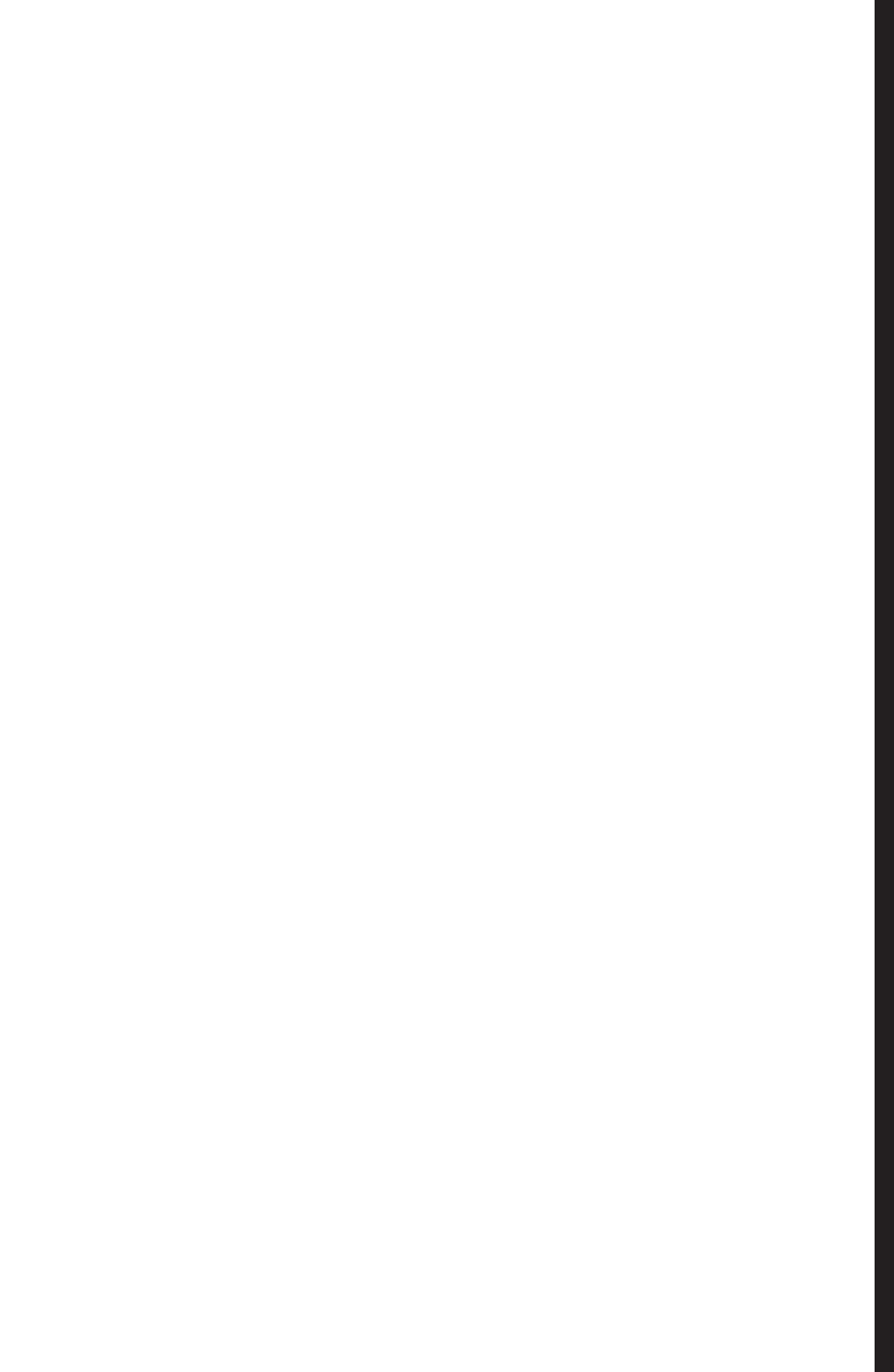
«De profundis» er tittelen på del tre; min desiderte favoritt. Her går Thelle ned i dypet og fortvilelsen, iblant gir han også rom for skriket, men mest som kontrast til stillheten der hjertet banker. Det er nemlig den lavmælte samtalen og mystikken som er Thelles medium. Det er her han henter sin kraft, og det er denne kraften som liksom siver ut av de små sidene og over i leseren. Stemningen, høytiden, nærværet. En får iblant lyst til å legge boken til side og be.

Hva er det så som gjør Notto Thelles bøker så besnærende og tiltrekkende både for gamle og nye lesere? Jeg tror det skyldes hans tilstedeværelse i teksten, hans åpne og ærlige refleksjoner over ting som ligger ham på hjertet – ofte brutt opp av små fortellinger fra hverdagen, fra Japan, fra Teologisk fakultet eller noe annet som faller ham inn. Hans lille satire over kolleger og studenter ved Teologisk Fakultet på 1990-tallet, som sjokkeres over at noen vil undervise om bønn, er kostelig. Og tidene forandrer seg: I det kommende vårsemesteret tilbyr TF en hel seminarrekke med tittelen «Bønn og kontemplasjon», der bønnens teologi står i fokus, med klassiske og moderne tekster fra den mystiske og monastiske, men også den reformatoriske bønnetradisjonen. Også her vil Thelle gi sitt bidrag til å skape et større rom, en dypere klangbunn, for teologien.

Stillheten og skriket er ikke noen formfullendt bok, verken i klassisk forstand eller som essaysamling. Den er på mange måter svakt strukturert og kunne kanskje vært bedre redigert. Men den har en slentrende form som gjør at det er mulig også for leseren å hoppe litt frem og tilbake, lese et avsnitt når man har tid til overs. Og plutselig dukker det opp en formulering man blir gående og grunne over – iblant også en språklig juvel, midt i en ellers jevn og liketil språkføring. Bokens omslag og utforming fortjener forresten rosende omtale: Den er smakfull, enkel og innbydende,

med et japansk tegn preget inn i omslaget. Tar jeg ikke helt feil, er det tegnet for å glemme – satt sammen av de to tegnene for å forsvinne/miste/dø og sinn/hjerte, men akkurat dette underfundige poenget må leseren selv få grunne over.

Den virkelige nerven i boken skyldes forfatterens ærlige søken etter svar, en søken han gjerne tar leseren med på. Meditasjoner blir tekstene kalt, og i likhet med Marcus Aurelius skriver Thelle «til meg selv». Og til Gud, kunne vi kanskje legge til. Det er nesten som en bekjennelse. Det er en bok fylt av erfaring og ettertanke. Et liv. En bønn.

Meninger

Finn Ragnvald Huseby
tidl. personaldirektør ved Høyskolen i Hedmark
og prost i Sør-Østerdal
fr.huseby@gmail.com

135

Sevat Lappegard
tidl. prost i Sør-Østerdal
sevat.lappegard@gmail.com

Om arbeidsgiverorganisering i kirka

Innspill til Kirkerådets arbeid med å utrede ny arbeidsgiverorganisering i Den norske kirke, fra Finn Ragnvald Huseby og Sevat Lappegard.

1. Innledning

I arbeidet med å bygge en ny organisasjon for kirka, må fokus være kirkas oppgave. Hvordan kan vi bygge en organisasjon som best kan fremme løsning av kirkas oppgave? Kirkas oppgave er kort bestemt å *formidle evangeliet, og dermed være kirke – for sin tid og sitt sted*. For ei folkekirke er dette helt essensielt.

Det retter oppmerksomheten mot to momenter i forming av en ny organisasjon.

- Kirka må lokalt ha en kompetent faglig ledelse for å kunne forstå og kunne forholde seg relevant til sin tid og sitt sted.

- Kirka må lokalt være utviklings- og endringsdyktig for til enhver tid å kunne være kirke for sitt sted.

Det siste, ei utviklings- og endringsdyktig kirke, følger direkte av det som er kirkas oppgave. Kirka skaper seg selv i det den løser sin oppgave. Endring i kirka skapes derfor nedenfra der oppgaven løses. Dette fokus på kirkas oppgave mener vi gjelder for arbeidet med hele kirkeorganisasjonen. I det følgende skal vi særlig se på hvordan disse to momentene kan tenkes inn i arbeidet med arbeidsgiverspørsmålene.

Diskusjonene om plassering av arbeidsgiveransvar i kirka lider etter vårt syn under at det i for liten grad diskuteres hvordan vi praktisk og hensiktsmessig skal få utført de forskjellige arbeidsgiverfunksjoner, altså de forskjellige oppgavene som skal utføres av arbeidsgiver. Vi mener at kirken som arbeidsplass ville fungere vesentlig bedre enn i dag, dersom man både styrker arbeidet med faglig ledelse i kirken og styrker sammenhengen mellom nivåene og rettssubjektene i kirka. Vi tror et godt grep kan være å fordele arbeidsgiverfunksjoner *mellom forskjellige nivåer*. Vi mener det finnes grep for å gjøre dette på måter som sikrer bedre medvirkning/involvering i prosesser mellom nivåene enn i dag, og som både sikrer bedre kompetanse og større effektivitet i arbeidsgiver-oppgaveløsningen.

2. Kort om arbeidsgiverfunksjoner

Arbeidsgiveransvar dreier seg om en rekke forskjellige enkeltoppgaver som på forskjellig måte henger sammen, og som skal løses på en god måte, slik at arbeidstakeren kan utføre sitt arbeid i kirken med så gode og tydelige rammebetingelser som mulig, og slik at arbeidsgiver og arbeidstaker har felles forståelse av forventninger og rammer. Oppgavene handler – kort beskrevet – både om

- arbeidsgivers ansvar for å sikre den rette arbeidstakerressursen (*et omfattende arbeid knyttet til stillingsavklaringer og tilsettinger, samt arbeid knyttet til forskjellige varianter av avslutning av stillingsforhold*)
- arbeidsgivers ansvar for faglig ledelse (*arbeid med mål og motivering, faglig utviklingsarbeid, kompetanseutvikling, utvikling og endring av kirkas oppgave*)
- arbeidsgivers ansvar for administrativ ledelse (*fordeling og organisering av arbeid, tilrettelegging, kontroll og oppfølging av at arbeid utføres som det skal etter avtaler og ordninger*)
- arbeidsgivers forpliktelser til oppfølging av personalet, ikke minst ut fra lov- og avtaleverk (*arbeidsavtaler, helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid (sykefraværsoppfølging, arbeid med å skape godt arbeidsmiljø, sikring mot arbeidsulykker, disiplinærsaker, konflikthåndtering, arbeid med involvering/medbestemmelse, ferie og permisjoner o.s.v.)*)

3. utfordringer ved dagens arbeidsgiverorganisering i kirka

Det er alminnelig enighet om at ordningen med to forskjellige arbeidsgiverlinjer er uheldig og bidrar til samarbeidsutfordringer og ekstraarbeid i lokalkirka. Det skaper utfordringer når ansatte som skal samarbeide om løsning av oppgaver (som gjennomføring av gudstjenester og kirkelige handlinger) ikke står under felles ledelse. Den faglige ledelsen er svakt ivaretatt for helheten, siden den bare er definert for prestene og ikke de andre arbeidstakergruppene. Mangel på faglig ledelse for helheten er en hemsko for utvikling og endring. Det er også utfordrende at det er mange små enheter, og at ressursene derfor blir svært begrensede i forhold til de omfattende forventningene som knytter seg til løsning av arbeidsgiveroppgaver. Noen utfordringer oppstår sjelden, og det vil ikke kunne bygges kompetanse for alle arbeidsgiveroppgavene i hvert fellesrådsområde.

Vi vil særlig peke på behovet for styrket lokal kirkefaglig ledelse som en vesentlig utfordring. Vi viser til rapporten «Samstyring i ubalanse. Evaluering av den lokale kirkes ordning. Rapport IRIS 2014/054». IRIS påpeker en mangel på kirkefaglig ledelse lokalt. De mener det er en svakhet i Kirkeloven at den ikke definerer en slik ledelse. Kirkeloven definerer en administrativ, merkantil ledelse gjennom en kirkeverge og fellesråd. Mens menighetsrådet som har ansvar for den kirkelige virksomhet, ikke har noen definert ledelse i loven. Når en vesentlig del av kirkas oppgave lokalt er endring og utvikling, tilrettelegger ikke dagens organisering for tilstrekkelig dynamikk på dette området.

4. Nærmere drøfting av noen særskilte forutsetninger

A. Hvordan vil det rettslige grunnlaget for utvikling av den kirkelige organiseringen være framover?

Vi viser til lovproposisjonen til ny Lov om tros- og livssynssamfunn av 21.juni 2019 pkt. 20.5.2 og 20.5.3 (s 228). Departementet påpeker der at Kirkemøtet, som Den norske kirkes øverste, representative organ, må få økt myndighet når

statskirken er oppløst. Kirkemøtet vil ha et flerfoldig grunnlag for myndighetsutøvelse, dels myndighet til å opptre på vegne av «rettssubjektet Den norske kirke» når ikke annet er bestemt, dels myndighet med hjemmel i lov, dels myndighet som trossamfunnet Den norske kirkes øverste representative organ med myndighet i lære- og liturgisaker, og dels den ulovfestede myndighet Kirkemøtet vil ha for å holde Den norske kirke sammen som organisasjon, kirke og trossamfunn.

Det framgår her at §§ 11 og 12 vil gi Kirkemøtet tydelig rettslig grunnlag for å fastsette endringer i arbeidsgiverorganiseringen i Den norske kirke, også endringer som eventuelt kan bygge bro over dagens skille mellom arbeidsgiverlinjene. Dersom loven blir som foreslått på dette området, kan dette legges til grunn for de utredningsarbeidene som bør foretas for hvordan kirka kan organiseres framover.

(I parentes bemerket: Vi er spørrende til at lovgiver unnlater å si noe om de oppgaver som kirka har og hvordan ansvaret for disse skal fordeles. Når Stortinget i Grunnlovens §16 pålegger ett av flere ellers likestilte trossamfunn å «forbli Norges folkekirke», går jo Stortinget utover det en nasjonalforsamling for øvrig er forventet å gjøre overfor et trossamfunn. Da kunne en forvente at lovgiver følger opp med å si hva som skal til, for at dette trossamfunnet kvalifiserer for å være en folkekirke. Det ville etter vårt syn ikke vært unaturlig at det i lovverket ble definert oppgaver og hvor ansvaret for å løse dem plasseres.)

B. Hva ligger i «styrket faglig ledelse»?

Det uttrykkes ofte et savn etter en bedre kirkefaglig ledelse for de kirkelige stillingene. Menighetspedagog, kirkemusiker, kateket og diakon kan savne forståelse for og kunnskap om sine arbeidsfelt hos sine ledere, og det oppleves fort et faglig ledelses-vakuum når arbeidsgiverlinja stopper i fellestrådet. Også prester kan gi uttrykk for at det er for liten bevissthet om faglig ledelse.

Med tanke på ledelse som tilrettelegging for endring og utvikling er det nødvendig *at soknet har faglig støtte i et større fagmiljø*. Gjennom Fellestrådet og kirkevergefunksjonen har

soknet administrativ støtte. Men de fleste fellesråd vil ikke ha tilstrekkelige ressurser til å gi soknet den kirkefaglige støtten det trenger for å utvikle kirka nedenfra. Til det er fellesrådene for små.

Prostiet har erfaringsmessig vist seg som et velfungerende fagmiljø for prestene. Prostiene har noenlunde ensartet kulturell og sosial kontekst, som er en viktig faktor i alt arbeid med å være kirke for sitt sted. Der det er minst erfaring på prostinivå er ledelse og utvikling for de andre faggruppene (kirkemusikk, undervisning, diakoni).

Vi mener at prosterollen kan videreutvikles som en nøkkel-funksjon i det kirkefaglige ledelsesarbeidet. Prosten kan for hvert prosti representere biskopens kirkefaglige ansvar, som nærmeste kirkefaglige leder for alle ansatte. På samme måte som prosten har vært leder for utvikling av prestedtjenesten i prostiet, kan prosten få lederansvaret utvidet til å omfatte alle de kirkefaglige områdene. Det må arbeides videre med en bevisstgjøring av hva kirkefaglig ledelse betyr og innebærer opp mot de enkelte kirkelige tjenestegruppene. Trolig må lederopplæring av prostene utvikles med fokus på begge begrepene, både på «kirkefaglig» og på «ledelse».

For oss betyr ikke en slik utvikling av prostiet at prostinivået må bli forvaltningsnivå. Dersom en opprettholder fellesråd på kommunenivå kan disse gis støtte i arbeidet med tilsettinger og personalsaker, med formalisert medvirkning fra bispedømmet. Men vi vil samtidig peke på at våre forslag kan gjennomføres også med fellesråd på prostinivå.

C. Delt eller enhetlig ledelse?

Det framgår av pkt. A at det ikke er rettslige hindringer for å organisere kirkens arbeidsgiveransvar slik at kirken henger bedre sammen som arbeidsgiver. Enkelte arbeidsgiveroppgaver kan med fordel løses på regionale eller sentrale nivåer, mens andre med fordel kan løses på lokalt nivå. Og det framgår av pkt. B at prosten ville kunne ha en nøkkelrolle i en slik organisering. På vegne av biskopen kan prosten styrke kirkefaglighet i

ledelsesoppgavene for alle de ansatte i lokalkirken. Vi mener at dette er oppgaver prosten kan utøve med et direkte, enhetlig ledelsesansvar, med et overordnet ansvar i forhold til en eventuell daglig administrativ lederstilling. Vi vil senere vise hvilket grep vi mener gjør en slik løsning mulig. Det er også mulig å lage en justert modell der prosten gis et faglig ledelsesansvar knyttet til en modell med delt ledelse.

D. Om samvirke ved tilsettingsarbeid

Vi er inne i en tid da det til flere kirkelige stillinger er vanskelig å få søkere. Samtidig vet vi at noe av det viktigste en gjør som arbeidsgiver er å gjøre de rette valgene når en skal tilsette medarbeidere. Det er viktig å sikre kvalitet i tilsettingsarbeidet. Det er flere tiltak som kan bidra til det. Her vil vi peke på den styrkingen som kan skje ved at innstillings- og tilsettingsorganer sammensettes litt annerledes, slik at det blir bedre innsyn og deltakelse i prosessene både fra en overordnet faglig ledelsesinstans og fra de lokale demokratiske organer.

Etter vårt syn er det viktigste organet i en tilsettingsprosess det innstillende organet. Det er dette organet som kartlegger kandidatene gjennom intervjuer og eventuelle tester, og som gjør nærmere undersøkelser om kandidatene gjennom referanseinnhenting o.l. Et grundig innstillingsarbeid, som redegjør tydelig i en saksframstilling for kandidatenes styrker og svakheter og som er tydelig på hva en har vektlagt i sitt forslag til hvem som skal tilsettes, er en forutsetning for at tilsettingsorganet kan gjøre sitt valg og styrker muligheten for at en får tilsatt den riktige.

Vi ser det som en forutsetning at menighetsrådene er representert i innstillingsorganet for alle stillinger, også for prestestillinger, jf. det vedtaket som Kirkemøtet gjorde i 2019 om styrket deltakelse fra menighetsråd i innstillingsorgan for prester. Samtidig mener vi at en representant for overordnet faglig ledelse også må inngå i innstillingsorgan for andre stillinger når det er relevant. Og vi mener at det ville effektivisere og profesjonalisere tilsettingsarbeidet om det etableres en «pool» med personalmedarbeidere på et overordnet fellesnivå (bispedømmenivå) som kan bistå med saksbehandling av

tilsettingssaker, og som kan bygge kompetanse både ut fra erfaring (basert på at det blir et visst volum av saker) og utdanning. Vi foreslår at denne saksbehandlingskompetansen formaliseres inn i fellesrådenes arbeid i tilsettings- og personalsaker.

5. Behov for utredning

Etter vårt syn bør utredningsarbeidene som nå er igangsatt, se på hvordan arbeidsgiverfunksjonene best kan løses, før man velger modell for organisering av Den norske kirke. Vi er overbevist om at det fortsatt er behov for fellesorgan for soknene, ikke minst med bakgrunn i behovet for god kontakt med lokal kommune som (etter all sannsynlighet) vil fortsette å ha ansvar for finansiering av drift og vedlikehold av kirker og gravplasser. Vi mener samtidig at det bør ses mer nyansert på hvilke arbeidsgiverfunksjoner som skal knyttes til dette organet, enn det som er situasjonen i dag. Vi vil i det følgende gi en skisse til en mulig modell, som viser at det går an å tenke nytt, og som etter vårt syn kan bidra til både styrket faglig ledelse, styrket administrativ ledelse, bedre sammenheng i lokalkirken og bedre sammenheng mellom nivåene i kirken. Denne modellen vil kunne ligge til grunn både med fellesorgan (i hovedsak) på kommunenivå, som i dag, eller på prostnivå. Skissen tegner en samarbeidsmodell for rettssubjektene der prostens gis en nøkkelrolle for å knytte virksomheten sammen. I utgangspunktet antar vi at dersom en opprettholder kirkelig fellesråd på kommunenivå, vil de ansattes formelle tilsettingsforhold kunne videreføres som i dag, det vil si at de stillinger som i dag er knyttet til et kirkelig fellesråd fortsatt kan ha samme tilsettingsforhold, mens prester fortsatt kan ha sitt formelle tilsettingsforhold i rettssubjektet Den norske kirke. En slik løsning innebærer at det ikke vil være behov for virksomhetsoverdragelser av de ansatte. Samtidig tydeliggjøres at alle ansatte er tilsatt og knyttet sammen i trossamfunnet Den norske kirke, og at det samarbeides mellom rettssubjektene om forskjellige arbeidsgiveroppgaver på nærmere bestemte måter. Vi mener at det bør utredes nærmere hvilke fordeler og ulemper som knytter seg til dagens formelle arbeidsgivertilknytning, og det bør ses nærmere på om dette kan/bør videreføres som i dag, eller om det av praktiske eller juridiske grunner er behov for justeringer.

6. Skisse til modell og arbeidsfordeling

Soknet er grunnenheten i kirkeorganisasjonen. Soknet har virksomhetsansvaret, som er å formidle evangeliet ved å holde gudstjenester/gjennomføre kirkelige handlinger, drive undervisning og sjelesorg i samtaler og møter med enkeltmennesker, utøve diakoni i omsorgstjenester og sosialt engasjement, og arbeide med misjon i dialog med våre omgivelser, både nært og globalt. Styringsorgan: menighetsrådet. Menighetsrådets valgte leder leder rådets arbeid. Som i dag er en sokneprest medlem av menighetsrådet, med ansvar for å bidra med kirkefaglig kompetanse i arbeidet.

Soknene i en kommune danner et fellesrådsområde. (Når det er ønskelig kan det inngås interkommunalt samarbeid, slik at fellesrådsområdet omfatter flere kommuner.)

Ansvar: tilsetninger, budsjett, administrasjon, kirkebygg og gravplass, samt samarbeid mellom menighetsrådene. Styringsorgan: Kirkelig fellesråd. Organet tydeliggjøres samtidig som samarbeids- og fellesorgan for alle de aktuelle rettssubjektene, inkludert rettssubjektet Den norske kirke. Prosten leder fellesorganet og utøver ledelse i en modell der prosten – som fellesorganets leder – har overordnet ansvar overfor rådets sekretær/daglig leder for det kirkelige fellesrådets virksomhet (kirkeverge). På denne måten knyttes arbeidsgiverlinjene sammen til én linje, og aktuelle, nærmere bestemte arbeidsgiverfunksjoner for alle aktuelle stillinger kan ivaretas på forskjellige nivåer i kirkas organisasjon. Prosten har, som faglig leder for alle stillinger i lokalkirken, ansvar for kirkefaglig mål- og motivasjonsarbeid, for faglig utvikling, og for å sikre ivaretagelse av kirkefaglige elementer i alle stillinger. Kirkevergen har som administrativ leder ansvar for all løpende daglig ledelse av alle stillinger, herunder forhold knyttet til HMS, medbestemmelse o.l., som forutsettes løst i samarbeid med prosten.

Tilsetninger skjer i et tilsettingsorgan, som er variert sammensatt for de forskjellige stillingstypene etter nærmere regler som sikrer at relevante interesser er involvert. Tilsettingene skjer på grunnlag av innstilling fra et utvalg

der både folkevalgt organ og fagkompetansen i bispedømmet er representert. Tilsettingsorganet tilsetter alt personell i soknene (også prester). Mer detaljert sammensetning av organene gjøres til gjenstand for vurderinger i det kommende utredningsarbeidet.

Prostiet består av alle sokn i et nærmere bestemt område. Prostiet er enhet for kirkefaglig personalledelse og faglig utvikling av personell og arbeidsoppgaver. Prostiet ledes av en prost. Prostens nærmeste overordnede er biskopen.

Bispedømmet består av alle sokn i et nærmere bestemt område. Bispedømmets oppgave er å støtte og fremme soknene i deres oppgaver, og ha tilsyn med soknene. Styringsorgan: bispedømmeråd. Bispedømmerådets valgte leder leder rådets arbeid. Bispedømmerådet tilsetter stiftsdirektør (som er sekretær for rådet og daglig leder for rådets virksomhet) og nødvendig personell for å ivareta sine støttefunksjoner for soknene. Bispedømmerådet tilsetter prostene. Biskopen er bispedømmets øverste kirkefaglige leder.

Et samlet ansvar for kirkefaglig kompetanseutvikling, konflikthåndtering og overordnet ansvar for saksbehandling i disiplinærsaker, samt et ansvar for styrket saksbehandlingsbistand for alle stillinger legges på bispedømmeplan, i samarbeid med prosten og med lokal daglig leder (kirkeverge).

Dette forslaget har tatt utgangspunkt i dagens modell, der kirkelig fellesråd til vanlig er knyttet til den enkelte kommune. Vi vil imidlertid påpeke at elementene i modellen vil kunne gjøres gjeldende også for et fellesorgan på prostinivå. Det vil kreve noen justeringer i modellen, men i hovedtrekk vil mange elementer kunne være de samme.

Det må gjøres særskilte utredninger av hvordan en slik ordning kan tilpasses situasjonen i de store bykommunene.

Folk på fakultetet

Amina Selimovic

Presentasjon

Navn: Amina Selimovic
Tittel: Stipendiat
Fagområde: Islamske studier
Ansatt på TF fra 2014

- Hva er din faglige bakgrunn og hva jobbet du med før du begynte på TF?

- Jeg er utdannet ved UiO og har en bachelor fra Lektorprogrammet, men min master har jeg fra programmet Religion og samfunn ved TF. Før jeg ble stipendiat jobbet jeg som lektor i flere år, siste ansettelse var på en videregående skole i Oslo.

- Hva jobber du med nå?

- Jeg startet som stipendiat ved TF i 2014 med et prosjekt som fokuserer på islam i Bosnia-Hercegovina, og da spesifikt på hvilke roller og posisjoner kvinnelige teologer kan inneha innen Det islamske felleskap av Bosnia og Hercegovina. En viktig del av prosjektet var å gjennomføre et lengre feltarbeid hvor jeg intervjuet kvinnelige teologer og religiøse ledere. Jeg har bl.a. vært interessert i å finne ut om kvinner kan fungere som religiøse autoriteter og bønneledere. Jeg er i mitt siste år som stipendiat og jobber med å skrive ferdig avhandlingen, samtidig som jeg underviser og har ansvaret for et bachelorprogram på fakultetet.

«Islamske studier» er et vidt felt og det er mye som engasjerer, men som stipendiat er det viktig å fokusere og dermed må jeg nok framheve «islam og kjønn» som det området som engasjere mest. Selvfølgelig, etter hvert ønsker jeg å utvide mitt kunnskapsfelt til å omfatte for eksempel koranhermeneutikk, frigjøringsteologi og interreligiøs teologi. Nye spennende felt som grønn teologi eller grønn islam er også tiltrekkende.

- Hva legger du i god teologi?

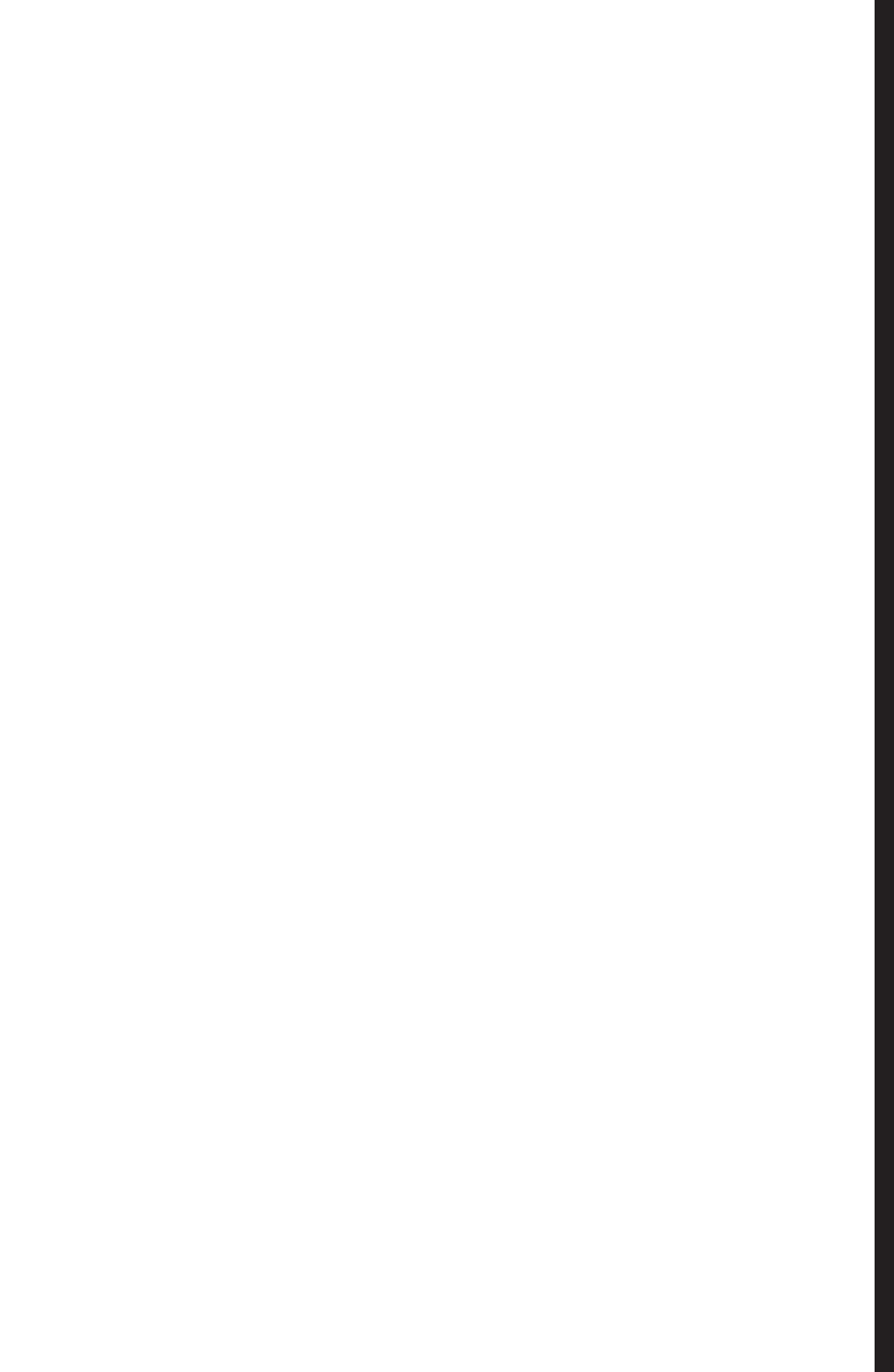
- En av de viktigste muslimske teologene i dag er den sørafrikanske frigjøringsteologen Farid Esack. Han skiller mellom «teologi for eliten» og «teologi for de marginaliserte», og stiller spørsmålet: Hvem sine interesser tjener *din* artikkelulasjon av islam? For meg er god teologi den som er på siden av de marginaliserte. Den tar utgangspunkt i at Gud er rettferdig og understreker at rettferdighet for alle er målet vi skal etterstrebe. Dermed blir det å være muslim ikke en gruppetilhørighet, men en måte å handle i verden på. Denne tankegangen viser viktigheten av solidaritet, og at det å leve ikke handler om å sikre en selv i det hinsidige, men å sikre sosial rettferdighet for alle i denne verden.

- På hvilken måte kan din forskning være viktig for praksisfeltet, f.eks. for prester som arbeider i Den norske kirke?

- Jeg er usikker på hvordan min forskning kan være viktig for prester, men jeg tror den kan være relevant. Prester skal fungere i et flerreligiøst samfunn og de møter muslimer og islam på mange måter i sin hverdag. Dessverre er samtalen om islam

ofte presentert innenfor en integreringsdiskurs og/eller en lite konstruktiv religionskritikk. Samtalen er ofte polarisert, og dessverre blir troende og praktiserende muslimer satt i en bås som er meget trang. Et godt eksempel er hvordan det å gå på koranskole er meget negativt, og at disse muligens bør forbys eller minst må kontrolleres.

Jeg har selv gått på koranskole både i Bosnia og i Norge, og har noen av de beste minnene i mitt liv fra det felleskapet og imamene som underviste. Samtidig er jeg som muslim og som forsker opptatt av konstruktiv religionskritikk. En kritikk, som i tillegg til å være kritisk til det som har forbedringspotensialer fra mitt ståsted, er opptatt av ikke å generalisere og fordømme. Hvis jeg skal peke på hvordan min forskning kan være viktig for prester kan jeg kanskje fremheve nettopp dette. At min forskning, eller først og fremst min formidling av forskning, kan være viktig da den presenterer andre diskurser og måter å snakke om islam og muslimer på.

Sola Literatura

Jevnet med jorden. Brenningen av Finnmark og Nord-Troms 1944

Per Kristian Olsen

«Jeg hadde en farm i Afrika ved foten av fjellet Ngong.» Slik begynner Karen Blixens bok *Den afrikanske farm*.

Jeg hadde en gang en leilighet i Hammerfest, like under innflygningen til en barsk kortbaneflyplass. Der kunne jeg fra vinduet se Widerøe-flyene komme sjanglende inn for landing, eller Hurtigruten sige inn mot kai.

Og uten en hver videre sammenligning av Karen Blixens og mitt liv, så vet jeg at det å bo et sted setter spor. Etter ti år i Finnmark fikk jeg erfaringer med meg som fortsatt preger meg. Og aller sterkest inntrykk gjorde alle fortellingene om evakuering, brenning, hjemkomst og oppbygging. Et helt folk nesten uten hus eller andre eiendeler som var eldre enn fra midt på 40-tallet. Et helt folk med en rystende krigshistorie som nesten ikke hadde blitt fortalt.

Denne bakgrunnen førte meg i høst inn i boka til Per Kristian Olsen, *Jevnet med jorden. Brenningen av Finnmark og Nord-Troms 1944*. Omslaget til boka er brun-orange, med et litt diffust hakekors. Det «oser» krigslitteratur - altså bøker jeg egentlig aldri leser! Jeg kan tenke meg at flere har det slik, og hvorfor gjøre et unntak for akkurat denne boken?

«Før vi dro, vaska mor mi huset, la på rene matter. Det skulle se ordentlig ut. Vi trilla syklene inn på kjøkkenet. Ho tørka av gummien så mattene ikke skulle skitnes ut.» (s. 143). Hvordan skal du egentlig forlate hjemmet ditt, når du vet at det skal ødelegges og brennes?

Andre valgte selv å ødelegge det fineste de hadde. Så fikk i alle fall ingen andre gjøre det: «Synet av de tyske soldatene hadde fått det til å synke inn hos ham, det han visste, men som han likevel hadde så vanskelig for å forestille seg: Huset ville bli plyndret og brent. Alt han eide og hadde, ville være redningsløst fortapt. Arnulf [barnebarnet] ble stående i gangen og vente. Han så ikke at bestefaren fant fram øksa. Plutselig hørte han et voldsomt rabalder fra stua. Han sprang inn. Der fikk han se bestefaren med øksa i hånden mens han slo løs på skjenken, det nyeste og staseligste møblet i stua. Igjen og igjen hørte Arnulf bestefaren snakke i en forpint blanding av sinne og fortvilelse: «Den her skal dem fan ikke få»». (s. 139).

Slike fortellinger fikk jeg også høre. De som fortalte dette på nittitallet, det tiåret jeg bodde i Hammerfest, var unge i 1944. Det gjør fortsatt vondt i hjertet å tenke på fortellingen til en godt voksen mann, om synet av gynghesten sin - i brann. Båten var på vei ut fra land, hus og heim sto allerede i brann, og synet av en brennende lekehest var et minne som satt fast resten av livet. Femti år etter at han dro av gårde som flyktning fra byen sin, kom tårene fortsatt når historien ble fortalt.

Med sin bok vil Per Kristian Olsen blant annet få fram at brenningen av Finnmark var en krigsforbrytelse. En handling som ikke hadde en mening, sett ut fra krigens gang. Og at stemningen like etter krigen var slik at dette faktisk ble omtalt som nettopp en krigsforbrytelse. Men at oppgjøret etter krigen hoppet over dette, og at storsamfunnet aldri anerkjente folks tap og forsakelser. «Brenningen av det nordligste Norge er en krigsforbrytelse, tordner statsminister Johan Nygaardsvold i sin radiotale fra London 2. juledag 1944» (s. 243). Per Kristian Olsen peker på mange årsaker til at krigen i Finnmark blir til fotnoter - som han

skriver - i den norske fortellingen om krigen. Bl.a. gjorde den kalde krigen klimaet dårlig for en fortelling som også inneholdt frigjøring med hjelp fra Sovjetunionen.

Jeg leser boken på flere måter. Dels ser jeg for meg stedene som beskrives i boka. Landskapet, husene som ble brent, husene som ble bygd opp og folkene som levde videre med fortellingene. Fortellinger som ble lite fortalt. Landet skulle bygges opp, se framover. Fortellingene passet ikke inn. Dels leser jeg den som en historie om krig, helt allment.

For å forstå den nordligste delen av landet vårt er dette en viktig bok. Og jeg tror den har stor overføringsverdi for mine og andres møter med alle dem som kommer til landet vårt fra lignende og ofte enda verre opplevelser. Folk med fortellinger som ikke passer inn noe sted. Som ikke får anerkjennelse for det de bærer med seg. Kanskje vil flere kjenne seg igjen i avsnitt som dette fra boken. Om dagliglivet under okkupasjon: «Presset på sivilbefolkningen ble voldsomt. Finnmarkingene og folket i Nord-Troms fikk okkupanten tettest inn på livet, også personlig. Hver eneste huseier ble beordret til å stille rom til rådighet for offiserer og soldater i sine hjem da tyskerne med sin massive tilstedeværelse ikke klarte å dekke behovet for eget husvære. Enkelte lokalmiljøer ble påtvunget opptil ti ganger så mange tyske soldater som den opprinnelige befolkningen. I Porsanger kommune var det på et tidspunkt stasjonert 30 000 tyske soldater samtidig, mens det ikke bodde mer enn 3000 mennesker der fra før.» (s. 25). Dette var hverdagen til kvinner, menn, barn, ungdommer, gamle. Helt inn på livet, inne i husene. Det var voldsomt.

I tiden etter krigen ble Finnmark og Nord-Troms gjenoppbygd. Husbanken lagde tegninger for hvordan by og bygd skulle se ut. Det var ikke tid for å dvele ved det som hadde vært. I stedet ble det mistenkeliggjøring av flere som hadde kjempet under krigen. Hadde det vært for nær kontakt og feil type kontakt med Sovjetunionen? «De Sovjetiske styrkene krysset ikke grensen til Norge som erobrere, men som allierte hjelpere og venner.» (s. 70).

I likhet med Norge, ble også Belgia, Nederland og Frankrike både okkupert og befridd av fremmede hærstyrker. Det var nasjonale traumer at landene var slått, okkupert og til slutt frigjort av fremmede styrker. For å gjenfinne sin identitet og stolthet etter krigen, ble det fortellinger som glorifiserte hjemmefronten. «Mye av det samme [som i de tre landene] skjedde i Norge, hvor fortellingene om krigen ble sentrert omkring fortellinger om motstandskamp - gutta på skauen, Max Manus, Kjakan, Shetlands-Larsen og tungtvannssaksjonen. Det må ha vært særdeles merkelig å ha overlevd krigen som partisan i Finnmark og i løpet av tiårene etter krigen se flommen av bøker og filmer som bygde opp omkring heltefortellingene, mens partisanene selv ble sett på som en skam for Norge og satt under overvåkning.» (s. 306).

Folk rammes av krigshandlinger i verden. De finns i nyhetene og jeg kan ikke ta inn alt. Men en bok fra krigen i et kjent landskap gjør det hele virkelig på en annen måte. Av og til er det fint å lese bøker man egentlig ikke leser. Denne gangen ble det altså en bok om andre verdenskrig. Og jeg er berørt. Og kanskje litt klokere.